

”At your service!”

En studie av høyrepopulisme og Lijst Pim Fortuyns suksess ved det nederlandske parlamentsvalget i 2002

Anja Heie

Masteroppgave i historie, studieretning samtidshistorie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2007

Forsidebildet er hentet fra følgende internettside:

<http://www.pimfortuyn.com/Over%20Pim%20Fortuyn.html>, lesedato: 26.02.2007.

Forord

6. mai 2002 var jeg i et bursdagsselskap i Nederland. Stemninga i selskapet var helt spesiell og minnet absolutt ikke om en helt vanlig bursdag. Alle så ut til å være svært engasjerte og alvorligere enn vanlig, noen gav uttrykk for at de var sjokkerte, andre snakket om 'amerikanske tilstander' og at 'Nederland hadde mistet sin uskyld'. Samtidig snakket alle om det samme temaet – drapet på den nederlandske politikeren Pim Fortuyn. Jeg hadde hørt navnet hans blitt nevnt mange ganger tidligere, men jeg visste lite om ham og om nederlandsk politikk. Derfor følte jeg meg litt utenfor. Samtidig merket jeg at jeg blei nysgjerrig, prøvde å følge med på hva de andre sa og stilte meg mange spørsmål: Hvem var egentlig Pim Fortuyn? Hva var det som gjorde at han fikk så mye oppmerksomhet? Hvorfor blei Fortuyn drept? Hva stod partiet hans *Lijst Pim Fortuyn* (LPF) for?

Dagen etter dreide alle avisene og nyhetssendingene seg nærmest kun om Pim Fortuyn, LPF, det politiske drapet og det kommende parlamentsvalget som skulle finne sted uka etter. På mange avisforsider var det ett bilde som gikk igjen – bildet av en drept politiker, liggende strak ut på bakken på en parkeringsplass utenfor et radio/tv-studio, kledd i mørk, italiensk designerdress og med en blodig bandasje surret rundt hans glattbarberte hode. Det var et bilde som ikke bare gjorde inntrykk, men som også skapte et visst ubehag og som det ikke var så lett å glemme. At den nysgjerrigheten og det ubehaget denne hendelsen frambrakte hos meg skulle føre til en masteroppgave flere år seinere, visste jeg den gang ingenting om.

Fra den første nysgjerrigheten i forhold til både personen Pim Fortuyn og partiet LPF blei vekket i meg, til jeg bestemte meg for at dette skulle være temaet for masteroppgaven min i historie og til det endelige resultatet lå ferdig, har veien vært både lang, til tider frustrerende, men samtidig også svært spennende. På veien har jeg hatt mange gode støttespillere. Med dette vil jeg rette en stor takk til min veileder, Einhart Lorenz, og til dem som har bidratt med innspill, korrekturlesning, oversetting og støtte på andre måter.

Anja Heie

Universitet i Oslo, april 2007

Innholdsfortegnelse

<i>Forord</i>	III
<i>Innholdsfortegnelse</i>	V
<i>Liste over forkortelser</i>	VII
KAPITTEL 1. INNLEDNING	1
TEMA OG PROBLEMSTILLINGER	1
TEORETISK OG METODISK PERSPEKTIV	2
LITTERATUR OG KILDER	3
<i>Litteratur</i>	4
<i>Kilder</i>	6
DISPOSISJON	7
KAPITTEL 2. HØYREPOPULISME	9
HVA ER HØYREPOPULISME?.....	9
<i>Populisme</i>	9
<i>Høyrepopulisme: de 'generelle kjennetegnene'</i>	12
HØYREPOPULISMENS MANGE BETEGNELSER	16
<i>Høyreekstremisme versus høyrepopulisme</i>	16
<i>Tradisjonelle versus postindustrielle/moderne partier</i>	18
<i>Neoliberal populisme versus nasjonalpopulisme</i>	18
HØYREPOPULISMENS HISTORIE.....	19
BAKGRUNNEN FOR HØYREPOPULISTISK SUKSESS	22
<i>Krise og misnøye i 'det postmoderne samfunnet'</i>	22
<i>Innvandringsspørsmålet som et politisk mobiliseringspotensial</i>	24
<i>Den karismatiske lederens rolle</i>	26
<i>Den uforutsigbare velger</i>	27
<i>Institusjonelle faktorer</i>	28
<i>Høyrepopulisme som en konsekvens av et iboende gap i demokratiet</i>	30
OPPSUMMERING AV KAPITTEL 2	31
KAPITTEL 3. NEDERLAND: SAMFUNNET OG POLITIKKEN	33
DEL I. DET NEDERLANDSKE SAMFUNNET	33
<i>'Det oppsplittede samfunnet'</i>	33
<i>'Det flerkulturelle samfunnet'</i>	35
<i>'Det postmoderne samfunnet'</i>	37
DEL II. DET POLITISKE SYSTEMET I NEDERLAND: 'POLDERMODELLEN'	38
<i>Kjennetegn ved det politiske systemet</i>	39
<i>De politiske partiene</i>	41
<i>Partier som oppstod som en protest mot det etablerte</i>	42
<i>'Den lilla koalisjonen'</i>	46
OPPSUMMERING AV KAPITTEL 3	47
KAPITTEL 4. LIJST PIM FORTUYN	49
LPFs LEDER: PIM FORTUYN (1948-2002)	49
LPFs VALGPROGRAM: 'SAKLIG MED ET HJERTE'	52
LPFs PARTIORGANISASJON: ET POLITISK ENMANNSSHOW?	57
LPFs VELGERGRUNNLAG	58

KONKLUSJON FOR KAPITTEL 4.....	59
KAPITTEL 5. BAKGRUNNEN FOR LIJST PIM FORTUYN'S SUKSESS	61
DEL I. AKTØRPERSPEKTIVET	61
<i>Pim Fortuyn's rolle</i>	62
<i>Medias rolle</i>	72
<i>Leefbaar Nederlands rolle</i>	77
<i>Oppsummering av aktørperspektivet</i>	79
DEL II. STRUKTURPERSPEKTIVET	80
<i>Den politiske situasjonen</i>	81
<i>'Det postmoderne samfunnet': i krise?</i>	89
<i>'Det flerkulturelle samfunnet': en illusjon?</i>	94
<i>Drapet på Pim Fortuyn</i>	98
<i>Oppsummering av strukturperspektivet</i>	102
KONKLUSJON FOR KAPITTEL 5.....	104
KAPITTEL 6. AVSLUTNING.....	109
HVORDAN KAN 'FENOMENET FORTUYN' FORSTÅS?.....	109
FORSLAG TIL VIDERE FORSKNING	112
KILDER OG LITTERATUR	117
OVERSIKT OVER KILDER.....	117
LITTERATURLISTE	118
VEDLEGG 1. LPFS VALGPROGRAM 2002	123
VEDLEGG 2. VALGRESULTATET 1994-2006	125

Liste over forkortelser

Politiske partier i Nederland:

AOV	<i>Algemeen Ouderen Verbond</i> (Pensjonistpartiet)
BP	<i>Boerenpartij</i> (Bondepartiet)
CD	<i>Centrumdemocraten</i> (Sentrumsdemokrater)
CDA	<i>Christen-Demokratisch Appèl</i> (Kristelig-demokratisk appell)
CP/CP'86	<i>Centrumpartij/Centrumspartij'86</i> (Sentrumspartiet/Sentrumspartiet'86)
CPN	<i>Communistische Partij Nederland</i> (Nederlands kommunistiske parti)
CU	<i>ChristenUnie</i> (Kristen union)
D66	<i>Democraten '66</i> (Demokrater '66)
GL	<i>Groen Links</i> (Grønt venstre)
GPV	<i>Gereformeed Politiek Verbond</i> (Reformatorisk politisk forbund)
LN	<i>Leefbaar Nederland</i> (Levelig Nederland)
LPF	<i>Lijst Pim Fortuyn</i> (Liste Pim Fortuyn)
LR	<i>Leefbaar Rotterdam</i> (Levelig Rotterdam)
LVF	<i>Lijst Vijf Fortuyn</i> (Liste fem Fortuyn)
NSB	<i>Nationaal Socialistische Beweging</i> (Nasjonalsosialistiske bevegelse)
PvdA	<i>Partij van de Arbeid</i> (Arbeiderpartiet)
PvdD	<i>Partij voor de Dieren</i> (Dyrenes parti)
PVN	<i>Partij voor Nederland</i> (Partiet for Nederland)
PVV	<i>Partij voor de Vrijheid</i> (Frihetspartiet)
RPF	<i>Reformatorische Politieke Federatie</i> (Reformatorisk politisk føderasjon)
SGP	<i>Staatkundig Gereformeede Partij</i> (Politisk reformatorisk parti)
SP	<i>Socialistische Partij</i> (Sosialistpartiet)
VVD	<i>Volkspartij voor Vrijheid en Democratie</i> (Folkeparti for frihet og demokrati)

Politiske partier i andre land:

AN	<i>Alleanza Nazionale</i> (Nasjonalalliansen) [Italia]
BZÖ	<i>Bündnis für die Zukunft Österreichs</i> (Forbundet for Østerrikes framtid)
DF	<i>Dansk Folkeparti</i>
FN	<i>Front National</i> (Nasjonal front) [Frankrike]
FPÖ	<i>Freiheitliche Partei Österreich</i> (Det østerrikske frihetspartiet)
Frp	<i>Fremskrittspartiet</i>
MSI	<i>Moviente Sociale Italiano</i> (Den italienske sosiale bevegelsen)
ND	<i>Ny Demokrati</i> [Sverige]
NSDAP	<i>Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei</i> (Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti)
REP	<i>Die Republikaner</i> (Republikanerne) [Tyskland]
SAP	<i>Schweizer Auto Partei</i> (Det sveitsiske bilpartiet)
SRP	<i>Sozialistische Reichspartei</i> (Sosialistisk riksparti) [Tyskland]
UDCA	<i>Union de Defense Commerçants et Artisans</i> (Unionen til forsvar for handelsfolk og håndverkere) [Frankrike]
VB	<i>Vlaams Blok/Vlaams Belang</i> (Flamsk blokk/Flamsk interesse) [Belgia]

Institusjoner:

CBS	<i>Centraal Bureau voor Statistiek</i> (Statistisk sentralbyrå)
DNPP	<i>Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen</i> (Dokumentasjonssenter for nederlandske politiske partier)

Kapittel 1. Innledning

”At your service!” Med disse ordene og en militær hilsen rettet mot det nederlandske folket, trådte sosiologen og den politiske kommentatoren Pim Fortuyn inn i politikken høsten 2001. Et par måneder seinere dannet Fortuyn sitt eget parti, *Lijst Pim Fortuyn* (Liste Pim Fortuyn, LPF). Denne partidannelsen dannet også grunnlaget for det som ofte blir regnet som ’det høyrepopulistiske gjennombruddet’ i Nederland. Selv om Fortuyns deltakelse i politikken var svært kortvarig, satte han sterke spor etter seg. Med sin karismatiske og populistiske lederstil opplevde mange ham som et friskt pust i den nederlandske politikken. Den politiske eliten blei utfordret, nye saker kom på dagsorden og den politiske interessen i befolkninga økte.

Inntil valgkampen i forkant av parlamentsvalget i mai 2002 hadde nederlandsk politikk stort sett vært preget av høy grad av stabilitet. Da Fortuyn kom inn på den politiske scenen, blei tendenser til en endring av dette politiske bildet snart synlig, noe både drapet på Fortuyn – kun ni dager før valget – og resultatene fra valget bekreftet. På tross av tapet av partiets leder, fikk LPF en oppslutning på 17%. Dermed står parlamentsvalget fram som ikke bare unikt i nederlandsk historie, også internasjonalt sett går det inn blant de mest turbulente valgene.¹

Tema og problemstillinger

Temaet for masteroppgaven er partiet LPF og høyrepopulisme. Utgangspunktet for oppgaven er spørsmålet om hva som ligger bak det nyetablerte partiets suksess ved valget i 2002. Helt konkret har jeg valgt å formulere problemstillinga slik:

Hva var bakgrunnen for Lijst Pim Fortuyns suksess ved det nederlandske parlamentsvalget i 2002?

Ettersom LPF som regel regnes som et høyrepopulistisk parti, har jeg valgt å analysere partiets suksess i en høyrepopulistisk kontekst. Av denne grunn følger en annen problemstilling naturlig:

Er det fruktbart å betegne Lijst Pim Fortuyn som et høyrepopulistisk parti?

¹ Holsteyn og Irwin 2003, s. 42: målt etter velgernes endring av partivalg (volatilitet).

Oppgaven har med andre ord to problemstillinger. Etersom jeg anser det som viktig å avklare hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti før jeg går inn på bakgrunnen for partiets suksess, vil jeg ta for meg den sistnevnte problemstillinga først. Hvordan jeg videre vil svare på de to problemstillingene, hvilke teoretiske- og metodiske perspektiv jeg vil ta utgangspunkt i og hvor nær sammenhengen mellom problemstillingene er, vil jeg i det følgende gå nærmere inn på.

Teoretisk og metodisk perspektiv

For å svare på hva som var bakgrunnen for LPFs suksess, vil jeg ta utgangspunkt i teorier som tar for seg spørsmålet om hvordan framveksten av høyrepopulistiske partier kan forklares. Ulike forfattere har lagt vekt på forskjellige årsaker og forklarer de høyrepopulistiske partienes suksess ut ifra ulike teorier. Dette gjelder alt fra at høyrepopulistisk oppslutning kan sees på som et uttrykk for en protest mot den tradisjonelle politikken til at partienes suksess blir forklart med de høyrepopulistiske ledernes karismatiske egenskaper. Oppblomstringa av hvert enkelt høyrepopulistisk parti krever, på bakgrunn av ulike nasjonale kontekster, forskjellige forklaringer. Likevel ser flere faktorer ut til å gå igjen. Disse faktorene vil jeg gjøre rede for i kapittel 2.

De ulike teoriene kan deles inn i to hovedgrupper – teorier som forklarer framveksten av høyrepopulistiske partier på bakgrunn av sentrale aktørers rolle og teorier som legger større vekt på betydninga av ulike strukturer i samfunnet. Disse to hovedgruppene danner også grunnlaget for oppgavens metodiske perspektiv – 'aktør-struktur-perspektivet'. Det sentrale spørsmålet er med andre ord i hvor stor grad de ulike aktørene bør vektlegges i forhold til strukturer i det nederlandske samfunnet. Ville LPF opplevd den samme oppslutninga uten for eksempel Pim Fortuyn eller media, eller var partiet helt avhengig av disse aktørene for å slå igjennom? Eller var det de samfunnsmessige, strukturelle forholdene som la hovedgrunnlaget for LPFs suksess?

I tillegg til å se på hvilke faktorer som har størst forklaringskraft i forhold til LPFs suksess, vil jeg også vurdere om disse faktorene kan sies å samsvare med typiske kjennetegn for høyrepopulistisk oppblomstring eller om de må betegnes som nasjonale faktorer. Svaret på denne vurderinga vil også gi et delvis svar på hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti. Dette viser hvor nær sammenhengen mellom mine to problemstillinger er. For å svare på om denne betegnelsen er fruktbar, vil jeg imidlertid også se på andre

aspekter ved partiet – lederen, valgprogrammet, organisasjonsstrukturen og velgergrunnet – og vurdere hvorvidt disse aspektene samsvarer med de karakteristiske kjennetegnene ved høyrepopulistiske partier.

På grunn av oppgavens begrensede omfang, samt at språklige barrierer setter noen begrensninger, har jeg valgt å gå i dybden på LPF og ikke sammenligne partiet med høyrepopulistiske partier i andre land. Oppgaven har likevel noen komparative aspekter. Mens analysedelen er konsentrert om Nederland og LPF, vil jeg trekke fram noen eksempler på andre høyrepopulistiske partier i teorikapitlet. Dette vil gjøres der det faller seg naturlig og der jeg anser det som nødvendig for å illustrere et poeng.

Når en studerer historiske fenomener i andre land, vil dette kunne føre til utfordringer knyttet til språk og kulturell distanse. I denne oppgaven har jeg basert meg på litteratur og kilder på nederlandsk, engelsk, tysk, svensk og norsk. Når jeg bruker direkte sitater, har jeg valgt å beholde originalspråket, bortsett fra når det gjelder sitering fra nederlandsk litteratur og kilder. Her har jeg oversatt sitatene til norsk selv, mens originalsitatene er å finne i en fotnote. Ettersom kun norsk er morsmålet mitt, kan det ligge en fare i at jeg har misforstått og feilsitert mine kilder eller litteraturen. For å bøde på dette problemet har jeg i de tilfellene der jeg har vært i tvil, rådført meg med personer med god kjennskap til de aktuelle språkene.

Tidsmessig er hovedfokuset i oppgaven konsentrert til perioden mellom dannelsen av LPF den 14. februar 2002 og parlamentsvalget den 15. mai 2002. For å forstå LPFs suksess er det imidlertid nødvendig å dra linjer bakover i tid og sette hendelsen inn i en større politisk-historisk kontekst. Dette gjelder ikke bare å trekke linjer tilbake til da Fortuyn gikk inn i politikken høsten 2001, men også enda lengre tilbake i tid. I hovedsak innebærer dette linjer tilbake til begynnelsen av 1900-tallet. I oppgavens avslutning vil jeg trekke noen linjer fram til i dag.

Litteratur og kilder

Den litteraturen og de kildene jeg har benyttet meg av i denne oppgaven, blei hovedsakelig samlet inn på to arkivreiser til Nederland, høsten 2005 og våren 2006. I løpet av disse to reisene besøkte jeg universitetsbiblioteket (hovedbiblioteket og instituttbibliotekene for historie og statsvitenskap) og *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis* (Internasjonalt institutt for sosialhistorie) i Amsterdam, *Documentatiecentrum Nederlandse*

Politieke Partijen (Dokumentasjonssenter for nederlandske politiske partier, DNPP) ved universitetet i Groningen og *Gemeentearchief Rotterdam* (Kommunearkiv Rotterdam). For tips om hvilke arkiv og bibliotek det var aktuelt å besøke for å finne litteratur og kilder til oppgaven, var jeg i kontakt med Pim Fortuyns brødre, Marten og Simon Fortuyn.

Litteratur

Parallelt med oppblomstringa av høyrepopulistiske partier i en rekke ulike land, spesielt i Vest-Europa i løpet av de siste tiårene, har også forskninga på dette fenomenet opplevd en økt interesse internasjonalt. Denne utviklinga, samt *Fremskrittspartiets* (Frp) høye oppslutning ved valget i 2005 og ifølge de siste meningsmålingene, har bidratt til at høyrepopulisme også er et svært aktuelt tema i Norge i dag. Selv om det finnes relativt mye litteratur som omhandler høyrepopulistiske partier i ulike land, er den nederlandske høyrepopulismen et mindre omtalt fenomen. Årsaken til dette kan forklares med at det som ofte regnes som 'det høyrepopulistiske gjennombruddet' i Nederland fant sted for relativt kort tid siden og at det her er snakk om et tidsmessig etterslep i litteraturen. Når det gjelder nederlandsk historie og politikk på et mer generelt plan er dette blitt forsket lite på i Norge. På denne måten håper jeg at denne oppgaven kan fylle noen hull i forskninga på disse områdene.

Litteraturen som omhandler høyrepopulisme er hovedsakelig statsvitenskapelig basert, men det finnes også en rekke bidrag fra andre fagfelt, som for eksempel historie, sosiologi og journalistikk. Det som først og fremst preger litteraturen om høyrepopulisme, er fenomenets manglende begrepsavklaring. Dette gjelder først og fremst høyrepopulismens innhold, men også dens forhold til lignende fenomen, som for eksempel høyreekstremismen. Som en konsekvens av den inkonsekvens som råder i bruken av begrepet høyrepopulisme versus høyreekstremisme, har jeg måttet analysere de ulike bidragene til litteraturen for å få en klarere forståelse av hva slags partier de ulike forfatterne omhandler i praksis. Forfatternes ulike tilnærming til fenomenet kan også ha bidratt til forskjellige forståelser av forholdet mellom høyrepopulisme og demokrati. Mens enkelte bidrag har en relativt kritisk tilnærming til høyrepopulismen, behandler de fleste høyrepopulismen på et mer nøytralt grunnlag.

Den litteraturen jeg har benyttet meg av i denne oppgaven, kan deles inn i tre hovedgrupper – litteratur som omhandler høyrepopulisme (og populisme) på et generelt grunnlag, litteratur om det nederlandske samfunnet og politikken og litteratur om partiet LPF og Pim Fortuyn. Disse tre hovedgruppene inntar også hver sin rolle i oppgaven. Den første hovedgruppa

representerer det teoretiske aspektet, den andre gruppa oppgavens bakgrunn – nærmere bestemt dens nasjonale og politisk/historiske kontekst – og den tredje gruppa danner hovedgrunnlaget for oppgavens analytiske del. Mens den førstnevnte hovedgruppa tar for seg det generelle, tar de to sistnevnte for seg det mer spesifikke og nasjonale, knyttet til Nederland.

En av de mest sentrale forfatterne som omhandler fenomenet høyrepopulisme, er den tyske statsviteren Hans-Georg Betz. Han har skrevet en rekke bidrag til debatten rundt høyrepopulismen, hvorav boka *Radical Right-Wing Populism in Western Europe* er én av hans mest kjente. Andre sentrale forfattere som tar for seg begrepet høyrepopulisme er den nederlandske statsviteren Cas Mudde, den italienske statsviteren Piero Ignazi, den svenske sosiologen Jens Rydgren og den svenske statsviteren Anders Widfeldt. Artikkelen *Right-Wing Extremism in Post-War Europe* av den tyske statsviteren Klaus von Beyme er også et viktig bidrag når det gjelder høyreekstremismens/populismens historie og dens ulike faser etter andre verdenskrig.²

Når det gjelder dem som har tatt for seg begrepet populisme, er de britiske statsviterne Paul A. Taggart og Margaret Canovan blant de mest sentrale. Taggarts bok *Populism* er en gjenganger når det gjelder hvilke bøker andre forfattere henviser til i deres forsøk på å definere begrepet. I tillegg til at Canovans ulike bidrag tar for seg spørsmålet om hva populisme er, har mange av dem også en tydelig teoretisk innfallsvinkel. Ett eksempel på det sistnevnte er hennes artikkel *Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy*.

Den nederlandske statsviteren Arend Lijphart er kanskje den forfatteren som internasjonalt sett er mest kjent for sine mange bidrag til litteraturen om nederlandsk politikk. I tillegg til hans bok *The politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*, har også de nederlandske statsviterne Rudy B. Andeweg og Galen A. Irwins bok *Governance and Politics of the Netherlands* spilt en sentral rolle i denne oppgaven. Fordelen med den sistnevnte boka i forhold til Lijpharts bidrag er at den forholder seg til nederlandsk politikk på et mer generelt grunnlag og dermed er mer oversiktlig dersom en ønsker en kort innføring i nederlandsk politikk. Deres bok er også nyere enn Lijpharts bidrag, og dermed også mer oppdatert. De norske statsviterne Knut Heidar og Einar Berntzens bok *Vesteuropeisk politikk*.

² For nøyaktige bibliografiske opplysninger for titlene i dette og i de følgende avsnitt, se litteraturlista på side 118-122.

Partier, regjeringsmakt, styreform inneholder også et kapittel som omhandler Nederland og beskriver landets politikk på en oversiktlig måte. Når det mer spesifikt gjelder litteratur om nederlandske partier til høyre for de tradisjonelle konservative partiene, har den nederlandske statsviteren Paul Lucadie kommet med mange verdifulle bidrag. Litteraturen som omhandler den nederlandske politikken sier samtidig også mye om det nederlandske samfunnet.

Ettersom LPF er et relativt nytt parti er det naturlig nok begrenset hvor mye litteratur som finnes om partiet og dets tidligere leder Pim Fortuyn. På bakgrunn av den ustabilitet LPF og Fortuyn skapte i forbindelse med parlamentsvalget i mai 2002, er det likevel skrevet en del om det såkalte 'fenomenet Fortuyn'. Litteraturen bærer preg av de ulike forfatternes bakgrunn og har av denne grunn ulike innfallsvinkler. Mens den nederlandske politiske journalisten Hans Wansink fokuserer sterkt på medias rolle i boka *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers* (Arven etter Fortuyn. Det nederlandske demokratiet etter velgernes opprør), legger historikeren og journalisten Clemens van Herwaarden stor vekt på den betydning Fortuyns karismatiske egenskaper hadde for LPFs suksess i boka *Fortuyn. Chaos en charisma* (Fortuyn. Kaos og karisma). Andre forfattere, som for eksempel den nederlandske historikeren René Cuperus, den nederlandske statsviteren Joop J.M. van Holsteyn og den tyske statsviteren Frank Decker, tar for seg fenomenet på et mer generelt grunnlag og går i dybden på flere ulike sider ved LPFs suksess.

Kilder

LPF har verken et partiarkiv eller en partiavis og svarte heller ikke på mine henvendelser til partiet. Oppgaven er derfor hovedsakelig litteraturbasert. Likevel har jeg også støttet meg til noen kilder i oppgaven. Dette gjelder foruten én av Fortuyns egne bøker, også avisartikler (som bøter på problemet med det tidsmessige etterslepet i litteraturen) og internettadresser.

Fortuyns bok *De puinhopen van acht jaar paars. Een genadeloze analyse van de collectieve sector en aanbevelingen voor een krachtig herstelprogramma* (Ruinene etter åtte års lilla. En nådeløs analyse av den kollektive sektor og en anbefaling av et grundig gjenopprettingsprogram) spiller en sentral rolle i denne oppgaven. Årsaken til dette er at den ofte blir regnet for å være LPFs valgprogram. Om dette er en fruktbar betegnelse på boka vil jeg komme tilbake til i kapittel 4.

Når det gjelder avisartiklene, innebærer dette først og fremst artikler som blei publisert i nederlandske aviser rett i etterkant av drapet på Fortuyn og valget i mai 2002. De avisene jeg har brukt mest, er den liberal-konservative finansavisa *NRC Handelsblad*, den sentrumsorienterte, protestantiske avisa *Trouw* og den venstreorienterte, opprinnelig katolske avisa *de Volkskrant*. I tillegg til disse avisene har jeg også brukt enkelte artikler fra engelske og norske aviser.³

Av internettadressene står spesielt LPFs egen nettside⁴ sentralt. Her kan man få et inntrykk av hvordan partiet framstiller seg selv, i tillegg til at siden inneholder en del generell informasjon om partiet og Fortuyn. Det mest verdifulle aspektet ved LPFs nettside er imidlertid partiets valgprogram fra 2002. Internettadresser som tar for seg ulike sider ved nederlandsk politikk, som for eksempel hva de nederlandske partiene står for og hvor stor oppslutning de har fått ved ulike nasjonale valg, har også vært svært nyttige i arbeidet med oppgaven. Som eksempler på slike adresser kan jeg nevne DNPPs og *Parlement&Politieks* (Parlament og Politikk) hjemmeside. I tillegg har også *Centraal Bureau voor Statistieks* (Statistisk sentralbyrå, CBS) internettadresse vært nyttig med hensyn til statistikk om Nederland som 'et flerkulturelt samfunn'.

Disposisjon

Oppgaven har seks kapitler. Kapittel 2 og 3 kan, på tross av deres ulike vektlegging av teori og realhistorie, regnes som bakgrunnskapitler for kapittel 4 og 5. De to sistnevnte kapitlene har et sterkere analytisk preg enn de to førstnevnte og sikter på å svare på oppgavens to problemstillinger. Kapittel 1 og 6 er oppgavens innlednings- og avslutningskapittel.

Kapittel 2 er oppgavens teorikapittel. Her ønsker jeg å gi en grundig innføring i hva begrepene populisme og høyrepopulisme innebærer, avklare høyrepopulismens forhold til lignende betegnelser og plassere fenomenet i en historisk kontekst. I dette kapitlet gjør jeg også rede for hva som kan regnes som typiske bakgrunnsfaktorer for framveksten av høyrepopulistiske partier.

³ For en nøyaktig oversikt over hvilke kilder jeg har benyttet meg av, både når det gjelder avisartikler og internettadresser, se kildelista på side 117-118.

⁴ <http://www.lijst-pimfortuyn.nl>.

Mens kapittel 2 ikke er knyttet til et bestemt land, vil jeg i de neste kapitlene bevege meg over til Nederland. I kapittel 3 gjør jeg rede for sentrale trekk ved det nederlandske samfunnet og politikken. I kapittel 4 vil jeg bevege meg videre fra det generelle til det spesielle ved nederlandsk politikk – til partiet LPF. Dette kapitlet har både et redegjørende og et analytisk preg. Her presenterer jeg ikke bare partiet, men gir også et foreløpig svar på problemstillinga som stiller spørsmålet hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti.

Kapittel 5 kan regnes som oppgavens hovedkapittel. Av denne grunn er det ikke bare det lengste kapitlet, men også det kapitlet som har det sterkeste analytiske preget. Her vil jeg svare på problemstillinga som tar for seg bakgrunnen for LPFs suksess ved parlamentsvalget i 2002.

Til slutt vil oppgavens avslutning sammenfatte de to problemstillingenes konklusjoner og foreslå videre forskning på feltet.

Kapittel 2. Høyrepopulisme

Ettersom de ulike deltakerne i debatten rundt begrepet høyrepopulisme, som for eksempel politikere, journalister, statsvitere og historikere, har ulike oppfatninger av hva begrepet innebærer, finnes det ikke en allmenyldig definisjon av høyrepopulisme. Begrepet kan av denne grunn oppleves som problematisk å bruke som redskap i den politiske/historiske debatten. At det i tillegg diskuteres hvorvidt det i det hele tatt er fruktbart å plassere de partiene som ofte regnes som høyrepopulistiske i samme partigruppe (noe partiene som oftest selv benekter at er fruktbart), gjør at situasjonen kan oppleves som enda mer håpløs.

Et av de mest sentrale spørsmålene i dette kapitlet er spørsmålet om hva høyrepopulisme er. I det følgende vil jeg også gjøre rede for ulike betegnelser som blir benyttet i omtalen av de høyrepopulistiske partiene og sette fenomenet inn i en historisk kontekst. Avslutningsvis vil jeg ta for meg spørsmålet om hvordan høyrepopulistiske partiers suksess kan forklares. Målsettinga med kapitlet er å gi en grunnleggende innføring i, og avklaring av ulike sider ved, begrepet høyrepopulisme, samt å fungere som oppgavens teorikapittel.

Hva er høyrepopulisme?

Å forsøke å komme med en allmenyldig definisjon av høyrepopulisme kan fortone seg som svært overambisiøst. Min målsetting er imidlertid ikke å komme med en slik definisjon, men å gjøre rede for hva ulike forfattere legger i begrepet. Denne redegjørelsen vil også være utgangspunktet for hvordan jeg vil forholdet meg til begrepet i denne oppgaven. Før jeg går i dybden på hva høyrepopulisme er, vil jeg først gjøre rede for de mest sentrale kjennetegnene ved begrepet populisme.

Populisme

Ifølge Rydgren er populismen ”[...] ett av samhällsvetenskapernas mest missbrukade begrepp; det används ofta som skällsord för att stigmatisera politiker man inte gillar, eller som beteckning på politiker eller partier som önskar vara ’populära’. Resultatet har blivit att begreppet har tömts på innehåll [...]”.¹ I tillegg til at populisme er et svært uklart begrep, diskuteres det også om populismen i det hele tatt kan defineres som en ideologi. Dette kommer ifølge Decker av populismens manglende koherens, hyppige bruk av selvmotsigelser

¹ Rydgren 2004, s. 19.

og populistiske partiers tendens til å samarbeide med til dels motstridende politiske tankeretninger.² Partienes fleksibilitet, samt deres lave grad av institusjonalisering, har ført til at populistiske partier ofte får karakter av en bevegelse i kontrast til partier som opptrer ideologisk sett mer konsekvent og med en høyere institusjonaliseringsgrad.

Taggart er et eksempel på en forfatter som, på tross av sin uttrykte frustrasjon i forhold til begrepets uklarhet, forsøker å komme med en avklaring av hva populisme innebærer. I *Populism* skisserer han seks nøkkeltemaer som er gjennomgangstrekk ved populismen:

- ”- populists as hostile to representative politics;
- populists identifying themselves with an idealized heartland within the community they favour;
- populism as an ideology lacking core values;
- populism as a powerful reaction to a sense of extreme crisis;
- populism as containing fundamental dilemmas that make it selflimiting;
- populism as a chameleon, adopting the colours of its environment”.³

Samtidig legger Taggart vekt på at ikke alle kjennetegnene trenger å være tilstedeværende for at et fenomen kan kalles populistisk. Det er her snakk om idealtyper og de ulike fenomenene må sees i lys av deres kontekst. Dette innebærer videre at en definisjon aldri vil kunne overføres fullstendig til ett bestemt tilfelle. Dermed må det godtas en viss grad av generalisering, noe som også gjelder for begrepet høyrepopulisme.

Et annet moment som mange forfattere ser ut til å være enige i, og som kan sees på som en mangel ved Taggarts idealtipe, er at populisme kanskje først og fremst er en politisk språkstil og formidlingsteknikk. Som eksempler på dette trekker den østerrikske statsviteren Reinhard Heinisch fram populistenes hyppige bruk av virkemidler som blant annet overdrivelser, provokasjoner, brudd på tabu, argumenter som appellerer til ’sunn fornuft’, biologiske metaforer, stereotyper, symboler, hentydninger til fiender og framstilling av ’folket’ som offer av systemet. Gjennom bruken av disse virkemidlene kan populistene ofte framstå som det Heinisch omtaler som *masters of political showmanship* og appellerer dermed også ofte til velgere som er lei av den konvensjonelle politikken.⁴ Canovan vektlegger i denne sammenheng populistenes tendens til å anvende en tabloid kommunikasjonsstrategi, kjennetegnet ved et enkelt og direkte språk, og deres forkjærlighet for transparente og enkle politiske prosedyrer. Hun trekker også fram det som hun betegner som *the populist mood* som

² Decker 2004, s. 29.

³ Taggart 2000, s. 2.

⁴ Heinisch 2003, s. 94-95.

et sentralt kjennetegn ved populismen. Dette emosjonelle aspektet viser til at populismen ikke er rutinepolitikk, men at den ofte heller kan defineres som en bevegelse, preget av en entusiasme som også bringer personer som vanligvis ikke er politisk interesserte inn i politikken. Her spiller en karismatisk leder en sentral rolle.⁵

Den direkte kontakten mellom de politiske lederne og folket er et annet sentralt kjennetegn ved populismen. Folkets preferanser skal med andre ord ligge til grunn for de politiske avgjørelsene. Derav kommer også navnet populisme – fra det latinske ordet *populus* som betyr folk. Folkets krav tolkes ifølge populistene best av en karismatisk leder som framstår som om den har et spesielt mandat fra folket. Hva betegnelsen 'folket' innebærer, er vanligvis vagt definert. Canovan skiller mellom tre ulike fortolkninger av 'folket': *the united people* (nasjonen eller landet), *our people* (basert på etniske skillelinjer) og *ordinary people* ('den vanlige mann i gata').⁶ Heinisch og Taggart bruker betegnelsen *the people of the heartland*.⁷ Dette såkalte 'hjerterområdet' innebærer vanligvis nasjonen eller en del av nasjonen som ønsker å oppfattes som en egen og spesiell politisk og kulturell gruppe.

I likhet med 'folket' er heller ikke populistenes fiender, *outgroups* og makteliten, klart definert. De er begge mobile begrep som kan endre innhold over tid, noe som sannsynligvis henger sammen med populismen som 'et kameleonsk' fenomen som tilpasser seg sine omgivelser. Typiske eksempler på *outgroups* er fremmedkulturelle innvandrere og homoseksuelle. Makteliten kan for eksempel være politikere, politiske partier, statlige institusjoner, statsforvaltninga, universitetet, massemedia, sterke organisasjoner, fagbevegelsen eller byråkratiet.⁸ På bakgrunn av populistenes hyppige bruk av fiendebilder, blir de populistiske partiene ofte karakterisert som anti-partier (hva dette mer konkret innebærer kommer jeg tilbake til i gjennomgangen av begrepet høyrepopulisme). Makteliten blir sett på som korrupte og som undertrykkere av folkeviljen. Av denne grunn må makta tas fra denne gruppa og gis tilbake til 'folket'. At det kan finnes indre motsetninger i 'folket', stilles det derimot som regel ikke spørsmål ved. Populistene taler sterkt for et mer direkte demokrati, gjennom økt bruk av folkeavstemninger og stimulering av folkeinitiativet. Målsettinga er å føre politikken tilbake til grasrota.⁹

⁵ Canovan 1999, s. 5-6.

⁶ Canovan 1999, s. 5.

⁷ Heinisch 2003, s. 93; Taggart 2000, s. 2.

⁸ Canovan 1999, s. 3; Rydgren 2004, s. 20.

⁹ Mudde 2000, s. 188.

Dersom en ser på populistiske partier og bevegelser i et historisk perspektiv, kan man fort få inntrykk av at de stort sett var nostalgisk tilbakeskuende og framstod som forsvarere av det enkle, tradisjonsbundne livet på landsbygda. For å skape et mer representativt bilde av de svært mange ulike formene for populisme som har kommet til uttrykk til forskjellige tider og i ulike deler av verden, har Canovan introdusert de to hovedkategoriene 'agrarsk' og 'politisk' populisme.¹⁰ Mens *Narodniki*-bevegelsen som vokste fram i Russland i 1870-årene og ulike bevegelser i Nord-Amerika (som for eksempel *People's Party* i USA på slutten av 1800-tallet og *Social Credit* i Canada på 1930-tallet) kan stå som eksempler på den mer tilbakeskuende, agrarske populismen, kan peronismen i Argentina på 1940/50-tallet trekkes fram som en mer framtidsrettet, politisk populisme.¹¹ Som eksempel på en populistisk bevegelse av en annen type kan jeg også nevne såkalt populistisk antisemittisme, representert ved Georg Ritter von Schönerer og Karl Lueger. Deres partier kan regnes som både en protest mot 'det moderne' og som representanter for politiske og demokratiske krav i Østerrike på 1880-tallet.¹²

Seinere har det med jevne mellomrom dukket opp en rekke nye representanter for populismen, med til dels svært ulikt innhold, både på den politiske høyre- og venstresiden. Populismen er med andre ord verken venstrevendt eller høyrevendt, men kan utspille seg på begge sider av den politiske skalaen. I dag finnes de fleste populistiske partiene og bevegelsene i Vest-Europa på den høyre siden av skalaen og kan sees i sammenheng med Canovans politiske populisme.

Høyrepopulisme: de 'generelle kjennetegnene'

I denne oppgaven har jeg valgt å operere med en tredeling av høyrefløyen: det tradisjonelle, konservative høyre, høyrepopulisme og høyreekstremisme (sett fra venstre til høyre i forhold til deres plassering på høyrefløyen). Mens jeg ikke vil gå nærmere inn på den førstnevnte kategorien, vil jeg komme tilbake til den sistnevnte kategorien seinere i dette kapitlet. I det følgende vil jeg gjøre rede for den midterste av de tre undergruppene – høyrepopulismen – som er temaet for denne oppgaven. Hvert enkelt tilfelle av høyrepopulistiske partier omfatter både en rekke nasjonale kjennetegn (som er unikt for det enkelte eller noen få tilfeller) og en rekke generelle kjennetegn (som går igjen i alle eller de fleste tilfellene). I kapittel 4 vil jeg

¹⁰ Taggart 2000, s. 18-20.

¹¹ For en redegjørelse for disse og andre populistiske partier og bevegelser, se: Taggart 2000, s. 23-73; Puhle 2003, s. 18-32.

¹² Lorenz 2005, s. 315-318.

komme tilbake til de nasjonale kjennetegnene ved *Lijst Pim Fortuyn* (LPF). I det følgende vil jeg gjøre rede for de generelle kjennetegnene ved høyrepopulismen.

Selv om mange av de høyrepopulistiske partiene startet som *single issue*-bevegelser, knyttet til for eksempel en reaksjon på økende immigrasjon eller omfattende skattelegging, har de fleste av dem utviklet seg til partier med en flerdimensjonal saksorientering. Andre saker som ofte går igjen hos høyrepopulistiske partier er kriminalitet, lov og orden, krymping av velferdsstaten, privatisering, motstand mot EU og anti-elitisme. Hvor mange saker som bør tas med i en redegjørelse av kjennetegn ved høyrepopulistiske partier kan diskuteres. I tillegg strides det også om hvorvidt alle kjennetegnene må være tilstede, eller om en kan operere med et minimum av kriterier, for at et parti kan kalles høyrepopulistisk.

På tross av at 'anti-innvandringspartier' ikke er en tilstrekkelig betegnelse på de høyrepopulistiske partiene, har innvandringsspørsmålet spilt en svært sentral rolle for mange av dem i de siste tiårene. Ifølge Betz har dette spørsmålet vist seg å være et ideelt tema for disse partiene, på bakgrunn av dets store politiske mobiliseringspotensial. De høyrepopulistiske partiene har kunnet fokusere på forskjellige innvandringsgrupper¹³ og ulike konsekvenser av innvandringa, tilpasset partiens nasjonale kontekst. Påstander som at innvandrerne er en trussel mot den nasjonale kulturen og identiteten, at de tar jobbene fra den etniske befolkninga, presser ned lønnsnivået, utnytter velferdssystemet og truer landets økonomiske uavhengighet, går likevel ofte igjen. Det blir med andre ord fokusert sterkt på de negative sidene ved innvandringa og den manglende integreringa. Som en konsekvens av dette blir også det flerkulturelle samfunnet som oftest skissert som en illusjon.¹⁴

I tillegg til spørsmål knyttet til innvandring, har også økonomiske spørsmål spilt en spesielt sentral rolle for de høyrepopulistiske partiene. Partienes økonomiske ståsted kan karakteriseres som neoliberalt, samtidig som de også er skeptiske til den økende globaliseringa. De fleste partiene er tilhengere av en økonomi basert på konkurranse i et fritt marked, med det formål å fremme det individuelle initiativet og øke produktiviteten. Selv om partiene er tilhengere av å redusere statlig virksomhet og kontroll, skeptiske til omfattende skattlegging og for privatisering, er de likevel tilhengere av en sterk stat på visse områder. En

¹³ Som for eksempel ikke-europeiske innvandrere, innvandrere fra bestemte land, muslimer eller bestemte grupperinger innen nasjonen (som for eksempel *Lega Nords* forhold til sør-italienere).

¹⁴ Betz 1998, s. 6.

eller annen form for velferdsstat ønskes velkommen, om enn kun for 'deres egne'. Dette blir også omtalt som *welfare chauvinism*.¹⁵ Uttrykk for en sterk stat kommer også til syne gjennom høyrepopulistiske partiers vektlegging av lov, orden og sikkerhet. På tross av dette viser de ikke tegn til militarisme.¹⁶ I et internasjonalt perspektiv kan partienes økonomiske politikk omtales som 'økonomisk nasjonalisme'. De proteksjonistiske trekkene kan forstås som en respons på manges uttrykte redsel og usikkerhet i den globale konkurransen, som blir sett på som en trussel mot den nasjonale suvereniteten.¹⁷ Som en konsekvens av dette er partiene som oftest skeptiske til transnasjonale selskaper, EU og den økende amerikaniseringa i Europa.¹⁸

Organisasjonsmessig er de høyrepopulistiske partiene kjennetegnet ved å være svært sentraliserte og avhengige av sine ledere. Avgjørelsene tas stort sett på toppen av et lite utvalg medlemmer, for så å bli videreformidlet til resten av organisasjonen. Ofte er det lederen som står bak dannelsen av partiet og som er partiets ansikt utad. Dermed kan det være vanskelig å skille mellom partiet på den ene side og lederen på den annen side, ettersom lederen i mange tilfeller kan oppfattes som å være partiet. Lederne er kjente for sin karismatiske utstråling, språkstil og bevisste bruk av media. Enkelte hevder at mediesamfunnet har skapt høyrepopulismen og at partiene og lederne er helt avhengige av medias oppmerksomhet. At media er en av de institusjonene som mange av de populistiske partiene retter sin kritikk mot, kan dermed framstå som et paradoks. Samtidig inntar også media ofte en relativt kritisk holdning til de høyrepopulistiske partiene.¹⁹

De populistiske partienes kritiske holdning til politikken gjør at de ofte blir negativt definert. Anti-parlamentarisme, anti-egalitarisme, anti-pluralisme, anti-individualisme, anti-kommunisme, anti-feminisme, anti-elitisme og anti-intellektualisme er bare noen eksempler på dette.²⁰ En fare med et slikt utgangspunkt er at det sier mye om hva partiene *ikke* er, men lite om hva partiene *er*. Likevel framstiller de høyrepopulistiske partiene også ofte seg selv

¹⁵ Mudde 2000, s. 174-175: *Welfare chauvinism* kan sees i sammenheng med de høyrepopulistiske partienes tendens til å innta fremmedfiendtlige holdninger. Begrepet innebærer at først og fremst (hvis ikke utelukkende) 'deres eget folk' bør høste fruktene av den nasjonale økonomien. I tillegg til at dette folket prioriteres i forhold til velferdsstaten, bør de i følge et slikt synspunkt også prioriteres på arbeidsmarkedet og i andre økonomiske spørsmål, på bekostning av innvandrerne.

¹⁶ Betz 1998, s. 5; Mudde 2000, s. 173-175.

¹⁷ Betz 1998, s. 5.

¹⁸ Mudde 2000, s. 172-173.

¹⁹ Betz 1998, s. 9; Decker 2004, s. 33-37; Cuperus 2003, [s. 14-16].

²⁰ Stouthuysen 1993, s. 11; Rydgren 2004, s. 22-23.

som anti-partier gjennom å påpeke at de representerer et nytt alternativ i forhold til den tradisjonelle politikken og den politiske eliten. Imotsetning til denne eliten, som ifølge høyrepopulistene har en tendens til å innta elitistiske holdninger, vil de høyrepopulistiske partiene representere 'folket' og arbeide for fellesskapets beste.²¹

På bakgrunn av dette anti-preget kan det stilles spørsmålsteget ved om de høyrepopulistiske partiene kan betraktes som anti-demokratiske eller om de er en trussel mot demokratiet. På den ene side kan det argumenteres for at dette ikke er tilfelle. På bakgrunn av høyrepopulistenes krav om et 'sannere' demokrati, kan spørsmålsstillinga i seg selv framstå som et paradoks. På den annen side har mange av de høyrepopulistiske partiene inntatt en svært kritisk holdning til det liberale, representative demokratiet. Av denne grunn kan det argumenteres for at, ettersom demokrati i de fleste land betyr det liberale, representative demokratiet, kan høyrepopulistene karakteriseres som anti-demokratiske. Partienes tendens til å spre misnøye og til å stille krav som vanskelig lar seg oppfylle, kan også virke destabiliserende for demokratiet og bidra til en svekkelse av dets legitimitet.²² Dersom en forstår anti-demokratisme som et uttrykk for et ønske om å avskaffe demokratiet, vil jeg likevel ikke definere høyrepopulistene som anti-demokratiske.

Heinisch har i sin artikkel *Success in Opposition – Failure in Government: Explaining the Performance of Right-Wing Populist Parties in Public Office* pekt på at i de tilfellene hvor de høyrepopulistiske partiene har gjort suksess og kommet i regjeringsposisjon, har deres anti-holdninger ofte vist seg å by på store problemer. I posisjon blir partiene selv en del av den politiske eliten som de tidligere har opponert sterkt imot. Partiene ser seg i tillegg ofte tvunget til å moderere sine standpunkter og presentere en alternativ agenda utover sine tidligere anti-system-holdninger. Dette kan føles som et svik for velgerne, med mistillit og sviktende oppslutning som konsekvens. På bakgrunn av uenigheter om politiske prioriteringer og tilpasninger i posisjon, har dette også ofte ført til splittelser innad i partiet.²³

De høyrepopulistiske partienes verdisyn blir ofte karakterisert som tradisjonelt eller autoritært. Partienes svake vekt på likestilling kommer som oftest til uttrykk i deres

²¹ Mudde 2000, s. 188: "Elitism: The belief that people are divided by birth into leaders and followers; a small elite should lead the masses without their interference; the common man is not able to decide on difficult matters (such as politics)".

²² Ignazi 2003, s. 30; Canovan 1999, s. 7-8.

²³ Heinisch 2003, s. 101-102.

mannsdominerte partiorganisasjoner. Feminismen blir ofte forkastet og den tradisjonelle kjernefamilien blir trukket fram som et ideal. Trusler mot dette idealet, som for eksempel abort, homoseksualitet og skilsmisser, blir av denne grunn sett på som uheldig.²⁴ I tillegg legges det lite vekt på minoriteters rettigheter. Dersom en ser på de ulike høyrepopulistiske partiene, finner en imidlertid mange eksempler på et verdisyn som ikke passer helt inn i dette tradisjonelle bildet. Pia Kjærsgaard fra *Dansk Folkeparti* (DF) og Siv Jensen fra *Fremskrittspartiet* (Frp), representerer unntaker fra de mannsdominerte partiorganisasjonene. Andre eksempler på unntak fra det tradisjonelle verdisynet kommer jeg tilbake til i kapittel 4.

Når det gjelder de høyrepopulistiske partienes velgerbasis, er den ofte sterkt overrepresentert av menn. Partienes velgergrunnlag har tradisjonelt sett også vært kjennetegnet av å være overrepresentert av yngre velgere med lav eller middels utdanning.²⁵ I det siste kan en derimot øyne en utvikling ved de høyrepopulistiske partienes velgergrunnlag der disse trekkene kommer mindre tydelig fram.

Høyrepopulismens mange betegnelser

I tillegg til at det hersker uenighet om hvilke kjennetegn som kan karakteriseres som typiske for det som jeg har valgt å omtale som høyrepopulistiske partier i denne oppgaven, hersker det også uenighet om hvilke betegnelser som bør anvendes på partiene. Høyreekstremisme, radikal høyrepopulisme, postmoderne eller postindustriell populisme, nasjonalpopulisme, neoliberal populisme, nypopulisme, nye partier og anti-etablissementspartier er bare noen eksempler på andre betegnelser som er benyttet på de høyrepopulistiske partiene. Mens noen av dem beskriver samme eller tilnærmet samme fenomen, skiller andre seg mer fra hverandre. Ettersom det ikke finnes en klar definisjon av verken høyrepopulisme eller av de andre betegnelse, og ettersom kategoriene har flytende grenser og flere partier kan regnes som grensetilfeller, byr en kategorisering av partiene på problemer. På grunn av oppgavens begrensede omfang vil jeg ikke ha muligheten til å gå nærmere inn på alle, men se meg nødt til å begrense meg til de mest sentrale begrepene.

Høyreekstremisme versus høyrepopulisme

Betegnelsen høyreekstremisme blir anvendt på to ulike måter i litteraturen – enten i vid forstand (om alle partiene som kan plasseres til høyre for de tradisjonelle konservative

²⁴ Mudde 2000, s 175.

²⁵ For en nærmere beskrivelse av de høyrepopulistiske partienes velgergrunnlag, se Betz 1994, s. 141-168.

partiene) eller i en mer snever forstand (slik jeg har valgt å bruke begrepet i denne oppgaven). Dersom en anvender den førstnevnte tilnærminga, blir høyrepopulismen en underkategori til høyreekstremismen. Ved bruk av den andre tilnærminga blir høyreekstremismen og høyrepopulismen to ulike underkategorier på høyrefløyen. Min inndeling av høyrefløyen i tre kategorier støtter med andre ord den sistnevnte tilnærminga. Bakgrunnen for dette valget er at jeg mener at de to betegnelsene skiller seg såpass sterkt fra hverandre at de bør behandles som to ulike kategorier på høyrefløyen.

Ifølge Mudde er det først og fremst to kjennetegn som skiller høyrepopulismen fra høyreekstremismen. For det første er høyrepopulister som oftest mer moderate enn høyreekstremister. For det andre legger populistene mer vekt på deres spesielle språkstil, mens ekstremistenes fokus retter seg mer mot det ideologiske innholdet og de anti-demokratiske trekkene.²⁶ Mudde nevner også at høyrepopulismen kan sies å angi noe nytt og at partiene ofte kan framstå som mer moderne og suksessrike i forhold til de høyreekstreme partiene.²⁷

Heinisch skiller de to begrepene fra hverandre på bakgrunn av deres ulike grad av fleksibilitet. Mens høyrepopulistiske partier som oftest forholder seg svært fleksible til omgivelsene, kan dette oppfattes som et svik hos de høyreekstreme partiene. Høyreekstremister er ifølge statsviteren mer opptatt av ideologiske hensyn og henvender seg heller mot enkelte utvalgte enn mot befolkninga som en helhet. De høyrepopulistiske partienes fleksibilitet har gjort at de lettere har kunnet tilpasse seg omgivelsene og forholde seg til nye saker som dukker opp, noe som kan ha vært en av bakgrunnsfaktorene til deres suksess.²⁸

En annen faktor som skiller høyrepopulistiske partier (eller *radical right-wing populist parties* som Betz omtaler dem som) og høyreekstreme partier er ifølge Betz partienes forhold til rasistiske ytringer og bruken av vold. Mens dette til en viss grad er legitimert hos høyreekstreme partier, er høyrepopulistiske partier i utgangspunktet motstandere av både vold og rasisme. Samtidig påpeker han også at det finnes enkelte unntak, eller såkalte *deliberate slips of the tongue*, hos de høyrepopulistiske partiene. Som eksempler på dette trekker Betz fram uttalelser fra Jean-Marie Le Pen fra det franske partiet *Front National* (FN) og Jörg

²⁶ For en diskusjon om hvorvidt de høyrepopulistisk partiene også bør betegnes som anti-demokratiske, se under gjennomgangen av de generelle trekkene ved høyrepopulistiske partier tidligere i dette kapitlet.

²⁷ Mudde 2000, s. 13.

²⁸ Heinisch 2003, s. 96.

Haider fra det østerrikske partiet *Freiheitliche Partei Österreich/Bündnis für die Zukunft Österreichs*²⁹ (FPÖ/BZÖ).³⁰ Selv om uttalelsene representerer unntak ifølge Betz, kan man på bakgrunn av slike ytringer stille spørsmål ved hvorvidt disse ledernes partier befinner seg i grenselandet mellom høyrepopulisme og høyreekstremisme.

Tradisjonelle versus postindustrielle/moderne partier

Ifølge Ignazi var høyreekstre partier synonymt med neo-fascisme inntil 1980-årene, mens en etter denne tid var vitne til en helt annen type høyreekstre partier. Av denne grunn opererer han med et skille mellom 'tradisjonelle' og 'postindustrielle partier' – en kategorisering utført på bakgrunn av partienes forhold til fascismen og hva slags type samfunn de oppstod som et produkt av. De tradisjonelle partiene er ifølge Ignazi biprodukter av industrisamfunnet, preget av nostalgi og nært knyttet til fascismen som ideologi. Postindustrielle partier mangler denne linken til fascismen og industrisamfunnets materielle verdier og kan regnes som biprodukter av det postmoderne samfunnet.³¹ Av denne grunn har andre valgt å kalle de postindustrielle partiene for postmoderne partier. Et annet alternativ er å bruke Muddes betegnelser 'gamle' og 'nye' partier, som kan sies å tilsvare betegnelsene tradisjonelle og postindustrielle/postmoderne partier.³²

På tross av de tradisjonelle og de postindustrielle partienes forskjellige karakter, omtaler Ignazi begge kategoriene som høyreekstre.³³ Dette kommer av at han anvender begrepet høyreekstremisme i vid forstand. Ignazis skille mellom tradisjonelle og postindustrielle partier ser ut til å tilsvare det skillet jeg nettopp har skissert mellom høyreekstre og høyrepopulistiske partier.

Neoliberal populisme versus nasjonalpopulisme

I kapitlet *The Two Faces of Radical Right-Wing Populism* gjør Betz et skille mellom to typer (radikale) høyrepopulistiske partier. De to idealtypiske variantene blir omtalt som neoliberal populisme og nasjonalpopulisme. Den første varianten fokuserer på økonomiske forhold som individuell frihet, redusert statlig kontroll og en reduksjon av velferdsstaten. Den andre varianten legger større vekt på nasjonale forhold og tema som fremmedfrykt og innvandring. I

²⁹ I 2005 dannet Haider og ledelsen i FPÖ partiet BZÖ.

³⁰ Betz 1994, s. 108.

³¹ Ignazi 2003, s. 33-34.

³² Mudde 2000, s. 15: Ignazi brukte også betegnelsene 'gamle' og 'nye' partier i sine tidligere studier, før han gikk over til å anvende termene 'tradisjonelle' og 'postmoderne'.

³³ Ignazi 2003, s. 1-2.

den førstnevnte gruppa plasserer han de tre skandinaviske høyrepopulistiske partiene, fremskrittspartiene i Danmark og Norge og det svenske partiet *Ny Demokrati* (ND), samt italienske *Lega Nord*, det sveitsiske partiet *Schweizer Auto Partei* (SAP) og FPÖ. I den andre gruppa plasserer han belgiske *Vlaams Blok* (VB)³⁴, tyske *Die Republikaner* (REP) og FN.³⁵

Hvor de ulike partiene hører hjemme kan diskuteres, noe Betz også gjør. I dag er skillet mellom de to variantene relativt flytende, i og med at de fleste partiene har elementer fra både neoliberal populisme og nasjonalpopulisme. Partiene er heller ikke statiske og spesielt fra og med 1990-tallet har det vært en tendens til at de høyrepopulistiske partiene retter et skarpere søkelys mot innvandringspolitikken og fremmedfrykt.³⁶ Dermed kan det øynes en utvikling blant høyrepopulistiske partier fra neoliberal populisme til nasjonalpopulisme. At partier som etter min mening kan regnes som grensetilfeller i forhold til kategoriene høyrepopulisme og høyreekstremisme, blir karakterisert som nasjonalpopulistiske partier av Betz, kan tolkes som at nasjonalpopulismen ligger nærmere høyreekstremismen enn hva neoliberal populisme gjør.

Høyrepopulismens historie

Hvor langt en bør gå tilbake i tid i en redegjørelse av høyrepopulismens historie og røtter og hvor mange faser historien bør deles inn i, hersker det også uenighet om. Flere forfattere³⁷ har valgt å basere seg på von Beymes tredelte faseinndeling i hans artikkel *Right-wing extremism in post-war Europe*, hvor han tar for seg perioden etter andre verdenskrig og fram til 1988. Selv om han opererer med begrepet høyreekstremisme i vid forstand og partiene i spesielt den første fasen skiller seg ut fra det jeg har skissert som typiske trekk ved høyrepopulistiske partier, anser jeg det likevel som fruktbart å ta utgangspunkt i von Beymes faseinndeling i en redegjørelse av høyrepopulismens historie. Etter min mening kan det argumenteres for at de høyrepopulistiske partienes røtter er å finne i den første fasen som von Beyme opererer med.

Von Beymes første fase omfatter det første tiåret etter andre verdenskrig – nærmere bestemt perioden fra 1945 til midten av 1950-tallet. Fasen er sterkt preget av bevegelser og partier med neo-fascistiske trekk, med ideologiske røtter som kan spores tilbake til mellomkrigstida. Av denne grunn kan det diskuteres om det burde innføres flere faser også før andre

³⁴ *Vlaams Blok* blei dannet i 1978 og oppløst i 2004 etter at partiet blei dømt for å fremme rasisme. *Vlaams Belang* har i stor grad videreført *Vlaams Bloks* idéer og program.

³⁵ Betz 1994, s. 107-139.

³⁶ Betz 1994, s. 139.

³⁷ Se for eksempel Widfeldt 2004, s. 12-15; Mudde, 2000, s. 5-7; Betz 1998, s. 1-2.

verdenskrig, som for eksempel ville inkludert *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* (NSDAP), Fedrelandslaget i Norge og Lappo-bevegelsen i Finland. Som eksempler på partier fra von Beymes første fase kan det italienske partiet *Moviente Sociale Italiano* (MSI)³⁸ og det tyske partiet *Sozialistische Reichspartei* (SRP) nevnes. I andre land var fasen stort sett preget av mer eller mindre ubetydelige partier eller bevegelser.³⁹

I den andre fasen, som omfatter perioden fra 1955 til 1980, dukker en annen type partier opp. Partidannelsene var som oftest et resultat av en protest mot de etablerte partienes økonomiske prioriteringer, med en kritisk holdning til omfattende skattlegging og velferdsstaten som kjerneelementer i protestene.⁴⁰ Her kan det franske partiet *Union de Defense Commerçants et Artisans* (UDCA)⁴¹ (også kalt Poujadist-bevegelsen etter partiets leder Pierre Poujade) og de skandinaviske fremskrittspartiene nevnes. På tross av partienes sterke likhetstrekk når det gjelder tematisk orientering rundt økonomiske spørsmål, skiller de seg også sterkt fra hverandre på andre områder. Av denne grunn kan det stilles spørsmålstegn ved hvor fruktbart det er å plassere partiene i samme fase. Enkelte poujadistiske militante hadde en fortid i organisasjoner med fascistiske trekk og på denne måten kan en se en kontinuitet i forhold til partiene i den foregående fasen.⁴² Dette er derimot ikke tilfellet hos de mer framtidsrettede skandinaviske fremskrittspartiene, som i følge Widfeldt kanskje er de mest typiske representantene for den andre fasen. Av denne grunn regner andre fremskrittspartiene som forløpere til den tredje fasen.⁴³ I andre land var også lignende partier tilstedeværende, selv om det som oftest ikke resulterte i et organisatorisk gjennombrudd.

Den tredje fasen startet i følge von Beyme rundt 1980 og kjennetegnes først og fremst av to faktorer. For det første var velgerne mer positivt innstilt til disse partiene enn hva velgerne hadde vært i de tidligere fasene. For det andre blei partienes sterkere vektlegging av innvandringstemaet synlig. Parallelt med dette oppstod også en økt interesse for vern av det som blei definert som egen kultur. Mens noen partier (som for eksempel FN og VB) var innvandringsfiendtlige allerede fra starten, tok andre partier (som for eksempel de

³⁸ Widfeldt 2004, s. 12: MSI blei dannet i 1946 som arvtakere etter Mussolinis fascistparti, men skiftet navn til *Alleanza Nazionale* (AN) i 1995 og distanserte seg samtidig fra fascismen; Heidar og Berntzen 1998, s. 252-254: I 1995 trakk den nyfascistiske høyrefløyen seg ut og dannet sitt eget parti, *Fiamma Tricolore*.

³⁹ Beyme 1988, s. 8-10; Widfeldt 2004, s. 12.

⁴⁰ Beyme 1988, s. 10.

⁴¹ Widfeldt 2004, s. 12: UDCA slo igjennom i 1956, men forsvant to år seinere i forbindelse med den fjerde republikkens oppløsning.

⁴² Stouthuysen 1993, s. 14-15.

⁴³ Mudde 2000, s. 9.

skandinaviske fremskrittspartiene) opp dette temaet som en sentral programpost i løpet av den tredje fasen.⁴⁴

Ettersom von Beymes artikkel er skrevet i 1988 kan det være interessant å se på hva som har skjedd med hensyn til dannelsen av lignende partier siden den tid. Samtidig kan en stille seg spørsmålet om det bør innføres flere faser. På bakgrunn av partiens endrede betydning fra og med midten av 1990-tallet argumenterer Widfeldt for at det er hensiktsmessig å innføre en fjerde fase.⁴⁵ Begrunnelsen for dette er at de aktuelle partiene inntil denne tid stort sett hadde vært preget av manglende politisk innflytelse, mens det nå var en klar tendens til at de styrket sin posisjon, fikk økt innflytelse i politikken og i enkelte tilfeller også deltok i ulike koalisjonsregjeringer – noe som lenge hadde vært utenkelig i de fleste vest-europeiske land.⁴⁶ Som eksempler på dette trekker han fram Italia, Østerrike og Nederland, representert ved henholdsvis *Alleanza Nazionale* (AN) og *Lega Nord*, FPÖ og *Lijst Pim Fortuyn* (LPF). Det tyske partiet *Schill-partei* kan også nevnes her, på bakgrunn av dets regjeringsdeltakelse i Hamburg etter at partiet fikk 19,4% av stemmene ved lokalvalget i 2001.⁴⁷

Ved å studere de ulike fasene, kommer det tydelig fram at de partiene som von Beyme karakteriserer som høyreekstreme, skiller seg fra hverandre. For å gi et riktig bilde av de ulike partienes profil, mener jeg at det er nødvendig å anvende forskjellige betegnelser på partiene. En svakhet ved von Beymes artikkel er etter min mening at han ikke skiller mellom høyreekstremisme og høyrepopulisme. Dette mener jeg er uheldig, ettersom til dels svært ulike partier, som for eksempel MSI og Frp, havner i samme sekkebetegnelse. En annen svakhet ved artikkelen er at den ser bort ifra de øst-europeiske landene.⁴⁸

Hvis en ser på forskjellene mellom høyrepopulisme og høyreekstremisme i lys av von Beymes faser, kan man øyne en gradvis utvikling fra høyreekstremisme til høyrepopulisme (eller eventuelt fra tradisjonelle til postindustrielle partier). Grovt sett ser skillet ut til å gå midt gjennom fase 2 (noe som underbygger kritikken av denne fasen). Mens partiene i fase 1 (samt til en viss grad Poujadistene fra fase 2) kan regnes som høyreekstreme nostalgifenomen,

⁴⁴ Beyme 1988, s. 11-13; Widfeldt 2004, s. 13-14.

⁴⁵ Widfeldt anvender her begrepet *RadikalHögerPopulism* (RHP), istedenfor høyreekstremisme.

⁴⁶ Widfeldt 2004, s. 15-16.

⁴⁷ Decker 2004, s. 147.

⁴⁸ Her kan de polske partiene *Samobrona* (Selvforsvar) og *Liga Polskich Rodzin* (Liga for de polske familiene), samt det ungarske partiet *Magyar Igazság és Élet Pártja* (Rettferdighet og liv) nevnes som aktuelle eksempler i dag.

dukker det med de skandinaviske fremskrittspartiene i fase to opp en annen type partier, som kan regnes som høyrepopulistiske. Disse partiene, samt partiene i fase 3 og 4, er stort sett mer fleksible, moderne og framtidsrettede i sin karakter, tar avstand fra vold og rasisme, mangler linken til fascismen (som Ignazi påpekte at er et typisk kjennetegn for de tradisjonelle partiene) og legger større vekt på sin populistiske språkstil. Likevel har som sagt også enkelte partier fra de siste fasene høyreekstremistiske trekk. Dette understreker at verken kategoriene eller partiene er fast definerte, og at det finnes mange grensetilfeller.

Bakgrunnen for høyrepopulistisk suksess

Hva som er årsaken til at de høyrepopulistiske partiene maktet å opparbeide seg sterkere politisk innflytelse i den fjerde fasen som Widfeldt opererer med, kan være mange og sammensatte. Både aktører og strukturer, samt langsiktige og kortsiktige faktorer spiller inn. I tillegg må en også ta hensyn til den internasjonale og den nasjonale konteksten. I det følgende vil jeg gjøre rede for teorier som går igjen når det gjelder hvordan ulike forfattere har forklart hva som ligger bak høyrepopulistiske partiers gjennombrudd.

Krise og misnøye i 'det postmoderne samfunnet'

En gjenganger i forklaringer av høyrepopulistiske partiers gjennombrudd er at oppslutninga om disse partiene er et resultat av et samfunn i krise. Bakgrunnen for denne krisa kan være både politiske og økonomiske forhold eller endringer. Krisa kan derimot også være fiktiv og være mer eller mindre skapt av de høyrepopulistiske partiene selv.

Ifølge Betz er det absolutt ingen tilfeldighet at de høyrepopulistiske partiene oppnådde økt oppslutning i Vest-Europa i løpet av 1980- og 90-tallet. Alt på midten av 1970-tallet kunne en se tendenser til starten på en konjunkturrell endringsprosess som brøyt med den relativt stabile etterkrigstida. Endringene medførte blant annet høyere arbeidsledighet og et økt skille mellom fattig og rik. Dette omtaler Betz som *a crisis of the postwar socioeconomic model*.

Overgangen til det postmoderne eller det postindustrielle samfunnet bidro også til økt usikkerhet i de vest-europeiske landene.⁴⁹

I det postmoderne samfunnet står den individuelle kapitalismen og globalisering i fokus, mens den industriorienterte økonomien måtte vike plass for en mer serviceorientert økonomi. De

⁴⁹ Betz 1994, s. 1-2, 27; Betz 1998, s. 7.

gruppene som utgjorde kjernen i etterkrigsøkonomien, først og fremst den tradisjonelle arbeiderklassen, blei dermed de såkalte *losers of modernization* ettersom deres kompetanse blei mindre etterspurt. I tillegg til den økte usikkerheten, bidro dette også til et samfunn preget av økt rotløshet og en svekket tro på framtida.⁵⁰

Den amerikanske statsviteren Ronald Inglehart trekker også fram en moderne velferdsstat som har oppnådd svært høy grad av økonomisk sikkerhet, med en endret oppfatning av hva som er viktig i livet som konsekvens, som typiske kjennetegn ved det postmoderne samfunnet. I dette samfunnet er det moderne samfunnets vektlegging av økonomisk vekst og materielle verdier underordnet miljøspørsmål og andre postmaterielle verdier, som for eksempel selvrealisering, individuell frihet og livskvalitet. Makta er flyttet fra religionen og staten til individet, samtidig som mistilliten til autoriteter, hierarkiske institusjoner, vitenskap og rasjonalitet har økt.⁵¹ Taggart har avdekket en sterk sammenheng mellom postindustrialisme og det han omtaler som *New Politics Mobilisation*.⁵² Ifølge ham er det først og fremst i de postmoderne samfunnene man finner høyrepopulistiske partier.⁵³ Av denne grunn kan høyrepopulisme også omtales som postmoderne- eller velstandspopulisme.

Velgernes endrede preferanser og betydninga av en ny konfliktlinje – den materialistisk-postmaterialistiske – skapte et press på politikerne til å omstille seg. Politikernes, etter manges mening, manglende omstillingsevne og politiske kriser (som for eksempel politiske skandaler og korrupsjon) bidro til at mange velgere mistet troen på de etablerte partiene og det politiske systemet.⁵⁴ Her lå et stort potensial for de partiene som maktet å utnytte denne situasjonen. Ifølge Ignazi er det en nær sammenheng mellom grad av tillit til det politiske systemet og høyreekstrem oppslutning – når tilliten synker, øker sjansen for de høyreekstre partiene til å lykkes.⁵⁵ Ettersom Ignazi benytter begrepet høyreekstremisme i vid forstand, kan dette også sies å gjelde for de høyrepopulistiske partiene.

Hva som ligger bak de høyrepopulistiske partienes evne til å utnytte denne krisa og de tradisjonelle partienes manglende tilpasningsevne, kan diskuteres. For det første kan deres fokus på tema som velgerne i det postmoderne samfunnet er opptatt av ha ført til at de

⁵⁰ Betz 1998, s. 7; Taggart 1996, s. 55.

⁵¹ Inglehart 1997, s. 74-79.

⁵² Taggart 1996, s. 55-59.

⁵³ Her finnes det derimot en del unntak, som for eksempel høyrepopulismens manglende suksess i Sverige.

⁵⁴ Betz 1998, s. 7-8.

⁵⁵ Ignazi 2003, s. 212.

høyrepopulistiske partiene blei oppfattet som å være mer i takt med samfunnet enn de tradisjonelle partiene. At de høyrepopulistiske partiene framstod som noe nytt, spennende og uprøvd kan for det andre også ha hatt en viss betydning. Samtidig er det også lettere for nye partier i opposisjon å kritisere det politiske systemet enn det er for de etablerte partiene, som allerede er en del av systemet.

Høyrepopulistisk stemmegivning kan også betegnes som proteststemmegivning, rettet mot de tradisjonelle partiene som brakte samfunnet inn i krise. Et slikt uttrykk for protest trenger derimot ikke oppfattes som et tegn på at demokratiet ikke fungerer. Proteststemmegivning kan også sees på som et korrektiv til det demokratiske systemet, noe også tittelen på Deckers bok *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?*⁵⁶ indikerer at også gjelder for populismen. På denne måten kommer et av de grunnleggende prinsippene ved demokratiet og populismen – 'folkets vilje' – til uttrykk.

Krise trenger derimot ikke være reell. Taggart legger vekt på at den også kan være en fiktiv krise.⁵⁷ Overdrivelser og spredning av frykt er typiske kjennetegn ved populistisk retorikk og kan skape grobunn for høyrepopulistisk oppslutning. Dette kommer til uttrykk gjennom at de høyrepopulistiske partiene sprer misnøye og skaper en *følelse* av krise. Samtidig foreslår de løsninger og omfattende endringer som framstår som nye og mer fruktbare sammenlignet med de etablerte partienes mangelfulle løsninger på krise. Politisk misnøye er ifølge van Holsteyn og Rydgren også en forutsetning for en protestbevegelse. Misnøye frigjør de etablerte partienes velgere, noe som er helt avgjørende for et nytt partis mobilisering.⁵⁸

Innvandringsspørsmålet som et politisk mobiliseringspotensial

Ettersom mange velgere har uttrykt at utfordringer knyttet til det flerkulturelle samfunnet følte som mer og mer presserende i løpet av de siste tiårene, i tillegg til at et slikt samfunn framstod som en utopi for mange, lå det et stort politisk mobiliseringspotensial her. Ifølge Betz hadde også mer enn halvparten av befolkninga i de vesteuropeiske landene fremmedfiendtlige holdninger på begynnelsen av 1990-tallet.⁵⁹ Disse holdningene har hatt stor betydning for de høyrepopulistiske partiene. Fremmedfiendtlighet har blitt et av partienes mest effektive retoriske virkemidler. Som en konsekvens av dette har innvandrerne som

⁵⁶ Decker (red.) 2006.

⁵⁷ Taggart 2000, s. 4.

⁵⁸ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 139.

⁵⁹ Betz 1994, s. 103.

allerede nevnt tidligere blitt utpekt som sydebukker for ulike sosiale og økonomiske problemer, som for eksempel arbeidsledighet og økt kriminalitet.⁶⁰ For å kunne mobilisere velgere på bakgrunn av innvandringsspørsmålet, er imidlertid ikke tilstedeværelsen av fremmedfiendtlighet en tilstrekkelig faktor.

Kitschelt peker også på at det ikke nødvendigvis er noen sammenheng mellom sterke høyreekstreme partier og et lands andel innvandrere.⁶¹ Dette kan også sies å gjelde for tilstedeværelsen av sterke høyrepopulistiske partier. To andre forhold må også være oppfylt. For det første må befolkninga oppfatte innvandring som et viktig politisk spørsmål. For det andre må temaet politiseres.⁶²

Innvandring fra spesielt ikke-vestlige kulturer med andre trosretninger til vest-europeiske samfunn som var preget av økt arbeidsledighet, usikkerhet i forbindelse med redselen for å bli arbeidsledig og store sosioøkonomiske endringer, forsterket manges ønske om å verne om sin egen velstand. Dette bidro også til at innvandringsspørsmålet blei et av de viktigste politiske spørsmålene. De fremmedfiendtlige holdningene i befolkninga kom spesielt sterkt til uttrykk blant de høyrepopulistiske velgerne. Disse velgerne oppfattet ofte innvandringsspørsmålet som det aller viktigste politiske spørsmålet.⁶³

Mens innvandringsspørsmålet blei lite diskutert blant de etablerte partiene, var til dels fraværende fra den politiske dagsorden og nærmest fikk status som tabu (blant annet av hensyn til politisk korrekthet⁶⁴), har de fleste høyrepopulistiske partiene fokusert sterkt på dette temaet. De høyrepopulistiske partiene er som nevnt heller ikke redde for å bryte tabu, spille på frykt og skape fiendebilder. På denne måten spilte de en sentral rolle når det gjaldt politiseringa av innvandringsspørsmålet. De etablerte partiene blei på sin side kritisert for å ikke ta problemer knyttet til det flerkulturelle samfunnet på alvor. Dette er med andre ord et konkret eksempel på at de høyrepopulistiske partiene framstod som mer i takt med samfunnet enn hva de etablerte partiene gjorde.

⁶⁰ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 137.

⁶¹ Kitschelt 1995, s. 60-61.

⁶² Holsteyn og Rydgren 2004, s. 137-138.

⁶³ Betz 1994, s. 103-104.

⁶⁴ Cuperus 2003, [s. 2]: Dette omtales også som *leftist tolerance*.

I denne sammenheng vil jeg også nevne betydninga av Al-Qaidas terrorangrep 11. september 2001 for den høyrepopulistiske mobiliseringa. Selv om fremmedfiendtlighet og islamskepsis var utbredt i Vesten også før denne dato, blei holdningene sannsynligvis mer utbredt og kom tydeligere til uttrykk etter dette angrepet. Ifølge Cuperus hadde 11. september den effekten at et mer kritisk syn på islam blei mindre kontroversielt.⁶⁵ Dermed kunne de høyrepopulistiske partiene regne med økt støtte i forhold til både et kritisk islamsyn og en kritisk holdning til innvandring mer generelt.

Den karismatiske lederens rolle

Etter Heinisch' mening er det ingen tvil om at uten mange av de høyrepopulistiske lederne ville ikke deres respektive bevegelser eller partier opplevd den samme grad av suksess som mange av dem har gjort. I forlengelsen av dette mener han også at fraværet av en karismatisk leder, med en unik tiltrekning på velgerne, kan forklare fraværet av lignende partier i enkelte land, som for eksempel Tyskland.⁶⁶ Likevel har man gjennom Carl I. Hagens avgang i Frp og Siv Jensens påfølgende suksess ifølge meningsmålingene, sett at partiene ikke nødvendigvis er helt avhengige av sine ledere.

De karismatiske lederne kan spille en sentral rolle, både i forhold til å sette den politiske agendaen, til å holde interne stridigheter i partiet i sjakk, som det symbolske talerøret for 'folkets vilje' og som et fast holdepunkt for velgerne i det som kan oppfattes som et utrygt postmoderne samfunn. Sammenlignet med andre politiske ledere framstår også de høyrepopulistiske lederne ofte som mer fargerike. Dette kommer ikke bare av deres karismatiske egenskaper, men også av det som Heinisch beskriver som deres politisk-teatraliske underholdningsverdi og bruk av media.⁶⁷

Ifølge den belgiske sosiologen Mark Elchardus har politikken utviklet seg til å bli en *reality soap*.⁶⁸ Den representative politikken er som en følge av dette blitt erstattet med et 'dramademokrati' hvor media spiller en sentral rolle. Media har økt sin makt gjennom langt på vei å bestemme den politiske dagsorden. Samtidig har dramatiske hendelser fått økt betydning på bekostning av dypere analyser og innhold. I et slikt samfunn ligger det ifølge Elchardus et stort utnyttelsespotensiale for populistene: "The populist sets himself up as the

⁶⁵ Cuperus 2003, [s. 11].

⁶⁶ Heinisch 2003, s. 94.

⁶⁷ Heinisch 2003, s. 100.

⁶⁸ Cuperus 2003, [s. 16].

incarnation of the voiceless, unrepresented section of the population, opposing the elite. He turns the citizen into a fussy, complaining customer of government. In order to be successful, a populist approach must exploit unease".⁶⁹ De høyrepopulistiske lederne ser med andre ord ut til å ha tilpasset seg den nye politiske situasjonen i større grad enn mange av sine politiske motstandere.

I tillegg til å være svært personfikserte, er de høyrepopulistiske partienes organisasjonsstruktur som regel også svært sentraliserte. Fordelen ved dette er at partiene kan ta avgjørelser og reagere raskt på nye politiske saker som dukker opp, uten en omfattende diskusjon med hele partiorganisasjonen.⁷⁰ På denne måten kan apparatet deres oppfattes som mer handlingsdyktig enn mange andre partiers organisasjon. Dette blir også omtalt som *the can-do image* av Heinisch.⁷¹ De negative konsekvensene ved dette er at partimedlemmenes deltakelse i utforminga av politikken blir redusert, noe som kan framstå som et paradoks i forhold til høyrepopulistenes ønske om å innføre et 'sannere' demokrati. Praksisen gjør det også mulig for partiene å endre politisk retning raskt i forhold til dagsorden, for å utnytte de politiske mulighetene til fulle.⁷² En konsekvens av denne praksisen er at en ofte kan trekke forbindelser mellom de høyrepopulistiske partienes ståsted i ulike saker til forskjellige og til dels motstridende ideologier. Dette er også bakgrunnen for diskusjonen om hvorvidt man i det hele tatt kan betegne (høyre)populisme som en ideologi.⁷³

Den uforutsigbare velger

At velgerne har blitt mer uforutsigbare og rotløse, er også en faktor som kan ha påvirket oppslutninga om høyrepopulistiske partier. For å måle velgernes stabilitet kan man bruke indikatorer som partiidentifikasjon (velgernes følelsesmessige bånd til politiske partier) og strukturelle faktorer (som for eksempel sosial gruppe og/eller religion). Ifølge van Holsteyn og Rydgren har både partiidentifikasjonen og strukturelle faktorer mistet mye av sin forklaringskraft i forhold til velgeratferd i USA og Vest-Europa i løpet av de siste tiårene. Stadig færre velgere stemmer på samme politisk parti fra valg til valg, samtidig som stadig flere velgere bestemmer seg for hvilket parti de skal stemme på i løpet av de siste dagene før

⁶⁹ sitert i: Cuperus 2003, [s. 16].

⁷⁰ Betz 1998, s. 9.

⁷¹ Heinisch 2003, s. 100.

⁷² Betz 1998, s. 9.

⁷³ Decker 2004, s. 29.

valget. I tillegg er det også stadig vanskeligere å forutse hvilke valg velgerne vil ta, på bakgrunn av for eksempel hvilken klasse de tilhører eller deres religiøse standpunkt.⁷⁴

I og med at tilknytninga mellom partiene og bestemte sosiale grupper har blitt svekket, må partiene i større grad enn tidligere appellere til velgere på tvers av sosiale skiller. Mens det tidligere kunne være vanskelig for nye partier å 'stjele' velgere fra andre partier, er det nå lettere for nye partier å melde seg på i kampen om velgerne. Dette vil også kunne lette de høyrepopulistiske partienes mobilisering av velgerne.

For de etablerte partiene har dette bidratt til en ny situasjon, preget av økt usikkerhet. Som en konsekvens av dette blir det lagt større vekt på politiske saker (såkalt *issue-voting*), på bekostning av klasse og ideologi.⁷⁵ De uforutsigbare velgerne opptrer med andre ord i større og større grad som rasjonelle konsumenter på velgermarkedet, ved at de undersøker hva som er 'til salgs' og gir sin stemme til det partiet som i størst grad tilfredsstiller deres preferanser.⁷⁶ Etersom de tradisjonelle partiene fortsatt til en viss grad er bundet av sine ideologiske rammer, legger dette bånd på deres mulighet til å svare på nye strømninger. De høyrepopulistiske partiene er ikke like bundet av lignende rammer og kan lettere omstille seg i forhold til endringer i samfunnet. Dette kan være en av årsakene til at de høyrepopulistiske partiene kan framstå som å være mer i takt med samfunnet og velgernes interesser enn de tradisjonelle partiene.

Institusjonelle faktorer

Spesielle trekk ved det politiske systemet kan også ha betydning for høyrepopulistiske partiers gjennombrudd (noe som for øvrig gjelder for alle nye og små partier). For å ha en mulighet til å entre den politiske arenaen, er det viktig at sperrene for å delta i politikken er få og lave og at det politiske systemet er et såkalt åpent system. Minstekravet for at et politisk system kan betegnes som åpent, er ifølge Taggart tilstedeværelsen av et proporsjonalt valgsystem. For å måle et lands åpenhet legger han også vekt på hvor mange partier de politiske systemene

⁷⁴ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 142-143.

⁷⁵ Betz 1994, s. 64.

⁷⁶ Østerud 2002, s. 202; Wansink 2004, s. 190-193: Her kan det også refereres til den type velger som Wansink omtaler som 'den kalkulerende velger'. En slik velger opptrer uavhengig, kritisk og rasjonelt og kan sammenlignes med en konsument på velgermarkedet. Velgeren vet til enhver tid hva som er til salgs og gir sin stemme til det partiet som i størst grad tilfredsstiller velgerens preferanser.

inneholder. Jo flere partier, jo mer åpne kan systemene regnes som og jo mer sannsynlig er det at nye partier får en mulighet.⁷⁷

Ignazi peker også på at andre institusjonelle faktorer som lave sperregrenser, lave finansielle krav og at krav om antall underskrifter et parti må ha for å delta ved valget er små, kan spille en rolle. At partiene har vært gjennom valg av mindre betydning (såkalte *second-order elections*) i løpet av gjennombruddsårene kan ifølge Ignazi også ha en viss betydning. Eksempler på slike valg kan være et lokalvalg, regionalvalg eller valg til Europa-parlamentet.⁷⁸

Hvor stor vekt en kan legge på de institusjonelle faktorenes betydning når det gjelder høyrepopulistiske partiers suksess kan imidlertid diskuteres. Mens Ignazi legger relativt stor vekt på dem (på tross av at han trekker fram flere unntak),⁷⁹ er Taggart mer forsiktig med å legge for stor vekt på de institusjonelle faktorene.⁸⁰ Om et åpent politisk system ikke automatisk betyr at høyrepopulistiske partier er tilstedeværende i et lands partilandskap, mener jeg likevel at et slikt system kan gjøre høyrepopulistiske partiers inntreden i politikken lettere.

I hvor stor grad partisystemet er polarisert kan også ha en innvirkning på hvor enkelt det er for nye partier å tre inn i politikken. For å kunne plassere seg på aksene, må det finnes 'hull' på den. Dette gir nye partier en mulighet til å fylle dette tomrommet. I forbindelse med forholdet mellom polarisering av det politiske systemet og framveksten av høyreekstreme partier tar Ignazi i bruk *the spatial theory*. Teorien innebærer at konservative partiers bevegelse mot sentrum har skapt plass til en ny type partier på høyrefløyen. I forlengelsen av dette kan en stille seg spørsmålet om dette var tilfellet – skjedde det en dreining mot sentrum fra de konservative partienes side, før de høyreekstreme partiene dukket opp? De ulike forfatterne som tar for seg dette spørsmålet, deler seg i to grupperinger. Mens enkelte hevder at dette var tilfellet, hevder andre at det har skjedd en generell dreining mot høyre i de vest-europeiske partisystemene i de siste tiårene – en høyredreining som kanskje var mest omfattende blant de konservative partiene. Likevel var man ofte vitne til at i land der konservative partier kom i

⁷⁷ Taggart 1996, s. 67-68.

⁷⁸ Ignazi 2003, 205.

⁷⁹ Ignazi 2003, s. 206.

⁸⁰ Taggart 1996, s. 70.

regjeringsposisjon, de-radikaliserte de sine standpunkter, spesielt i forhold til spørsmål som immigrasjon, nasjonal identitet og sikkerhet.⁸¹

For å opprettholde maktposisjonen i det mer usikre og uforutsigbare partisystemet, har mange partier sett seg nødt til å legge økt vekt på samarbeid med andre partier. Et utbredt samarbeid mellom de etablerte partiene omtales også som 'kartellisering' av partisystemet. Taggart definerer kartellisering mer konkret som: "[...] the securing of power for a small number of parties through overt or covert co-operation and premises upon a foreshortening of the 'policy distance' between the affected parties."⁸² Som et eksempel på et land med en sterk tradisjon for et kartellisert partisystem, kan Østerrike nevnes. Et annet eksempel er 'den lilla koalisjonen' i Nederland, som jeg kommer tilbake til i neste kapittel.

Taggart legger stor vekt på den nære sammenhengen mellom kartellisering av partisystemet og såkalt *New Populist Mobilisation*.⁸³ En av årsakene til at kartelliserte partisystemer ofte appellerer til populistiske partier, er at partiene i et slikt system har en tendens til å bevege seg mot sentrum. Dermed skapes det rom for de høyrepopulistiske partiene på den politiske aksene. En annen konsekvens av dette er at forskjellene mellom partiene til en viss grad viskes ut. De politiske alternativene blir dermed færre, samtidig som politikken kan oppfattes som en lukket elitepolitikk hvor partiene har mistet mye av kontakten med folket. På denne måten kan høyrepopulistiske partier framstå som et nytt alternativ, som både skiller seg ut og som står nærmere folket, sammenlignet med de etablerte partiene.

Høyrepopulisme som en konsekvens av et iboende gap i demokratiet

I artikkelen *Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy* diskuterer Canovan forholdet mellom populisme og demokrati og gjør rede for det hun omtaler som demokratiets to ansikter - *the redemptive face* og *the pragmatic face*. Det førstnevnte ansiktet kjennetegnes i følge forfatteren ved en positiv holdning til politikkenes muligheter, vektlegginga av folkets sentrale rolle i forhold til politiske valg og en iboende skepsis til institusjoner. Den pragmatiske varianten er mer negativt innstilt til både politikkenes og folkets muligheter og er av den mening at demokrati rett og slett betyr institusjoner.⁸⁴

⁸¹ Ignazi 2003, s. 208.

⁸² Taggart 1996, s. 63.

⁸³ Taggart 1996, s. 64-65.

⁸⁴ Canovan 1999, s. 10.

Ifølge Canovan oppstår det et uunngåelig gap i skjæringspunktet mellom de to ulike ansiktene. Dette gapet er etter hennes mening en vedvarende invitasjon til populistisk mobilisering. Essensen i demokratiet er på den ene side at folkets vilje skal ligge til grunn for de politiske valgene. På den annen side er verden og politikken kompleks og folket har ulike preferanser og meninger, noe som kan gjøre det vanskelig å finne valg som er praktisk mulige og som tilfredsstillende for folket som en helhet. Dermed kan politikken ofte framstå som tomme løfter for mange. På denne måten blir det demokratiske systemet, spesielt i dårlige tider, sårbart i forhold til populistisk mobilisering. Dette skjer ved at populistene ofte vet å utnytte dette potensialet gjennom å gjøre velgerne oppmerksom på løftebruddene og ved å stille spørsmålsteget ved politikernes og hele det demokratiske systemets funksjonalitet.⁸⁵

Ved at populistiske partier utnytter denne situasjonen, vil det kunne føre til en evigvarende sirkel. Dersom et populistisk parti makter å oppnå regjeringssposisjon, vil det etter all sannsynlighet selv bli offer for det samme gapet: "For if a populist movement is so successful in appealing past the established political forces that it actually gets into power, its own inability to live up to its promises will be revealed, offering scope for further populist appeals".⁸⁶ De populistiske partienes sterke tendens til å overdrive og til å love mer enn de i virkeligheten kan holde, gjør dem i ekstra sårbare. Denne teorien kan sees på som én forklaring på hvorfor de høyrepopulistiske partiene ofte viser seg å få langt større problemer i posisjon enn hva de hadde i opposisjon.

Oppsummering av kapittel 2

For å svare på spørsmålet om hva høyrepopulisme er, har jeg først sett på begrepet populisme. To av de mest sentrale kjennetegnene ved populismen er dens spesielle språkstil og dens nære kontakt med folket. Ettersom det ikke finnes noen allmenngyldig definisjon av begrepet høyrepopulisme, råder det en del uklarhet rundt høyrepopulismen som fenomen. Likevel går ofte trekk som fokus på saker som innvandring, krymping av velferdsstaten, neoliberalisme, sikkerhet, EU-motstand, anti-elitisme og en sentralisert og personfokuseret organisasjonsform igjen.

I gjennomgangen av høyrepopulismens historie etter andre verdenskrig har jeg basert meg på von Beymes artikkel *Right-Wing Extremism in Post-War Europe* og hans tredelte

⁸⁵ Canovan 1999, s. 16.

⁸⁶ Canovan 1999, s. 12.

faseinndeling. Mens partiene fra spesielt den første fasen var preget av sine røtter fra mellomkrigstida, noe som gjør at de kan regnes som høyreekstremer, mangler de fleste partiene fra de øvrige fasene dette trekket. Andre faser er kjennetegnet ved partienes ulike vektlegging av økonomiske spørsmål, innvandring og den populistiske språkstilen. En svakhet ved von Beymes inndeling er etter min mening at han ikke skiller mellom høyreekstremisme og høyrepopulisme og at han ikke tar med partier fra Øst-Europa. Hvor grensene mellom de ulike fasene bør trekkes, kanskje spesielt når det gjelder den andre fasen, som inneholder både den såkalte Poujadist-bevegelsen og de skandinaviske fremskrittspartiene, kan også diskuteres. Widfeldt argumenterer i tillegg for at det bør innføres en fjerde fase fra og med midten av 1990-tallet, på bakgrunn av partienes økte politiske innflytelse.

Når det gjelder ulike betegnelser på de høyrepopulistiske partiene råder det også en del forvirring. Dette gjelder kanskje spesielt med hensyn til hva som skiller høyreekstremisme og høyrepopulisme. De største forskjellene mellom de to begrepene er deres ulike fokus på språkstil og ideologi, grad av fleksibilitet og syn på vold og rasistiske ytringer. Kategoriene er derimot ikke vanntette og av den grunn finnes det mange grensetilfeller. Andre betegnelser som er blitt anvendt på de høyrepopulistiske partiene er postindustrielle/moderne, neoliberale og nasjonalpopulistiske partier.

Til sist i dette kapitlet har jeg gjort rede for hva som kan regnes som bakgrunnen for høyrepopulistisk suksess. Ulike forfattere legger vekt på ulike faktorer. Likevel er det tydelig at flere faktorer går igjen. Eksempler på dette er forklaringer basert på en reell eller en fiktiv krise, politisering av innvandringsspørsmålet, den karismatiske lederens rolle, den uforutsigbare velger, institusjonelle faktorer og betydninga av svakheter ved demokratiet.

Dette kapitlet har hatt en svært teoretisk profil og ikke vært knyttet til ett bestemt land. Det kommende kapitlet vil ha en annen profil. Her vil det samfunnsmessige og politiske aspektet, knyttet til Nederland, stå i sentrum.

Kapittel 3. Nederland: samfunnet og politikken

Fram til valgkampen i forkant av valget i 2002 var det nederlandske samfunnet og den nederlandske politikken stort sett kjennetegnet ved stabilitet og et lavt konfliktnivå, på tross av landets sosiokulturelle motsetninger. Drapet på Pim Fortuyn var det første politiske drapet i Nederland på mer enn 300 år¹ og representerer dermed unntaket i det tradisjonelt sett harmoniske og demokratiske klimaet. Dersom en søker dypere, ser en derimot at tendenser til ustabilitet også har vært og er tilstedeværende i Nederland. Spesielt i de siste tiårene kan det se ut til at Nederland har blitt et mer ustabil samfunn.

Gjennom først å ta for meg det nederlandske samfunnet, så landets politiske system, vil jeg gjøre rede for både de stabile og de mer ustabile faktorene. Kapitlet har som målsetting å fungere som bakgrunnskapittel for den kommende analysen, ved å klargjøre og øke forståelsen for den nasjonale konteksten rundt LPFs suksess. Selv om svært mange momenter kunne ha blitt tatt med i en redegjørelse av det nederlandske samfunnet og politikken, har jeg gjort et utvalg på bakgrunn av hva jeg betegner som mest relevant for den kommende analysen.

Del I. Det nederlandske samfunnet

I denne redegjørelsen vil jeg ta for meg det som jeg oppfatter som tre sentrale aspekter ved det nederlandske samfunnet: 'det oppsplittede samfunnet', 'det flerkulturelle samfunnet' og 'det postmoderne samfunnet'.

'Det oppsplittede samfunnet'

Nederland har tradisjonelt sett vært et samfunn preget av en sterk oppsplitting i ulike grupper eller 'søyler'. Protestanter, katolikker, sosialister og liberale (eller nøytrale) hadde hver for seg sine egne samfunn innenfor det nederlandske samfunnet med egne skoler, foreninger, aviser og politiske partier. Medlemmene av de ulike søylene hadde lite kontakt på tvers av grupperingene og dermed dominerte den vertikale oppsplittinga av samfunnet nærmest ethvert aspekt ved en persons offentlige liv, både på det sosiale, kulturelle og det politiske plan.² Ifølge professor i moderne europeisk historie ved universitetet i Amsterdam, Michael Wintle,

¹ Holsteyn og Irwin 2003, s. 41; Andeweg og Irwin 2002, s. 8-9: I 1584 blei Willem van Oranje, som ledet oppstanden mot den spanske kongen (noe som til slutt endte med nederlandsk uavhengighet i 1648), drept.

² Heidar og Berntzen 1998, s. 146.

var formålet med dette systemet at "[...] Catholics could exist within an almost exclusively Catholic world, and Dutch Socialists could lead a Socialist life 'from the cradle to the grave'. The same applied to the orthodox Calvinists".³ Unntaket var den fjerde gruppa, som på mange måter kan sees på som en restgruppe. De som ikke passet inn i de tre førstnevnte gruppene, endte som regel opp her.

Oppsplittinga av et samfunn i ulike grupper eller søyler går i faglitteraturen (også internasjonalt) under navnet *verzuiling*⁴ – på bakgrunn av ordet *zuilen* som betyr søyler.⁵ Fenomenet kan sees på som en gradvis prosess som vant innpass i perioden 1870-1920. Hva som er årsaken til fenomenet hersker det uenighet om. Det kan både sees på som en måte å kontrollere bestemte grupper i befolkninga på, som et motsvar til den trussel modernisering og sekularisering av samfunnet kunne oppleves som, som resultat av et ønske om å øke svakere stilte klassers innflytelse og som en konsekvens av reformasjonen og den oppfatning at nederlenderne ikke kunne leve i et åpent samfunn med sine mange, relativt forskjellige ideologier.⁶ Det som kjennetegner de ulike forståelsene av begrepet *verzuiling* kan sies å være en oppfattelse av at systemet har fungert som "[...] a form of social control, either in order to keep the warring ideological factions apart, or in order to keep the underprivileged orders docile."⁷

På 1960-tallet gjennomgikk det nederlandske samfunnet store endringer. I løpet av kun få år gikk Nederland fra å være et av de mest religiøse og konservative landene i Vest-Europa til å bli et i hovedsak sekulært samfunn.⁸ I dette tiåret startet også en forvitring av hele strukturen som det oppsplittede samfunnet var bygget på. Denne forvitringa går under navnet *ontzuiling*⁹ og kan sees på som den motsatte prosessen til *verzuiling*. Dette fikk store konsekvenser, både på det samfunnsmessige og det personlige plan.

³ Wintle 2000, s. 142.

⁴ Også omtalt som *pillarization* på engelsk.

⁵ Lijphart 1968, s. 68-70; Wintle 2000, s. 139-140: På tross av at den nederlandske betegnelsen har vunnet innpass også internasjonalt, kan en stille spørsmålsteget ved om selve fenomenet er typisk nederlandsk. At et samfunn er oppsplittet i ulike grupperinger er i og for seg ikke noe uvanlig. Wintle argumenterer således for at begrepet ikke refererer til mer enn en nederlandsk versjon av et segmentert samfunn. Lijphart mener likevel at den nederlandske situasjonen er unik, ettersom oppsplittinga går dypere inn i samfunnet enn i for eksempel de anglo-amerikanske og i de skandinaviske samfunnene.

⁶ Randerad og Wolfram 2001, s. 52; Wintle 2000, s. 142.

⁷ Wintle 2000, s. 143.

⁸ Dreher 2002, s. 30: På bakgrunn av disse endringene har Nederland blitt sagt å være det samfunnet på 1960-tallet som gjennomgikk de største endringene i verden.

⁹ Også omtalt som *depillarization* på engelsk.

Fram til 1989 hadde søylene satt et sterkt preg på media og dens innflytelse på befolkninga. Gjennom den økende kommersialiseringa av media mistet søylene mye av kontrollen over sin del av befolkninga. Ifølge van Herwaarden var det gjennom oppkomsten av den kommersielle radioen og fjernsynet i 1989 snakk om et helt annet medielandskap, med utstrakte følger for det nederlandske demokratiet.¹⁰ Nå identifiserte de ulike mediekanalene seg ikke lenger med hver sine søyler, men tok utgangspunkt i seerne, leserne eller nettopp velgerne, uavhengig av hvilken tilknytning de tidligere hadde hatt til de ulike søylene.¹¹ Som en konsekvens av dette har media ifølge Wansink hatt en enormt økende innflytelse på politikken i de siste 20 årene.¹²

*Verzuilings*konseptet havnet med andre ord i en krisesituasjon. Mens noen argumenterte for at en måtte se bort ifra hele konseptet, framsatte andre krav om at begrepet måtte redefineres. Et av forslagene som blei lagt fram var at det måtte innføres en femte søyle, bestående av innvandrerne i Nederland. Målsettinga med dette var at konseptet på en bedre måte skulle gjenspeile det etter hvert mer og mer utpregede flerkulturelle samfunnet som Nederland hadde utviklet seg til å bli.

'Det flerkulturelle samfunnet'

Av Nederlands 16,4 millioner innbyggere er ifølge CBS 3,2 millioner innvandrere, hvorav 1,43 millioner utgjør vestlige og 1,74 millioner ikke-vestlige innvandrere.¹³ Det totale antall innvandrere forventes ifølge CBS' prognoser å øke til 4,8 millioner innen år 2050.¹⁴ Andelen innvandrere er sterkest konsentrert til de største byene i Vest-Nederland. I Amsterdam, Rotterdam og Den Haag har mellom 40 og 50% av innbyggerne ikke-vestlig bakgrunn.¹⁵

Innvandring er ikke et nytt fenomen i Nederland og landet har tradisjonelt sett blitt sett på som et åpent land når det gjelder dette spørsmålet. I et historisk tilbakeblikk kan blant annet engelske separatister (på begynnelsen av 1600-tallet), franske hugenotter (rundt 1700) og portugisiske og spanske jøder (på 17- og 1800-tallet) nevnes som eksempler på ulike grupper

¹⁰ Herwaarden 2005, s. 79.

¹¹ Wansink 2004, s. 221.

¹² Wansink 2004, s. 220.

¹³ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/Table.asp?LYR=G5:11&LA=nl&DM=SLNL&PA=37325&D1=0-2&D2=1-2,244-245&D6=a&HDR=T&STB=G1,G2,G3,G4>, lesedato: 12.02.2007. Innvandrere betyr i denne sammenheng personer som har minst én av foreldrene født i utlandet.

¹⁴ <http://statline.cbs.nl/StatWeb/table.asp?STB=T&LA=nl&DM=SLNL&PA=37175ned&D1=a&D2=0,6,16,26,36,1&HDR=G1>, lesedato: 12.02.2007.

¹⁵ http://www.hoesnel.nl/demografie_nederland/prognose-allochtonen-rotterdam-den-haag-amsterdam.html, lesedato 20.04.2007.

som kom til landet. I et nyere perspektiv, kan dagens ikke-etniske nederlendere deles inn i fire hovedgrupper: gjestearbeidere fra Tyrkia og Marokko og deres familier,¹⁶ personer fra de tidligere nederlandske koloniene (først og fremst fra Suriname og de nederlandske Antillene), innvandrere fra andre EU-land og asylsøkere.¹⁷ Dårlig samvittighet i forhold til tida som kolonimakt og andre verdenskrig (som en konsekvens av at Nederland har fått kritikk for sin manglende evne til å begrense utsendelsen av jødene bosatt i landet) ser ut til å ha hatt stor betydning for at landets grenser har vært relativt åpne inntil nylig. Her kan kanskje også betydninga av at landet har vært en stor sjømakt med et åpent blikk på verden trekkes fram.

At Nederland ofte blir regnet som et svært tolerant land,¹⁸ kan også ha vært en medvirkende årsak til de relativt åpne grensene. Toleransen kan også forklare bakgrunnen for at landet har inntatt svært liberale holdninger sammenlignet med mange andre land i flere kontroversielle verdispørsmål.¹⁹ Toleransen hadde derimot sine begrensninger, bestemt av elitenes økonomiske ønsker og egeninteresser. Ifølge Wintle er den nederlandske formen for toleranse en negativt definert toleranse som kan sees på som et instrument for sosial kontroll innenfor *verzuiling*ssystemet. Å akseptere at andre kan ha ulike meninger enn en selv og inkorporere nye trusler i samfunnet, på bakgrunn av en forståelse av at trusselen uansett ikke vil forsvinne av seg selv, blei sett på som den tryggeste måten å forholde seg til det ukjente på.²⁰

I lys av dette kan også forslaget om å innføre en femte søyle forstås. Gjennom en egen søyle for innvandrerne, ville også denne gruppa bli inkorporert i det oppsplittede samfunnet. Som en konsekvens av dette blei det i liten grad satt krav til innvandrerne om å integrere seg. Først i de siste årene har debatten rundt det flerkulturelle samfunnet og kravene om at innvandrerne må integrere seg kommet tydeligere fram. I denne sammenheng kan politiske utfordringer knyttet til gettoiseringstendenser i de store byene, den forholdsmessige høye andelen

¹⁶ Schilling 2004, 10: Dette var i utgangspunktet tenkt å være en midlertidig ordning på begynnelsen av 1960-tallet, men det blei snart klart at gjestearbeiderne ønsket å bli i landet og brakte med seg sine familier.

¹⁷ Andeweg og Irwin 2002, s. 38.

¹⁸ Ignazi 2003, s. 172: Om den nederlandske tradisjonen for toleranse er en myte, kan derimot diskuteres; Lucardie 1998, s. 122: Ifølge Lucardie er toleranse fortsatt et karakteristisk kjennetegn ved Nederland, selv om toleransen har vært synkende etter 1980. Randerad og Wolfram 2001, s. 44: Den relativt utbredte forståelsen for toleranse henger ifølge Randerad og Wolfram sammen med *the Republic of the United Provinces (1579-1795)* – en republikk bestående av en rekke autonome regioner uten en sterk sentralmakt: "For the Republic, moderation and tolerance were vital. If religious differences had been pushed too far, the weak institutional unit of the state would have collapsed". Av denne grunn opplevde befolkninga en relativt høy grad av kulturell og religiøs toleranse.

¹⁹ Her kan blant annet landets liberale holdning i forhold til narkotika, prostitusjon, aktiv dødshjelp og homofiles rettigheter nevnes.

²⁰ Wintle 2000, s. 144-145.

kriminelle blant enkelte grupper innvandrere og manges syn på innvandringa som en trussel mot nasjonale verdier, nevnes.

Innvandringsdebatten i Nederland har ofte blitt knyttet til et annet kontroversielt spørsmål – spørsmålet om Nederland er overbefolket. Med sine 450 innbyggere per kvadratkilometer, er Nederland et av verdens tettest befolkede land.²¹ Debatten står her mellom dem som mener at Nederland alt for lenge siden var fullt og dem som er uenig i dette argumentet og knytter et slikt argument opp mot rasisme, og peker på det moralske ansvaret Nederland har for å opprettholde sine tradisjonelt sett åpne grenser.

'Det postmoderne samfunnet'

På tross av at Nederland lenge var et sterkt oppsplittet samfunn, noe som kunne ha ført til omfattende konflikter, og at utfordringene knyttet til det flerkulturelle samfunnet oppleves som stadig mer presserende av mange, har landet stort sett opprettholdt et stabilt og demokratisk klima og utviklet seg mot et såkalt postmoderne samfunn.

Ifølge Inglehart ligger Nederland helt i toppsjiktet (sammen med de nordiske landene) når det gjelder andelen i befolkninga med postmaterielle verdier.²² I tillegg til andelen såkalte postmaterialister, legger som sagt også Inglehart vekt på at velferdsstatens nivå sier noe om i hvilken grad et samfunn kan regnes som postmoderne. Når det gjelder den nederlandske velferdsstaten beskriver den amerikanske journalisten Timothy P. Schilling den som *a progressive dream*, ettersom den ifølge ham tilbyr helseforsikring og et økonomisk sikkerhetsnett til størstedelen av befolkninga.²³ Bakgrunnen for den velutbygde velferdsstaten kan sannsynligvis forklares med landets stabile politiske klima og økonomi. På slutten av 1970-tallet stod det derimot dårligere til med økonomien, noe som blei omtalt som *the Dutch disease*.²⁴ 'Sykdommen' blei imidlertid kortvarig, arbeidsledigheten falt til et nivå som var det laveste sammenlignet med de andre OECD-landene og statsbudsjettet viste igjen overskudd. *The Dutch disease* var i løpet av kort tid snudd til *the Dutch miracle*.²⁵ På tross av en relativt

²¹ Andeweg og Irwin 2002, s. 1.

²² Inglehart 1997, s. 82, 93: Disse landene var hovedsakelig fra Europa, men også utvalgte land i Sør-Asia, Afrika, Latin-Amerika og Nord-Amerika er tatt med. Postmaterielle verdier blir målt etter variablene 'overlevelse' (*survival*) versus 'velvære' (*well-being*). Se også kapittel 2 for eksempler på postmaterielle verdier.

²³ Schilling 2004, s. 9.

²⁴ Heidar og Berntzen 1998, s. 146: "Denne formen for økonomisk sykkelighet skyldtes ifølge kritikere at inntekter fra gassen i økende grad ble brukt til å finansiere velferdsstaten, og ikke til å reise ny industri".

²⁵ Koole og Daalder 2002, s. 33; Hylarides 2002, s. 4-5.

god økonomi, blei det i siste halvdel av 1990-tallet likevel avdekket relativt store svakheter ved den offentlige sektor.

De store endringene i overgangen til det postmoderne samfunnet hadde både innvirkning på velgernes stabilitet og identitet. I 2002 uttrykte 29% av velgerne at de alltid hadde stemt på det samme partiet. Til sammenligning uttrykte 34% i 1998, 38% i 1994, 50% i 1986 og hele 69% i 1971 at de alltid hadde stemt på samme parti.²⁶ Dersom en ser på når de nederlandske velgerne tar valget om hvilket parti de skal stemme på, ser en også en lignende tendens. I 2002 uttrykte 29% av velgerne at de tok dette valget i løpet av de siste dagene før valget. Sammenlignet med tall fra de samme årene (1998, 1994, 1986 og 1971) var dette tallet 25% for de to førstnevnte årene og henholdsvis 12% og 10% for de to sistnevnte årene.²⁷

Velgerne har med andre ord blitt mer uforutsigbare også i Nederland og det er ikke lenger på forhånd sagt at religiøse velgere kommer til å stemme på det kristelig-demokratiske, arbeiderne på det sosialdemokratiske og den sekulære middelklassen på det liberal-konservative partiet. Dette kan også sees i sammenheng med forvitringa av det oppsplittede samfunnet og søylenes svekkede betydning. På bakgrunn av velgernes økte rotløshet er det også blitt snakket om en identitetskrise i det nederlandske, postmoderne samfunnet. Et annet argument for at det postmoderne samfunnet kan oppfattes som å ha havnet i en krisesituasjon, er de nevnte problemene innen den offentlige sektor.

Del II. Det politiske systemet i Nederland: 'Poldermodellen'

Det politiske systemet i Nederland går ofte under navnet Poldermodellen. Navnet kommer av landets spesielle topografi. En stor del av landet ligger under havoverflaten – et område som går under navnet *de Polder*.²⁸ Begrepet gjenspeiler en tankegang om at på samme måte som en må stå sammen i kampen mot den trussel vannet representerer, må også det politiske systemet bygges opp på en lignende måte. Hovedelementene i dette systemet er samarbeid og kompromissøking, med den hensikt å demme opp mot ytre trusler for å skape trygghet for alle.²⁹

²⁶ Holsteyn og Irwin 2003, s. 52.

²⁷ Holsteyn og Irwin 2003, s. 52.

²⁸ *Polder* kan oversettes med 'tørrlagt areal' på norsk.

²⁹ Lundshof 2004, s. 8.

I tillegg til å gå nærmere inn på kjennetegn ved det politiske systemet, vil jeg i dette underkapitlet også presentere de politiske partiene, en historisk oversikt over ulike partier og bevegelser som har oppstått som en protest mot det etablerte i Nederland etter andre verdenskrig og en spesiell regjeringsdannelse ('den lilla koalisjonen' 1994-2002).

Kjennetegn ved det politiske systemet

Etter andre verdenskrig oppstod det en sterk tradisjon for samarbeid mellom representanter fra fagbevegelsen, arbeidsgivere og regjeringa om den nasjonale økonomien. Dette samarbeidet kan anses som kjernen i dagens Poldermodell. Andre bruker en mer generell tilnærming til begrepet. De definerer modellen som en generell samarbeids-/drøftingsmodell, der streben etter konsensus – ikke bare mellom de nevnte aktørene, men også mellom andre aktører i samfunnet (som for eksempel mellom de politiske partiene og mellom ulike organisasjoner) – står i sentrum.³⁰

I redegjørelser for det politiske systemet i Nederland blir også begrepene 'konsosiert demokrati' og korporatisme ofte nevnt. Begge begrepene kan sees i nær sammenheng med den generelle tilnærminga til Poldermodellen. 'Det konsosierte demokratiet' er en styreform som ofte blir benyttet i land med sterke sosiokulturelle motsetninger og kan sies å representere den politiske siden av *ontzuilings*begrepet. Gjennom et utstrakt samarbeid mellom elitene fra de ulike søylene og utforming av kompromisser dem imellom, blei den politiske stabiliteten ivaretatt. Som Heidar og Berntzen påpeker, kan den politiske stabiliteten i landet anses som en 'forhandlet stabilitet'.³¹

Et utstrakt samarbeid mellom søylene kan på den ene side oppleves som noe positivt, ettersom hver undergruppe i samfunnet på denne måten får en stemme. At dette samarbeidet er bygd på et samarbeid mellom det øverste sjiktet fra hver søyle, har på den annen side ført til det som mange opplever som en elitepolitikk hvor det brede lag av folket ikke slipper til. Av denne grunn kan den nederlandske politikken oppleves som en relativt lukket politikk, der de politiske beslutningene som regel blir tatt bak lukkede dører. Dette blir også omtalt som 'bakromspolitikk'. Som en konsekvens av bakromspolitikken har mange velgere uttrykt at de har mistet troen på at deres stemme spiller noen rolle og at de kan ha noen innvirkning på de

³⁰ <http://www.parlement.com/9291000/modules/f/ggefwp9>, lesedato: 06.03.2007.

³¹ Heidar og Bertzen 1998, s. 146.

politiske resultatene. Dette kan ha også ha bidratt til tendenser til en avdemokratisering av den nederlandske politikken.

Stikkordet samarbeid står også i sentrum for det andre hovedtrekket ved den nederlandske politikken – korporatisme. Mens aktørene i 'det konsosierte demokratiet' er elitene fra de ulike søylene, er korporatisme kjennetegnet ved et utstrakt og institusjonalisert samarbeid mellom interesserorganisasjoner og regjeringa. Komparativt sett blir Nederland ofte trukket fram som et skoleforbilde når det gjelder typiske eksempler på både konsosierte og korporative demokratier.³² Hvor sterk stilling disse to kjennetegnene spiller i Nederland i dag, hersker det derimot uenighet om.³³

Et annet spesielt trekk ved det politiske systemet i Nederland er at hele landet som en enhet utgjør én valgkrets, noe som gir en ekstrem proporsjonal representasjon. Som en konsekvens av dette kreves det mindre enn 1% av stemmene for å oppnå ett mandat, noe som også har bidratt til et politisk system med relativt mange partier.³⁴ Dette kan også være en av årsakene til at siden innføringa av allmenn stemmerett for både menn og kvinner i 1919, har aldri noe parti lyktes i å få mer enn femti prosent av stemmene eller vinne over femti prosent av mandatene i parlamentet. Ifølge Andeweg og Irwin er det også usannsynlig at noe parti vil makte dette i framtida.³⁵ Som en konsekvens av dette kommer også den utbredte tradisjonen for samarbeid i den nederlandske politikken til uttrykk gjennom tradisjonen med dannelse av flertalls-koalisjonsregjeringer.³⁶

Når det gjelder grad av tillit til det politiske systemet og politikerne, har dette tradisjonelt sett vært høyt i Nederland. Ifølge *the Eurobarometer survey* fra våren 2000, var 80% av de spurte veldig eller ganske tilfredse med hvordan demokratiet fungerte – et tall som representerte det

³² Lijphart 1999, s. 177; Andeweg og Irwin 2002, s. 139: I en undersøkelse blant 24 industrielle demokratier havnet Nederland på fjerde plass i forhold til høyest grad av korporatisme.

³³ Heidar og Berntzen 1998, s. 159; Andeweg og Irwin 2002, s. 144-146; Waarden 2002, s. 64: Mens enkelte hevder at det har skjedd en systemendring i landet, er andre uenige i dette synet. Etter å ha argumentert for at den nederlandske politikken ikke lenger var dominert av det konsosierte systemet, trakk Lijphart ifølge Heidar og Berntzen seinere tilbake denne påstanden, etter å ha kommet fram til at dette var en forhastet slutning. Når det gjelder korporatisme peker Andeweg og Irwin på at fenomenet fortsatt er tilstedeværende, men at dets innhold har endret seg. Ifølge Waarden har begge fenomenene en framtreddende plass i den nederlandske økonomien i dag.

³⁴ Heidar og Berntzen 1998, s. 148, 154.

³⁵ Andeweg og Irwin 2002, s. 17.

³⁶ Se vedlegg 2 for en oversikt over regjeringsdannelser i Nederland 1945-2007.

høyeste i EU.³⁷ Likevel peker van Holsteyn og Rydgren på at den politiske kynismen har økt i Nederland etter 1998.³⁸ Fra og med høsten 2001 kom også en økt misnøye med den sittende regjeringa til syne. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

De politiske partiene

Tradisjonelt sett preget først og fremst den sosio-økonomiske (høyre-venstre dimensjonen) og den religiøse-sekulære-konfliktlinja (som bidro til et sterkt fokus på moralske spørsmål) det nederlandske samfunnet og politikken. Parallelt med svekkelsen av de to konfliktlinjene, har det dukket opp en tredje konfliktlinje, basert på materialistiske og postmaterialistiske verdier.³⁹ Disse konfliktlinjene har også satt et sterkt preg på partidannelsene i landet.

I etterkrigstida har fem partier dominert den nederlandske politikken. Tre av partiene var religiøst baserte partier,⁴⁰ som seinere gikk sammen og dannet det kristelig-demokratiske sentrumpartiet *Christen-Demokratisch Appèl* (CDA). Det fjerde partiet, *Partij van de Arbeid* (PvdA), er et sosialdemokratiske parti, mens det femte partiet, *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD), kan regnes som et liberal-konservativt parti.⁴¹ Disse partiene kan sees i nær sammenheng med den religiøse-sekulære og den sosio-økonomiske konfliktlinja og de fire tradisjonelle søylene. Seinere er også andre partier dannet, på siden av de tradisjonelle konfliktlinjene og søylene.

Democraten 66 (D66) blei dannet av unge intellektuelle som protesterte mot det etablerte partisystemet og som ikke ønsket å tilhøre noen søyle. Partiet kan også sees i sammenheng med den materialistisk-postmaterialistiske konfliktlinja. Dersom en skal plassere partiet i en politisk partigruppe, ser en fort at dette byr på problemer. Partiet har blant annet blitt omtalt som et postmaterielt (på bakgrunn av deres miljøprofil), som et populistisk, som et progressivt-liberalt og som et radikaldemokratiske parti.⁴² Selv har D66 forkastet de store

³⁷ Andeweg og Irwin 2002, s. 211-212.

³⁸ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 142.

³⁹ Heidar og Berntzen 1998, s. 152.

⁴⁰ Heidar og Berntzen 1998, s. 149-150: *Det anti-revolusjonære parti, Kristelig Historisk Union og Det katolske Folkepartiet.*

⁴¹ I nederlandsk litteratur omtales partiet som et liberalt parti. Dersom en sammenligner partiet med de norske partiene, ligner VVD mest på partiet *Høyre* og vil etter norske betegnelser kunne regnes som et konservativt parti.

⁴² Andeweg og Irwin 2002, s. 49; Ellemers 2002, s. 263; Lucardie 2003, s. 178.

ideologiene og argumentert for en pragmatisk-vitenskapelig tilnærming til politikken. I det europeiske parlamentet sitter D66 sammen med VVD i den liberale partigruppa.⁴³

I tillegg kan også 'det grønne' partiet *Groen Links* (GL), det kommunistiske partiet *Communistische Partij Nederland* (CPN), det kristelig-sosiale partiet *ChristenUnie* (CU), det sosialistiske partiet *Socialistische Partij* (SP) og det høyreekstre partiet *Centrumdemocraten* (CD) nevnes. Disse partiene er alle relativt små partier, men har i ulik grad og til ulike tider vært med på å bidra til pluralitet i det nederlandske partilandskapet.

Ved valget i 2002 deltok to nye partier, som for en kort periode satte et svært sterkt og fargerikt preg på nederlandsk politikk. Høsten 2001 blei Pim Fortuyn valgt til leder for *Leefbaar Nederland* (LN). Etter kun få måneder var imidlertid bruddet mellom partiet og lederen et faktum og Fortuyn dannet partiet som er hovedaktøren i denne oppgaven – *Lijst Pim Fortuyn* (LPF). I de neste kapitlene vil jeg analysere LPF og bakgrunnen for partiets suksess. Av denne grunn går jeg ikke nærmere inn på LPF her. Ettersom LPF kan regnes som et protestparti, vil jeg i det følgende sette det inn i en politisk/historisk kontekst ved å gjøre rede for 'partier som oppstod som en protest mot det etablerte' i Nederland i etterkrigstida. Denne redegjørelsen vil gjennomføres i nær sammenheng med von Beymes faser som jeg gjorde rede for i forrige kapittel.

Partier som oppstod som en protest mot det etablerte

Oppslutninga om partier til høyre for det liberal-konservative partiet VVD har historisk sett vært svært svak i Nederland. Likevel kan en, spesielt fra og med slutten av 1950-tallet, se tendenser til både bevegelser og partier som oppstod som en protest mot det etablerte. Flere av partiene har høyreekstre eller (høyre)populistiske trekk og kan, på tross av deres ulike historie og profil, til en viss grad sees i sammenheng med LPF. Partidannelsene kan også sees i sammenheng med forvitringa av det oppsplittede samfunnet, på bakgrunn av at partiene ikke kunne eller ville innordne seg i forhold til de tradisjonelle søylene og konfliktlinjene. I det følgende vil jeg i størst mulig kronologisk grad gi en historisk oversikt over disse bevegelsene og partiene.

⁴³ Heidar og Berntzen 1998, s. 152; Andeweg og Irwin 2002, s. 48-49.

Protestbevegelser

Provo-bevegelsen, som blei opprettet i 1965 av ei gruppe unge nederlandske anarkister som var misfornøyde med det bestående samfunnet, var en av de første store protestbevegelsene i Vest-Europa. Bevegelsen ville kjempe for et alternativt og bedre samfunn bygd på 'frihet, likhet og kreativitet'. På tross av Provo-bevegelsens suksess med å skape oppmerksomhet om dens kjerneverdier og sette saker på dagsorden, blei bevegelsen oppløst i 1967. Likevel levde dens idéer, spesielt i universitetssammenheng (protester mot det som blei oppfattet som en konservativ undervisning), videre. Provo-bevegelsen var på denne måten sterkt delaktig i at protestaksjoner blei en integrert del av det nederlandske samfunnet.⁴⁴

Det var derimot ikke bare unge anarkister som protesterte blant dem som seinere har gått under navnet 'protestgenerasjonen'. Også kvinnene protesterte. Deres protest var rettet mot det som fortsatt opplevdes som et kjønnsdiskriminerende samfunn.⁴⁵ Selv om protestbevegelser i organiserte former startet som bevegelser på den politiske venstresiden, har fenomenet seinere også beveget seg over til høyresiden og innenfor det etablerte nederlandske partisystemet.

Populistiske partier

I omtaler av *Boerenpartij* (BP), som blei opprettet på slutten av 1950-tallet, blir vanligvis partiets populistiske trekk trukket fram. Lucardie betegner partiets ideologi som agrarsk populisme, men legger (som Andeweg og Irwin) også vekt på at det kan diskuteres om partiets ideologi heller bør betegnes som agrarsk høyrepopulisme.⁴⁶ BP har også blitt sammenlignet med poujadismen og plassert i von Beymes andre fase.⁴⁷

Likevel legger Andeweg og Irwin vekt på at BPs suksess i 1967 (hvor partiet fikk syv mandat) sannsynligvis må forklares ut ifra partiets appell til misfornøyde bønder, og ikke på bakgrunn av dets høyrepopulistiske verdigrunnlag. Sammenlignet med de typiske

⁴⁴ <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/p/p11.html>, lesedato: 15.02.2007.

⁴⁵ <http://www.iiav.nl/scripts/wwwopac.exe?DATABASE=dossiers&%250=22&INGANG=detail>, lesedato: 15.02.2007;

http://www.iiav.nl/scripts/wwwopac.exe?&DATABASE=archieff_archieven&LANGUAGE=1&TR=nachtarbeid&INGANG=detail, lesedato: 15.02.2007: *Man, Vrouw, Maatschappij* (Mann, kvinne, samfunn) og *Dolle Mina* er bare to eksempler på slike kvinneaksjonsgrupper.

⁴⁶ Andeweg og Irwin 2002, s. 50; Lucardie 2003, s. 179-180: Bakgrunnen for dette er blant annet partiets kritiske holdning til velferdsstaten og omfattende skattelegging, krav om mer frihet for enkeltindividet (spesielt for bøndene) og deres liberal-konservative verdigrunnlag.

⁴⁷ Beyme 1988, s. 10. Se også kapittel 2 (Høyrepopulismens historie) for en redegjørelse av poujadismen og von Beymes ulike faser.

kjennetegnene for høyrepopulistiske partier, passer BP heller ikke helt inn i dette bildet. Dette gjelder først og fremst på bakgrunn av partiets velgergrunnlag og dets sterke fokus på agrarpolitiske spørsmål. Dette fokuset medfører også at partiet er nærmere tilknyttet Canovans begrep *agrarsk* populisme enn hva de mer 'typiske' høyrepopulistiske partiene er (som på sin side er nærmere knyttet til den *politiske* populismen). Av denne grunn har jeg valgt å betegne BP som et populistisk, og ikke som et *høyrepopulistisk* parti. I 1981 forsvant BP fra parlamentet.⁴⁸

Selv om det som sagt er vanskelig å plassere D66 i en ideologisk partifamilie, kan dette partiet også regnes som et populistisk parti. De populistiske trekkene kommer ikke bare til uttrykk gjennom partiets protest mot det etablerte partisystemet (og søylene), men også gjennom dets krav om et mer demokratisk politisk system, som for eksempel en direkte valgt statsminister.⁴⁹ Et annet eksempel på et parti med populistiske trekk er SP. SPs populistiske trekk kom blant annet til uttrykk ved dets oppfordring om å stemme mot etablissementet ('stem imot, stem SP' var partiets slagord). Seinere har de populistiske trekkene i partiet delvis forsvunnet.⁵⁰ Også pensjonistpartiene *Algemeen Ouderen Verbond* (AOV) og *Unie 55+* kan nevnes under de populistiske partiene. Partiene fikk tilsammen 7 seter i parlamentet i 1994, men forsvant ut igjen fire år seinere.⁵¹

På 1990-tallet blei en rekke lokale 'livsstilpartier' dannet i ulike byer i Nederland. Disse lokalpartiene dannet grunnlaget for LN, som offisielt blei dannet i 1999. Ifølge Wansink kan mange av LNs hovedtema sees i sammenheng med D66s partiprogram og LN betegnes vanligvis også som et populistisk parti. Mange av de typiske populistiske kjennetegnene, som for eksempel ønsket om et mer direkte demokrati og at folkets stemme må komme tydeligere til uttrykk i politikken, går igjen i LNs valgprogram. At en karismatisk person (Fortuyn) blei valgt til leder for partiet, kan også sees i sammenheng med dets populistiske profil. På tross av valget av en leder som hadde markert seg i den politiske debatten gjennom sitt fokus på innvandring, regnes LN ikke som et høyrepopulistisk parti. Asylsøkere, immigranter og intergrering blei for eksempel ikke nevnt i partiprogrammet. Som jeg kommer tilbake til i kapittel 4, var det LNs og Fortuyns ulike holdninger til innvandringsspørsmålet som bidro til

⁴⁸ Lucardie 2003, s. 179-180; Andeweg og Irwin 2002, s. 50.

⁴⁹ Heidar og Berntzen 1998, s. 152; Andeweg og Irwin 2002, s. 48.

⁵⁰ Lucardie 2003, s. 183-184.

⁵¹ Andeweg og Irwin 2002, s. 50; Ellemers 2002, s. 259, 263.

bruddet mellom dem. Det som i starten bandt dem sammen var typiske populistiske kjennetegn som en kritikk av den politiske eliten og dens lukkede politikk.⁵²

Høyreekstreme partier

I september 1944 undertegnet dronning Wilhelmina en lov som forbød organisasjoner og partier, som for eksempel det nasjonalsosialistiske partiet *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB), som kunne oppleves som landsforræderiske. Denne loven og de dype sår andre verdenskrig hadde påført den nederlandske befolkninga, bidro sannsynligvis sterkt til at høyreekstreme partier har stått svakt i landet. Selv om Nederland ikke har hatt noen virkelig representant for den første fasen av høyreekstreme partier som von Beyme opererer med, har likevel enkelte høyreekstreme partier fått en del oppmerksomhet.

I 1982 vant *Centrumpartij* (CP) ett sete i parlamentet – en hendelse som representerte den første suksess for et høyreekstremt parti i etterkrigstida i Nederland.⁵³ Denne hendelsen resulterte samtidig i omfattende protester mot partiet og dets leder Hans Janmaat og en anti-fascistisk bølge i landet. ”In many eyes, Janmaat was a ’wolf in sheep’s clothing’ who managed to hide his fascist intentions under a democratic facade”.⁵⁴ Etter at Janmaat blei suspendert fra CP i 1984, blei CD opprettet av Janmaat og hans tilhengere. CD skilte seg lite fra CP. Begge partiene påstod at de tilhørte det ideologiske sentrum og fokuserte sterkt på immigrasjonsspørsmål. Seinere skiftet CP navn til *Centrumspartij’86* (CP’86) for å forhindre en sammenblanding av de to relativt like partiene.

CD kan ifølge den nederlandske statsviteren Patrick Stouthuysen plasseres i von Beymes tredje fase.⁵⁵ Selv om han ikke tar opp spørsmålet om også CP/CP’86 kan plasseres i denne gruppa, kan det argumenteres for dette, i og med at partiet ideologisk sett skilte seg lite fra CD. I dag er ingen høyreekstreme partier representert i det nederlandske parlamentet.

Høyrepopulistiske partier

LPFs suksess ved valget i 2002 blir ofte regnet som ’det høyrepopulistiske gjennombruddet’ i Nederland. Seinere er også andre partier som regnes som høyrepopulistiske dannet, noe jeg vil komme tilbake til i avslutninga av oppgaven. I det neste kapitlet vil jeg presentere LPF

⁵² Wansink 2004, s. 57-60.

⁵³ Holsteyn og Mudde 1998, s. 9.

⁵⁴ Lucardie 1998, s. 112.

⁵⁵ Stouthuysen 1993, s. 15.

nærmere og vurdere hvorvidt høyrepopulistisk er en fruktbar karakteristikk av partiet, før jeg så går videre med å analysere partiets suksess. For å forstå LPFs suksess i 2002, må den etter min mening sees i lys av landets koalisjonsregjering i perioden 1994-2002. Av denne grunn vil jeg først gjøre kort rede for denne koalisjonen.

'Den lilla koalisjonen'

Den nederlandske koalisjonsregjeringa i to perioder (1994-1998 og 1998-2002) var ikke bare den første sekulære regjeringa i landet etter 1918,⁵⁶ men bestod også av en partipolitisk fargeblanding utenom det vanlige. Koalisjonen bestod av partier fra både den høyre og den venstre siden av den politiske skalaen og både såkalte røde og blå partier var med andre ord representert. Dette er bakgrunnen for at den går under navnet 'den lilla koalisjonen'.⁵⁷

Wim Kok (PvdA) ledet koalisjonen som bestod av partiene PvdA, VVD og D66. 'Den lilla koalisjonens' økonomiske linje var en stor suksess i starten, noe som gav seg utslag i fornyet tillit ved valget i 1998. Den andre parlamentsperioden skulle vise seg å by på større problemer og regjeringa opplevde økende mistillit i befolkninga i forhold til den første perioden. Økonomisk tilbakegang, mangler i den offentlige sektor og flere nasjonale og internasjonale hendelser førte etter hvert til at regjeringas stabilitet blei satt i fare.⁵⁸

En annen faktor som bidro til problemer for regjeringa, var en kritikk som ikke bare gjaldt 'den lilla koalisjonen', men i og for seg hele det nederlandske partisystemet. Etersom partiene hadde bevegde seg mot sentrum og lignet mer og mer på hverandre, følte mange velgere at det ikke hadde noen betydning lenger hvilket parti de stemte på. Dette blei ytterligere forsterket med 'den lilla koalisjonen', som en konsekvens av at regjeringa bestod av partier fra begge sider av den politiske skalaen. Kontroversielle saker, hvor koalisjonspartene stod for langt fra hverandre til å kunne komme til enighet, blei unngått. For at den kompromissorienterte nederlandske politikken skulle fungere med den sittende regjeringa, blei flere saker tabubelagt. Dermed mistet politikerne mye av kontakten med folket (ettersom dagsorden ikke gjenspeilte velgernes ønsker), samtidig som den politiske debatten blei mer eller mindre fraværende.⁵⁹ Som jeg kommer tilbake til seinere, kan det argumenters for at 'den lilla koalisjonens' problemer, skapte grobunnen for LPFs suksess.

⁵⁶ www.parlement.com (Regering, periode 1994-2002: Paars), lesedato: 06.03.2007.

⁵⁷ De ulike periodene går også under navnet 'Lilla 1' (1994-1998) og 'Lilla 2' (1998-2002).

⁵⁸ www.parlement.com (Regering, periode 1994-2002: Paars), lesedato: 22.03.2007; Lucardie 2003, s. 184-185.

⁵⁹ Bruff 2003, s. 157.

Oppsummering av kapittel 3

Selv om Nederland har blitt regnet som et svært stabilt demokrati, har jeg gjennom dette kapitlet vist at en likevel ikke kan se helt bort ifra de ustabile elementene i landet. Selv om disse elementene også har vært tilstedeværende tidligere, parallelt med de stabile elementene, ser det ut til at de ustabile sidene har kommet tydeligere til uttrykk i løpet av de siste tiårene.

I første halvdel av 1900-tallet blei Nederland regnet for å være et svært segmentert eller 'oppsplittet' samfunn. De fire søylene hadde stor innflytelse på en persons liv, nærmest fra fødsel til grav. Sosialister, protestanter, katolikker og liberale levde innenfor sine egne samfunn i samfunnet og hadde lite kontakt med hverandre på tvers av søylene. Fra og med 1960-tallet så en sterke tendenser til at dette systemet var i ferd med å forvitne. Dette fikk ikke bare konsekvenser for en persons private liv, men også for mediesamfunnet og for politikken, som for eksempel gjennom at velgerne blei mer rotløse.

I tillegg til å regnes som et oppsplittet samfunn, blir Nederland også omtalt som et flerkulturelt og et postmoderne samfunn. Nederland har lange tradisjoner for å ta i mot innvandrere. I dag er tidligere gjestearbeidere fra Tyrkia og Marokko og deres familier, innvandrere fra tidligere nederlandske kolonier, andre EU-borgere og asylsøkere de største ikke-etniske nederlandske gruppene i landet. Omtalen av Nederland som et postmoderne samfunn, kan forklares med den høye andelen nederlendere med postmaterielle verdier og nivået på den nederlandske velferdsstaten. I det siste har både det flerkulturelle og det postmoderne samfunnet fått økt kritikk. Dette gjelder både integreringspolitikken, mangler innen offentlig sektor og manges følelse av en identitetskrise i det postmoderne samfunnet.

Karakteristiske trekk ved det politiske systemet i Nederland er dets konsosierte og korporative trekk. Tradisjonelt sett har tre religiøse, ett sosialdemokratisk og ett konservativt-liberalt parti dominert politikken. Parallelt med forvitringa av det oppsplittede samfunnet har også andre partier blitt dannet. Selv om Nederland ikke har noen sterk tradisjon for stemmegivning til høyre for det liberal-konservative partiet, finnes det også her bevegelser og partier som oppstod som en protest mot det etablerte og som kan sees i sammenheng med LPF. Nederland er representert i to av von Beymes tre faser av høyreekstreme partier etter andre verdenskrig. Hvor jeg vil plassere LPF i forhold til de fasene von Beyme og Widfeldt opererer med, vil jeg komme tilbake til seinere. Først vil jeg presentere og analysere LPF.

Kapittel 4. Lijst Pim Fortuyn

Lijst Pim Fortuyn (LPF), eller *Politieke Vereniging Lijst Pim Fortuyn* (Politisk forening liste Pim Fortuyn) som partiet offisielt heter, blei dannet den 14. februar 2002. Allerede kort tid etter at LPF var etablert, blei det klart at en ikke kunne se bort ifra partiet i den pågående valgkampen. Kommunevalget i mars gav god grunn til optimisme for LPF i forkant av det nasjonale valget.¹ Ryktene gikk om at Fortuyn hadde begynt å forberede hjemmet sitt til *the balcony scene*, der han så for seg at han skulle hylles av folket etter den store seieren den 15. mai og ta over som Nederlands statsminister.²

I det følgende vil jeg presentere partiet LPF. Først og fremst vil jeg gå nærmere inn på hvordan partiet presenterte seg selv for velgerne i forkant av valget i 2002, ved å gjøre rede for hovedpunktene i deres daværende valgprogram. I tillegg vil jeg også se på partiets leder, organisasjonsstruktur og velgergrunnlag. Målsettinga med denne redegjørelsen er å komme med et foreløpig svar på problemstillinga – *Er det fruktbart å betegne Lijst Pim Fortuyn som et høyrepopulistisk parti?* Dette spørsmålet vil jeg svare på ved å vurdere i hvilken grad de nevnte aspektene ved partiet samsvarer med hva jeg i kapittel 2 framstilte som typiske kjennetegn ved høyrepopulistiske partier. I oppgavens avslutning vil jeg komme tilbake til det endelige svaret på dette spørsmålet. I dette kapitlet vil jeg også trekke linjer tilbake til de ulike betegnelsene på høyrepopulistiske partier som jeg presenterte i teorikapitlet og vurdere hvorvidt LPF passer overens med disse betegnelsene. Aller først vil jeg imidlertid presentere Pim Fortuyn – partiets grunnlegger og leder fra 14. februar til han blei drept den 6. mai 2002.

LPFs leder: Pim Fortuyn (1948-2002)

Pim Fortuyn, eller Wilhelmus Simon Petrus Fortuyn som han var døpt, skilte seg på mange måter ut – ikke bare fra den vanlige mann i gata, men også fra andre nederlandske politikere. Det som skilte ham ut var for det første hans livsstil, noe følgende omtale av Fortuyn understreker: "[...] an outspoken homosexual with a flamboyant lifestyle – Ferrari, Bentley with chauffeur, butler, two lap dogs, portraits of John F. Kennedy in his lavishly decorated

¹ Wansink 2004, s. 297. Ved kommunevalget 6. mars 2002 fikk *Leefbaar Rotterdam* (LR) (*Leefbaar Nederlands* (LN) lokalparti i Rotterdam som Pim Fortuyn fortsatte som leder for også etter bruddet med LN) 34,7% av stemmene og blei dermed det største partiet i Rotterdam.

² Holsteyn og Irwin 2003, s. 46-47.

Rotterdam home which he referred to as Palazzo di Petro [...]”.³ At en leder for et parti som ofte blei regnet som høyrepopulistisk stod åpent fram som homofil, var i seg selv noe svært spesielt. For det andre skilte Fortuyn seg også ut når det gjaldt hans holdninger og hans mange kontroversielle og overraskende utsagn. Kanskje var det nettopp dette, at han skilte seg ut og på mange måter representerte noe nytt i den nederlandske politikken, som var medvirkende til hans suksess? Dette kan derimot også ha vært medvirkende til at han hadde det vanskelig for å finne seg helt til rette i samfunnet og at han fikk relativt mange politiske motstandere.

Fortuyn hadde bakgrunn fra flere ulike fagfelt. På slutten av sekstitallet studerte han sosiologi, historie, jus og økonomi ved Universitetet i Amsterdam og avsluttet sin universitetsgrad i sosiologi i 1971. Hans doktorgrad blei avsluttet i 1980 med avhandlinga *Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1950* (Sosial-økonomisk politikk i Nederland 1945-1950).

Allerede her kan man øyne hans kritiske innstilling til Poldermodellen. Som professor var han tilknyttet både *Rijksuniversiteit Groningen*, *Erasmus Universiteit Rotterdam* og *Nijenrode Business Universiteit*. I mellomtida var Fortuyn blitt medlem av *Partij van de Arbeid* (PvdA), før han seinere meldte seg inn i *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD).⁴

Før Fortuyn gikk inn i politikken var han også aktiv på andre felt. Han startet konsulentbyrået *Fortuyn BV*, arbeidet for innføring av studentkort for kollektivtransport og deltok som 'Professor Pim' i tv-programmet *Business Class*. Samtidig var han en aktiv skribent og gav stadig ut nye publikasjoner. Som politisk kommentator blei hans navn etter hvert godt kjent gjennom hans artikler for det nederlandske, politiske tidsskriftet *Elsevier*. Av hans bøker er kanskje *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*⁵ (Mot islamiseringa av vår kultur. Nederlandsk identitet som fundament) og *De puinhopen van acht jaar paars. Een genadeloze analyse van de collectieve sector en aanbevelingen voor een krachtig herstelprogramma*⁶ (Ruinene etter åtte års lilla.⁷ En nådeløs analyse av den kollektive sektor og en anbefaling av et grundig gjenopprettings-program) mest kjent.

Sommeren 2001 besluttet Fortuyn å gjøre en politisk karriere. Hvilket parti han skulle representere, var imidlertid uavklart i starten. Både *Leefbaar Nederland* (LN), *Christen*

³ Holsteyn og Irwin 2003, s. 44.

⁴ <http://www.parlement.com/9291000/biof/02312>, lesedato: 05.02.2007; Stiphout 2002, s. 16.

⁵ Fortuyn 1997.

⁶ Fortuyn 2002.

⁷ Med lilla henvises det til 'den lilla koalisjonen' som jeg presenterte i kapittel 3.

Demokratisch Appèl (CDA) og et eget parti var aktuelt.⁸ LN betraktet Fortuyn som den ideelle leder på bakgrunn av den spesielle situasjonen som hadde oppstått – et parti uten en førstekandidat på partilista (LN) og en kandidat (Fortuyn) uten parti. 25. november 2001 blei Fortuyn valgt som leder for LN. Da hadde nederlenderne ingen anelse om hvilken innflytelse og hvor stor oppmerksomhet denne politikeren skulle komme til å få.

Fortuyn ergret seg over den etablerte politikken. Han så på seg selv som 'orakelet for den stille masse'⁹ og var spesielt opptatt av immigrasjonspolitikken og mangler innen den offentlige sektor. Mens mange støttet hans kontroversielle utsagn, bidro de også til betydelig kritikk fra andre hold, også innenfor hans eget parti. Som en konsekvens av dette brast illusjonen om den unike kombinasjon av et parti som stilte med en ferdig utbygd partiorganisasjon og en partileder som stilte med karisma, entusiasme og en sterk tiltrekningskraft på velgerne. Den 10. februar 2002 var bruddet mellom Fortuyn og LN et faktum.¹⁰ Fortuyn var dermed igjen uten parti. Likevel fortsatte han som leder for LNs lokalparti i Rotterdam, *Leefbaar Rotterdam* (LR).¹¹

Bakgrunnen for bruddet var Fortuyns utsagn i avisa *de Volkskrant*. Her slo han fast at 'islam er en tilbakeliggende kultur', at ingen flere asylsøkere burde få adgang til landet og at hvis nødvendig for å beskytte ytringsfriheten, måtte den første artikkelen i grunnloven (som forbyr diskriminering) oppheves.¹² Reaksjonene på utsagnene var mange. Enkelte reagerte med lettere sjokk, uttrykte frykt for at Fortuyn kunne være en fare for landet og at en ikke bare måtte betegne ham som høyrevendt, men som en høyreekstremist.¹³ På spørsmålet om hva han ville gjøre dersom han blei dumpet av LN svarte Fortuyn: "Da har jeg to muligheter. Enten starter jeg opp for meg selv, eller jeg drar til huset mitt i Nord-Italia for å skrive ei bok".¹⁴ Fire dager seinere blei *Lijst Pim Fortuyn* opprettet.

⁸ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 130.

⁹ Stiphout 2002, s. 16.

¹⁰ Zwart 2002, s. 14: LNs valg av Fortuyn som leder har blitt karakterisert som et sjansespill som kan sammenlignes med å kjøpe inn en stor stjerne på et fotballag. Det er ofte mye rot med dem, men de kan også gjøre klubben til den store vinneren. Det kan altså gå veldig bra, men faren er alltid tilstede for at fotballspilleren følger sin egen kurs og er lite villig til å innordne seg i forhold til de andre spillerne og fotballklubben som en helhet. I dette tilfellet kan det sies at det sistnevnte utfallet blei realiteten.

¹¹ Holsteyn og Irwin 2003, s. 46; Stiphout 2002, s. 18.

¹² For å lese hele intervjuet slik det blei gjengitt i *de Volkskrant*, se Wansink 2004, s. 285-293.

¹³ Wansink 2004, s. 23.

¹⁴ Sitert i: Dohmen 2002, s. 15: "Dan heb ik twee opties. Of ik begin voor mezelf, of ik ga naar mijn huis in Noord-Italië om een boek te schrijven".

LPFs valgprogram: 'Saklig med et hjerte'

LPFs valgprogram for 2002, *Saklig med et hjerte*,¹⁵ tar utgangspunkt i Fortuyns bok *Ruinene etter åtte års lilla*.¹⁶ Om det var dette programmet eller boka som var det virkelige valgprogrammet, kan derimot diskuteres. Ifølge van Holsteyn og Irwin blei boka ansett som det virkelige valgprogrammet av mange, inkludert Fortuyn selv, noe følgende sitat illustrerer: "'Read my book!' was often the comment by Pim Fortuyn if journalists or politicians asked him about his or his party's plans".¹⁷ Scharsach er derimot svært kritisk til å betegne boka som valgprogrammet, ettersom han anser det som en falsk betegnelse. Ifølge ham er boka ikke mer enn en oppramsing av kompliserte problemer i en populistisk innpakning, som likevel blei en bestselger.¹⁸ Dersom en tar utgangspunkt i LPFs egen nettside, kommer det heller ikke klart fram om en kan regne det programmet som foreligger her eller boka som partiets virkelige valgprogram.¹⁹ Av denne grunn vil jeg ta utgangspunkt i både programmet *Saklig med et hjerte* og boka *Ruinene etter åtte års lilla* i den følgende redegjørelsen av LPFs hovedsaker ved valget i 2002.

Som også tittelen *Ruinene etter åtte års lilla* indikerer, er LPFs valgprogram et kraftig oppgjør med 'den lilla koalisjonen'. Hvert kapittel tar for seg ett politikkområde – henholdsvis helsesektoren, undervisninga, sikkerheten, velferdsstaten, 'landbruket, arealplanlegginga, offentlige eller kommunale selskap og infrastrukturen', den offentlige administrasjonen, innvandringspolitikken og 'utenrikspolitikken, forsvaret og EU' – og kommer så med forslag om forbedringer på disse områdene. Forslagene omhandler alt fra en kraftig innstramning i innvandringspolitikken til beskjæring av buskene utenfor *Catshuis* – statsministerens bolig i den Haag (med den begrunnelse at folket tydelig skal kunne se hva som skjer innenfor husets fire vegger²⁰).

Det temaet som LPF har fått mest oppmerksomhet for, er innvandringspolitikken. Av denne grunn vil jeg også vie mest plass til dette temaet her. Kjernen i partiets innvandringssyn er ei kraftig innstramning. I boka foreslås det både at en kun tar imot flyktninger fra land som ligger

¹⁵ Det fullstendige valgprogrammet foreligger på LPFs hjemmeside: <http://www.lijst-pimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006. For en norsk oversettelse av hovedpunktene i valgprogrammet, se vedlegg 1.

¹⁶ Fortuyn 2002.

¹⁷ Holsteyn og Irwin 2003, s. 59.

¹⁸ Scharsach 2002, s. 181.

¹⁹ <http://www.lijstpimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006.

²⁰ Fortuyn 2002, s. 143.

i nærheten av Nederland (det vil si fra Frankrike, Storbritannia, Tyskland og Danmark) dersom det skulle skje noe alvorlig i disse landene, at familiegjennforeningspolitikken strammes kraftig inn og at antall asylmottaksplasser reduseres. I tillegg er LPF av den mening at kontrollen ved grensene må skjerpes gjennom avskaffing av Schengen, gjeninnføring av nasjonale grensekontroller og scanning av alle containere som kommer til Nederland for å avdekke blindpassasjerer og narkotika. Det blir også lagt sterk vekt på integrering (spesielt i områder hvor det bor mange innvandrere og der det har vært en tendens til sosial degradering og gettoisering), på kvinnens stilling blant innvandrerne og på å avdekke illegale flyktinger. Tvungen spredning av innvandrere blir heller ikke utelukket.²¹

Forslagene blir satt fram på bakgrunn av flere forhold. For det første pekes det på at Nederland ikke kan være et immigrasjonsland siden Nederland er et av verdens tettest befolkede land. Denne folketettheten skaper ifølge LPF økende problemer og spenninger med hensyn til blant annet boligmangel, arealplanlegging, arbeidsledighet, sikkerhet, helsesektoren og miljøvern. For det andre oppfatter LPF det slik at det moderne Vesten (og Nederland) blir truet av innvandrergrupper som kommer fra samfunn som ikke har tatt del i 'den århundrelange jødisk-kristelig-humanistiske utviklingen i Europa'. Dette er ikke bare med på å skape en uheldig todeling av samfunnet, men utgjør også en trussel mot demokratiet ved at dets verdigrunnlag, basert på likhet i forhold til både rettigheter og plikter, blir satt i fare. Dette må motvirkes gjennom opplysning, skoloring og kulturell integrering, samtidig som en også må sette større krav til innvandrergruppene selv.²²

At innvandring og det flerkulturelle samfunnet blir satt i søkelyset og kan regnes som én av LPFs hjertesaker, ser ut til å være helt i tråd med hva jeg tidligere har vist til at er et typisk kjennetegn ved høyrepopulistiske partier. I denne sammenheng er det imidlertid viktig å se nærmere på hvilke argumenter LPF anvender når det gjelder dette temaet. Cuperus oppsummerer bakgrunnen for Fortuyns kritikk av det flerkulturelle samfunnet med hans frykt for en såkalt 'islamisering' av det nederlandske samfunnet, noe også tittelen på Fortuyns bok *Mot islamiseringa av vår kultur* understreker. Konsekvensen av islamiseringa vil være at det blir lite plass for individuell autonomi og frihet for kvinner og homoseksuelle.²³ LPFs innvandringssyn kan etter Cuperus mening først og fremst tolkes som et forsvar for de

²¹ Fortuyn 2002, s. 166-167.

²² <http://www.lijstpimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006.

²³ Cuperus 2003, [s. 11].

vestlige, liberal-demokratiske verdiene mot det som Fortuyn har karakterisert som en tilbakeliggende islamsk kultur.²⁴

De nederlandske statsviterne Paul Pennings og Hans Keman ser ut til å støtte Cuperus' tolkning av LPFs innvandringssyn. I denne sammenheng gjør de et skille mellom *ethnic nationalism* og *civic nationalism*. Mens enkelte høyrepopulistiske partier har trekk fra den etniske nasjonalismen, kan LPF ifølge Pennings og Keman stå som en representant for den sistnevnte varianten av nasjonalisme. Bakgrunnen for dette er at LPF aksepterte at fullstendig integrerte innvandrere var 'like nederlandske' som etniske nederlendere og at partiet ikke begrunnet dets innvandringssyn ut ifra rase/etnisitet.²⁵

Dersom en ser på skillet mellom høyrepopulisme og høyreekstremisme, som gjort rede for i kapittel 2, ser en at *ethnic nationalisms* fokus på rase kan sees i sammenheng med Betz' definisjon av høyreekstremisme. Ifølge Cuperus er det også nettopp LPFs manglende link til høyreekstremisme og neo-nazisme som skiller partiet fra de fleste andre høyrepopulistiske partiene.²⁶ Dersom en tar utgangspunkt i Ignazis skille mellom tradisjonelle og postindustrielle partier, kan LPF på bakgrunn av den manglende linken også karakteriseres som et postindustrielt parti.

Cuperus utsagn om at det er LPFs manglende link til høyreekstremisme som skiller partiet fra de fleste andre høyrepopulistiske partiene, kan framstå som et paradoks, dersom en ikke skiller mellom hva som er typisk for høyrepopulistiske partier i teori og praksis. Dersom en går ut ifra teorien om høyrepopulisme og Betz' skille mellom høyrepopulisme og høyreekstremisme, kan LPFs manglende link til høyreekstremisme framstå som et argument for at LPF var et mer typisk høyrepopulistisk parti i *teorien* enn flere andre partier (som for eksempel de allerede nevnte eksemplene FN og VB, som kan betegnes som grensetilfeller). Dersom en tar utgangspunkt i Cuperus' påstand om at de fleste høyrepopulistiske partiene innehar elementer av høyreekstremisme, kan man imidlertid si at LPF ikke er et typisk høyrepopulistisk parti i *praksis*. Her mener jeg imidlertid at det til en viss grad kan sås tvil ved Cuperus' påstand, i og med at det også finnes mange eksempler på andre

²⁴ Cuperus 2003, [s. 12].

²⁵ Pennings og Keman 2003, s. 62.

²⁶ Cuperus 2003, [s. 12].

høyrepopulistiske partier, som for eksempel *Fremskrittspartiet* (FrP), som ikke kan sies å ha høyreekstreme trekk.

LPFs fokus på kvinners og homoseksuelles rettigheter, samt toleranse og ytringsfrihet,²⁷ kan betegnes som et verdisyn som tradisjonelt sett hører bedre hjemme på venstre- enn på høyresiden av politikken. At LPFs verdisyn skiller seg ut fra mange andre høyrepopulistiske partiers verdisyn, kommer tydelig fram dersom en sammenligner LPFs verdisyn med det tradisjonelle verdisynet jeg beskrev som typisk for høyrepopulistiske partier i kapittel 2. Fortuyn har også blitt omtalt som *a man of paradox*, på bakgrunn av at han hentet standpunkter fra både den tradisjonelle høyre- og venstresiden av politikken. Selv om LPFs verdisyn kan sies å skille seg ut fra andre partier som plasseres i den samme partigruppa, er tilbøyeligheten til å hente standpunkter fra ulike ideologier ikke en uvanlig tendens hos populistiske partier.

Et annet sentralt tema i både valgkampen og i LPFs valgprogram var den offentlige sektor. ”Åtte års ventelister, det er resultatet av åtte års lilla styre i (helse)omsorgen”.²⁸ Slik starter kapitlet som tar for seg helsesektoren. I tillegg til å legge skylda på visestatsminister Els Borst (D66) for ventelistene og på ’den lilla koalisjonen’ for at helsevesenet er i en krisesituasjon, kommer Fortuyn også her inn på forslag om forbedringer. Disse forslagene innebærer blant annet å fryse budsjettet til helsevesenet i minimum to år (med unntak av penger til personell i eldreomsorgen), øke effektiviteten gjennom mindre offentlig styring og mindre byråkrati og å gi private helseinstitusjoner like rettigheter som de offentlige sykehusene.²⁹

I tillegg til redusert offentlig styring, er andre økonomiske målsettinger motarbeiding av inflasjon, lavere (indirekte) skatter, stimulering av sysselsettinga, begrensning av tilgangen til ’Lov om arbeidsuførhet’ (WAO)³⁰ og innføring av lavere bensinpriser. Partiet ønsker også å innføre mindre skoler og deregulere og omstrukturere undervisninga (slik at den tilpasses arbeidsmarkedet i større grad). Når det gjelder sikkerheten, legges det vekt på en styrking av politiet i spesielt de store byene, gjøre politiet mer synlig i gatene, økt vekt på den

²⁷ Av denne grunn godtok han også at en imam fra Rotterdam uttalte at homoseksuelle var lavere på rangstigen enn griser.

²⁸ Fortuyn 2002, s. 17: „Acht jaar wachtlijsten, dat is het resultaat van acht jaar paars beleid in de (gezondheids)zorg“.

²⁹ Fortuyn 2002, s. 44-49; <http://www.lijstpimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006.

Parlement&Politiek. <http://www.parlement.com/9291000/modules/g42dcbye?layout/print>, lesedato: 21.12.2005.

³⁰ *Wet op arbeidsongeschiktheid*.

internasjonale kriminaliteten ved å forsterke grensekontrollene og innføring av militær- og sivil verneplikt for ungdom. I tillegg til disse spørsmålene er LPF i utgangspunktet positiv til EU, men skeptiske til hvordan EU fungerer i dag, da spesielt med tanke på byråkratiet i Brussel og Europa-parlamentet. LPF ønsker videre at regjeringa og den offentlige administrasjonen skal utøve sine politiske funksjoner i nærmere tilknytning til folket, at de politiske beslutningsprosessene skal være mer gjennomsluttelige og at borgermestere og statsministeren skal velges.³¹

Selv om LPF kanskje er mest kjent for sitt fokus på innvandring, kan man gjennom denne redegjørelsen for partiets valgprogram se det relativt store mangfoldet av saker som partiet satte fokus på. Dette underbygger påstanden om at de høyrepopulistiske partiene ikke kan regnes som *single issue*-bevegelser. Programmets innhold underbygger også kritikken av Betz' inndeling i de to variantene av høyrepopulisme – neoliberal populisme og nasjonalpopulisme. På tross av LPFs vektlegging av innvandring og fremmedfrykt, er også de neoliberale trekkene (gjennom partiets sterke fokus på økonomiske spørsmål, som for eksempel redusert statlig kontroll) svært synlige. Dermed er LPF et konkret eksempel på at Betz' varianter forblir idealtypiske og at de fleste partiene innehar elementer fra både neoliberal populisme og nasjonalpopulisme. Av denne grunn kan det argumenteres for at Penning og Kemans skille mellom *ethnic* og *civic nationalism* er en mer fruktbar tilnærming, ettersom disse begrepene medfører et skille mellom ulike former for nasjonalisme.

Dersom en sammenligner LPFs tematiske fokus med hva som anses for å være typisk for høyrepopulistiske partier, ser en at flere tema går igjen. Både Fortuyns bok og *Saklig med et hjerte* er et kraftig angrep på 'den lille koalisjonen'. Dette kan sees i sammenheng med høyrepopulistiske partiers kritiske holdning til den etablerte politikken. Et sterkt fokus på innvandringspolitikken, redusert offentlig styring, mindre byråkrati, en kritisk holdning til omfattende skattlegging, et mer direkte og gjennomsluttelig demokrati og en styrking av sikkerheten er også velkjente saker blant de høyrepopulistiske partiene. Partiets syn på EU skiller seg derimot fra andre høyrepopulistiske partier. Mens de høyrepopulistiske partiene som oftest er EU-motstandere, er LPF i utgangspunktet positiv til EU. Likevel legger også LPF vekt på viktigheten av å bevare den nasjonale identitet.³² Hvilke argumenter som brukes i

³¹ Fortuyn 2002, s. 67-70, 98-101, 103-111, 133-151, 176-181; <http://www.lijstpimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006.

³² Fortuyn 2002, s. 181; <http://www.lijstpimfortuyn.nl/article.php?id=891>, lesedato: 11.12.2006.

forhold til innvandringspolitikken har jeg også vist til at kan oppfattes som å skille seg ut ifra andre høyrepopulistiske partiers argumentering, selv om det finnes innvendinger til denne oppfattelsen.

LPFs partiorganisasjon: et politisk enmannsshow?

På tross av at ledernes sentrale rolle anses for å være et typisk trekk ved høyrepopulistiske partier, argumenterer Decker for at Fortuyns stilling var spesielt sterk, sammenlignet med andre høyrepopulistiske ledere.³³ Partiets navn, der lederens eget navn gjenspeiles, understreker at det nærmest kan settes likhetstegn mellom partiet og lederen.³⁴ At Fortuyns bok *Ruinene etter åtte års lilla* ofte blir regnet som LPFs valgprogram, kan også gi en pekepinn på hvor personsentrert partiet var. Det er lite som tyder på at andre enn Fortuyns meninger er lagt til grunn for utforminga av bokas standpunkter. Partiets valgprogram kan av denne grunn langt på vei anses som et enmannsprosjekt. At LPF var et svært personsentrert parti, og nærmest kan regnes som et enmannsshow, kom spesielt klart til uttrykk etter Fortuyns død. På valgkvelden var det svært usikkert hvem som skulle lede partiet videre. Partikandidatene, som "[...] included an ex-beauty queen, an optometrist, a chauffeur, some students, and a businessman who dealt in pornographic Web sites",³⁵ hadde liten eller ingen politisk erfaring. Av denne grunn kunne de oppleves som en gruppe orienteringsløse nykommere som knapt visste hva de stod for.

Ifølge den tyske politiske journalisten Hans-Henning Scharsach drev Fortuyn lederrollen til det ytterste. I boka *Rückwärts nach rechts: Europas Populisten* viser han til at Fortuyns partifeller helst ikke skulle uttale seg innad i partiet, og i hvert fall ikke i offentligheten. Ifølge journalisten gav Fortuyn dem ikke tillatelse til å gi intervju, noe Winny de Jong (LPF) troskyldig forklarer ved at "[...] Pim hat uns abgeschirmt, um uns nicht zu verheizen [...]".³⁶ Gjennom Scharsachs ordbruk (som for eksempel ordet fører) og beskrivelser av partiet, trekker han tydelige paralleller til Adolf Hitler og *Det nasjonalsosialistiske tyske arbeiderparti* (NSDAP). Denne sammenligninga er etter min mening å trekke det for langt. Likevel finnes det også mange eksempler på sentrale nederlandske politikere som har trukket

³³ Decker 2004, s. 121.

³⁴ Her kan *Anders Langes Parti for sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep* nevnes som et annet eksempel på et høyrepopulistisk parti hvor partilederens navn brukes i partinavnet. *Schill-Partei* (dannet av juristen Ronald Schill) kan også trekkes fram her, selv om lokalpartiet i Hamburg opprinnelig blei dannet under navnet *Partei Rechtsstaatlicher Offensive*.

³⁵ Kolbert 2002, s. 108.

³⁶ Sitert i: Scharsach 2002, s. 176.

lignende paralleller til nazismen eller høyreekstremismen. Dette skjedde både ved å omtale ham som en rasist eller som 'en farlig mann', sammenligne ham med Jean Marie Le Pen, Jörg Haider eller med den nederlandske landsforræderen og lederen av det nasjonalsosialistiske partiet *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB), Anton Adriaan Mussert.³⁷ Seinere har både politikerne og media fått sterk kritikk for disse sammenligningene og blitt anklaget for å ha 'demonisert' Fortuyn. Dette kommer jeg tilbake til i neste kapittel.

På bakgrunn av den sentrale rolle Fortuyn spilte, et valgprogram som var sterkt gjennomsyret av lederens meninger og mangelen på et velutbyggt organisasjonsapparat, kan det argumenteres for at 'bevegelse rundt en sterk leder' er en mer dekkende karakteristikk av LPF enn 'parti'. Dette er også et typisk trekk ved høyrepopulistiske partier. Fortuyn selv valgte å anvende betegnelsen 'liste'. For enkelhets skyld, og i og med at jeg ikke ser på valg av benevnelse som et sentralt poeng i denne oppgaven, har jeg valgt å omtale LPF som et parti.

LPFs velgergrunnlag

Cuperus deler LPFs tilhengere inn i to grupperinger – *the nouveaux riches* og *the marginalised (white) residents* (som bor i områder med en høy andel innvandrere). Disse to grupperingene kan sees på som ulike representanter for frustrerte og ekskluderte grupper som ikke følte seg representerte av den etablerte politikken. De utgjorde også det som har blitt omtalt som *the Revolution of the Excluded*. Den førstnevnte gruppa følte seg ekskludert på bakgrunn av at de følte seg misforstått av samfunnet og at de ikke var en del av *the organized business community* under 'den lilla koalisjonen'. Den sistnevnte gruppa følte seg ekskludert på bakgrunn av sin frustrasjon over det flerkulturelle samfunnet og av at en ikke kunne utrykke sin misnøye ved det, i fare for å bli stemplet som rasister av de 'politisk korrekte'.³⁸

Hvis en ser utover disse to hovedgrupperingene, har LPF en relativ bred velgerbasis. Likevel er det tydelig at partiet var, som høyrepopulistiske partier flest, overrepresentert av yngre og middels eller lavt utdannede menn. Når det gjelder kjønnsfordelinga, var 54% av LPF-velgerne menn og 46% kvinner ved valget i 2002.³⁹ Sammenlignet med kjønnsfordelinga i andre høyrepopulistiske partier, viser det seg at LPFs overrepresentasjonen av menn er relativt

³⁷ Bennis og Renout 2002, s. 7-8.

³⁸ Cuperus 2003, [s. 8].

³⁹ NRC Handelsblad 16.05.2002.

liten.⁴⁰ Dette forklarer Decker med at "[...] dürfte mit der besonderen Anziehungskraft zusammenhängen, die Fortuyn auf eine bestimmte Spezies von Frauen ausübte".⁴¹ Hva dette kan ha innebåret, kommer jeg tilbake til seinere.

Når det gjelder alder, var LPF det største partiet (22%) i gruppa for de yngste velgerne (18-24 år). Partiet var også relativt godt representert i aldersgruppene 25-34 og 35-49, mens det hadde mindre støtte blant dem over 50 år. 82% av partiets tilhengere kan plasseres i gruppene for lav eller middels utdanning, mens sammenhengen mellom støtte til LPF og inntekt er mindre klar. Hvis en ser på hvilket parti LPF-velgerne stemte på ved forrige valg, kan man registrere at 33,5% stemte på VVD, 19,1% på PvdA og 2,8% på D66. Kun 7% stemte til sammenligning på CDA og 3,3% på SP. Dette viser en klar tendens til at mange velgere forlot partiene fra 'den lille koalisjonen' til fordel for LPF (D66 representerer et avvik fra denne forklaringa). Påfallende er den store andelen stemmenektene som partiet klarte å mobilisere. 27,6% av LPFs velgere stemte ikke ved valget i 1998.⁴² Geografisk sett konsentrerer LPFs velgere seg først og fremst om den vestlige delen av Nederland (hvor de største byene ligger) og i sør. LPF hadde generelt sett en tendens til å stå sterkt i valgkretser hvor det høyreekstre partiet *Centrumdemocraten* (CD) hadde gjort det godt ved tidligere valg.⁴³

Konklusjon for kapittel 4

Gjennom å presentere LPF – ved å se på partiets leder, valgprogram, organisasjonsstruktur og velgergrunnlag – har kapitlet hatt som målsetting å gi et foreløpig svar på hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti.

Som for høyrepopulistiske partier flest, spilte også lederen en sentral rolle i LPF. At Fortuyn hadde stått åpent fram som homofil, strider imidlertid mot det tradisjonelle høyrepopulistiske verdisynet. Valgprogrammets opprinnelse (én av Fortuyns bøker) og partiets navn, kan også tyde på at Fortuyn spilte en spesielt sentral rolle, sammenlignet med andre høyrepopulistiske ledes rolle i deres respektive partier. Andre partimedlemmers svake rolle og LPFs lave institusjonaliseringsgrad bygger også opp under denne påstanden.

⁴⁰ For en oversikt over kjønnsfordelinga til ulike høyrepopulistiske partier ved utvalgte valg i perioden 1988-1992, se Betz 1994, s. 143.

⁴¹ Decker 2004, s. 120.

⁴² Interview/NSS, ANP, presentert i NRC Handelsblad 16.05.2002; Interview, ANP, presentert i Reformatorisch Dagblad 16.05.2002.

⁴³ NRC Handelsblad 16.05.2002.

Når det gjelder valgprogrammet, går mange av de saksfeltene som anses som typiske for høyrepopulistiske partier igjen. Eksempler på dette er partiets fokus på innvandringspolitikken, sikkerhet og mindre offentlig styring. Valgprogrammet skiller seg derimot ut når det gjelder partiets relativt positive syn på EU. Samtidig kan det også argumenteres for at hvilke argumenter som brukes for en innstramming av innvandringspolitikken skiller LPF fra andre høyrepopulistiske partier, selv om jeg har vist til at det finnes innvendinger mot dette. LPF legger vekt på at Nederland er et svært tettbefolket land og at innvandrerne truer de vestlige, liberal-demokratiske verdiene som det nederlandske demokratiet er bygd på. Dette kan sies å skille seg ut ifra andre høyrepopulistiske partier, der høyreekstreme elementer skinner gjennom i deres argumentering for en innstramming av innvandringspolitikken.

LPFs velgergrunnlag ligner mye på andre høyrepopulistiske partiers velgerbasis. Partiet er med andre ord overrepresentert av unge, lavt/middels utdannede menn. Likevel var overvekten av menn relativt lav, sammenlignet med andre høyrepopulistiske partier. Andre karakteristiske trekk ved LPFs velgere er at de enten ikke hadde stemt eller hadde gitt sin stemme til partiene i 'den lille koalisjonen' ved forrige valg. Dette kan tyde på at det var mange såkalte proteststemmere blant LPFs tilhengere.

Selv om jeg gjennom analysen av LPF har vist til at det finnes flere aspekter ved partiet som skiller seg ut fra de typiske kjennetegnene ved høyrepopulistiske partier, mener jeg at det på bakgrunn av de mange likhetstrekkene likevel er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti. Som jeg var inne på i forrige kapittel, har det tidligere ikke vært noe parti i Nederland som passer inn i bildet av det som kan karakteriseres som det typiske høyrepopulistiske partiet. På bakgrunn av dette, og den suksess LPF hadde ved valget i 2002, mener jeg også at 'det høyrepopulistiske gjennombruddet' er en fruktbar betegnelse på LPFs historie ved dette valget. At dette gjennombruddet ble gjennomført svært raskt (i løpet av ganske nøyaktig tre måneder), er for øvrig et annet unikt trekk ved LPF som skiller partiet ut fra andre høyrepopulistiske partier.

For å gi et endelig svar på hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti, må imidlertid også svaret på hvorvidt bakgrunnsfaktorene for LPFs suksess kan regnes som karakteristiske for høyrepopulistiske partiers gjennombrudd, tas i betraktning.

Kapittel 5. Bakgrunnen for Lijst Pim Fortuyns suksess

At *Lijst Pim Fortuyn* (LPF) fikk en oppslutning på 17%, gjør som sagt valget i 2002 unikt, både i et nasjonalt og i et internasjonalt perspektiv. ”Hva var bakgrunnen for *Lijst Pim Fortuyns* suksess ved det nederlandske parlamentsvalget i 2002?” er det spørsmålet som er utgangspunktet for masteroppgaven. Dette spørsmålet har jeg som målsetting å gi et svar på i dette kapitlet. I tillegg til å drøfte hvilke faktorer som bidro til suksessen, vil jeg også vurdere om disse faktorene passer inn i bildet av de karakteristiske kjennetegnene for høyrepopulistisk oppblomstring eller om årsakene til LPFs suksess må søkes i den nederlandske konteksten. For å svare på dette vil jeg ta utgangspunkt i oppgavens teoretiske perspektiv, de sentrale kjennetegnene ved det nederlandske samfunnet og politikken og analysen av LPF fra de tre foregående kapitlene.

Kapitlet er bygd opp med utgangspunkt i oppgavens metodiske perspektiv – aktør-/strukturperspektivet. Jeg vil starte med aktørenes rolle, før jeg så tar for meg spørsmålet om i hvor stor grad ulike samfunnsmessige, strukturelle forhold spilte inn i forhold til LPFs suksess. Hvilke aspekter jeg mer konkret vil se på i de to delene ’aktørperspektivet’ og ’strukturperspektivet’, kommer jeg tilbake til i innledningen til hver del. Hver av de to delene avsluttes med en oppsummering, som danner grunnlaget for den endelig konklusjonen av kapitlet.

Del I. Aktørperspektivet

Når en snakker om LPF, kommer en selvsagt ikke utenom personen Pim Fortuyn. Dette gjelder ikke bare fordi han var grunnleggeren av partiet, men også fordi han på mange måter *var* partiet. En annen aktør som spilte en sentral rolle ved valget i 2002, er media. På tross av at mange er enige i dette, kan det likevel diskuteres om medias rolle hadde en positiv eller negativ innvirkning for LPF. Selv om LPF er det partiet som er gjenstand for analyse i denne masteroppgaven, kan en ikke se helt bort ifra et annet parti – *Leefbaar Nederland* (LN) (samt deres lokalparti i Rotterdam, *Leefbaar Rotterdam* (LR)). I det følgende vil jeg ta for meg de tre aktørenes rolle og vurdere deres betydning for LPFs suksess.

Pim Fortuyns rolle

Selv om mange tillegger lederne stor vekt når det gjelder høyrepopulistiske partiers suksess, kan dette som sagt diskuteres. En av årsakene til at partier til høyre for det liberal-konservative partiet *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD) har stått svakt i Nederland, kan ha vært partienes mangel på en sterk leder. I det følgende vil jeg ta for meg Pim Fortuyns rolle som aktør og hvilken rolle en med andre ord kan tilskrive ham i forhold til LPFs suksess. Var det Fortuyns framtrede som en sterk leder som – i motsetning til hans forgjengere – appellerte til velgerne og som var den sentrale bakgrunnen for LPFs suksess? I tillegg til å ta for meg Fortuyns betydning for LN, LPF og LR og hans sympati blant velgerne, vil jeg også se på Fortuyns karismatiske egenskaper, hans politiske agenda og hvilken betydning Fortuyns språkstil, retorikk og bruk av media kan ha hatt for oppslutninga om partiet.

Fortuyns betydning som partileder

De første meningsmålingene etter splittelsen mellom LN og Fortuyn i februar 2002, viste at tapet av Fortuyn som leder hadde svekket LN sterkt.¹ Hvilken sentral betydning Fortuyn hadde spilt for LNs suksess høsten 2001 og begynnelsen av året 2002 var det imidlertid mange som ikke hadde vært klar over: ”Det kom som en overraskning för många observatörer, som hade trott att de holländska väljarna röstade på ett parti och inte på en kandidat, att han fick med sig de flesta av anhängarna från LN.”² At de fleste LN-tilhengerne blei med Fortuyn til LPF kan for det første være et bevis på hvilken sterk tiltrekningskraft Fortuyn hadde på dem. For det andre kan det kanskje også være en pekepinn på at tilhengerne var mer høyrevendte enn hva det populistiske partiet LN var.

Dersom en ser på LNs suksess mens Fortuyn var partiets leder og LNs påfølgende nedtur etter bruddet med ham og sammenligner denne situasjonen med LPF (før og etter valget), er det tydelige likhetstrekk. På bakgrunn av dette kan det naturligvis være fristende å konkludere med at den sviktende støtte LPF opplevde blant velgerne etter valget i 2002 skyldes tapet av partiets leder og at en ut ifra dette også kan forklare LPFs suksess med Fortuyns betydning som partileder. Etter min mening er imidlertid dette å trekke en for rask slutning. At tapet av

¹ Wansink 2004, s. 19, 56: LN stod ifølge meningsmålinger på høyden av sin oppslutning i begynnelsen av februar med 15 mandat i parlamentet. Dette tallet var sunket til 6 mandat i andre uke av mars. Ved valget 15. mars fikk LN kun to mandat, mens LPF fikk 26 mandat (se også vedlegg nummer 2 for valgresultatet).

² Holsteyn og Rydgren 2004, s. 132.

Fortuyn hadde en stor innvirkning på LPF, er det vanskelig å se bort ifra. Likevel mener jeg at å redusere forklaringa av partiets nedtur kun med Fortuyns fravær, er en lite tilfredsstillende konklusjon. Sannsynligheten for at mange av de problemene det unge partiet opplevde etter valget også ville ha vært synlige med Fortuyn som leder for partiet, er relativt stor. Som jeg var inne på i teorikapitlet, påpeker også Heinisch og Canovan at de høyrepopulistiske partiene har følt spesielt sterkt at det å være i opposisjon er noe helt annet enn å være i posisjon. Her er heller ikke LPF et unntak. Likevel sier sammenligninga mellom LN og LPF noe om hvilken stor betydning Fortuyn hadde som partileder for de to partiene.

Lokalvalget i mars 2002 er et annet eksempel på hvilken sentral rolle Fortuyn spilte som partileder. Ifølge Wansink er det en klar sammenheng mellom partilederne og valgfallet til LNs ulike lokalpartier. I de tilfellene hvor partiene hadde suksess, var partilederen som regel en lokal helt som var glad i å provosere og få publisitet. Som eksempler bruker han Fortuyns sentrale rolle i LR og Ad Pastoors (en kjent VVD-dissident) suksess i *Leefbaar Den Haag*. *Leefbaar Amsterdam* er et eksempel på det motsatte – et parti som fikk liten oppslutning på bakgrunn av dets lite karismatiske leder.³ LRs suksess kan med andre ord være et tegn på at Fortuyn også hadde en sterk tiltrekningskraft på og tillit blant velgerne på lokalplan.

Hvor stor sympati hadde Pim Fortuyn blant velgerne?

For å svare på dette spørsmålet, vil jeg se nærmere på tabell VIII.2 i Wansinks bok *Arven etter Fortuyn*.⁴ Her sammenligner journalisten hvilken grad av sympati de politiske lederne fra de største partiene⁵ hadde i april og rett i etterkant av valget 15. mai 2002 (og etter drapet på Fortuyn). Ifølge denne tabellen hadde Fortuyn tillit hos 33% av velgerne i april. Dette tallet er det laveste tallet sammenlignet med lederne for de andre partiene. Til sammenligning uttrykte hele 73% av de spurte at de hadde sympati for statsminister Wim Kok (PvdA)⁶ og 61% at de hadde sympati for Paul Rosenmöller (GL). Når det gjelder spørsmålet om hvem velgerne hadde tillit til som statsminister uttrykte kun 15% av de spurte at de var positivt innstilt til Fortuyn som statsminister i begynnelsen av mai.⁷ Dette er også den laveste prosentandelen, sammenlignet med lederne for de andre partiene.

³ Wansink 2004, s. 55-56.

⁴ Wansink 2004, s. 159. Kilde: Nationaal Kiezersonderzoek 2002 (Nasjonal velgerundersøkelse 2002).

⁵ PvdA, CDA, VVD, D66, GL og LPF.

⁶ Wim Kok hadde sommeren 2001 annonsert at han skulle gå av som politiker etter valget i 2002. Ad Melkert var annonsert som hans etterfølger i PvdA.

⁷ Wansink 2004, s. 158.

At kun 15% av de spurte hadde tillit til Fortuyn som statsminister, kan ifølge Wansink tolkes som at det var kun de som stemte på Fortuyn som hadde tillit til ham som leder for landet. Andre ledere kunne i større grad ha tillit som statsminister, uten at dette nødvendigvis resulterte i støtte for deres parti ved valget.⁸ Når det gjelder den manglende sympatien for Fortuyn mer generelt (ut ifra tallene fra april), kan dette tolkes som at Fortuyns betydning er noe overdrevet, ettersom han var den politikeren som velgerne hadde minst sympati for. Her er det imidlertid viktig å være klar over at på dette tidspunktet hadde LPF eksistert i kun to måneder. I mai var sympatien for ham økt fra 33 til 54%, mens sympatien for de andre politikerne stort sett var uendret. Om den økte sympatien for Fortuyn kan sees i sammenheng med hans politiske innsats i den siste delen av valgkampen, eller med drapet på ham, kan det settes spørsmålsteget ved. At drapet kan hatt hatt en effekt i forhold til at Fortuyn blei valgt til 'største nederlander noensinne' i et tv-program med samme navn i 2004, er også mulig.⁹ Hvilken betydning drapet kan ha hatt for valgresultatet, vil jeg komme tilbake til i del II.

Karismatisk lederskap

Ifølge van Herwaarden har mange av de som har forsøkt å forklare oppkomsten av 'fenomenet Fortuyn' gjort et stort feilgrep ved å undervurdere Fortuyns karismatiske egenskaper. Ifølge ham er disse egenskapene den grunnleggende årsaken til LPFs suksess.¹⁰ Før jeg går nærmere inn på dette, vil jeg gjøre kort rede for hva karisma og karismatisk lederskap innebærer. Ettersom det var den tyske sosiologen Max Weber som innførte karisma som et begrep i politikken, vil jeg ta utgangspunkt i hans definisjoner. Ifølge Weber er karisma:

"[...] a certain quality of an individual personality by virtue of which he is set apart from ordinary men and treated as endowed with supernatural, superhuman, or at least specifically exceptional powers or qualities. These are such as are not accessible to the ordinary person, but are regarded as of divine origin or as exemplary, and on the basis of them the individual concerned is treated as a leader."¹¹

Karismatisk lederskap er ifølge Weber én av tre typer autoritet eller lederskap. Det som skiller karismatisk autoritet fra de to andre formene for autoritet – legal/byråkratisk og tradisjonell – er blant annet dets manglende stabile permanens og fraværet av institusjonelle rutiner,

⁸ Wansink 2004, s. 158: Til sammenligning hadde Gerrit Zalm (VVD) tillit som kommende statsminister hos 55%, Hans Dijkstal (VVD) hos 50% og Jan Peter Balkenende (CDA) hos 48% av de spurte.

⁹ http://www.telegraaf.nl/binnenland/15648681/Fortuyn_Grootste_Nederlander_.html, lesedato: 12.12.2006: Kåringa blei gjennomført på bakgrunn av egenskapene lederskap, etterlatenskap, genialitet, mot og medmenneskelighet. Hundretusener av nederlendere deltok.

¹⁰ Herwaarden 2005, s. 7-10.

¹¹ Weber 1964, s. 358-359.

formelle regler og byråkrati. Karismatisk lederskap er basert på et emosjonelt forhold til en karismatisk leder som innehar usedvanlige egenskaper. Disse egenskapene kan nærmest sees på som guddommelige, ved at den karismatiske lederen blir sett på som en helt med en høyere misjon. Den karismatiske lederen er likevel avhengig av anerkjennelse fra dens tilhengere ved at han eller hun stadig må overbevise for å beholde den karismatiske autoriteten. Dersom lederen viser manglende suksess over lengre tid kan autoriteten gå tapt. Karismatisk lederskap kan videre sees på som en slags revolusjonær kraft ved at den bidrar til brudd på tradisjoner og en radikal omveltning av systemet av holdninger og handlinger.¹²

Van Herwaarden har i boka *Fortuyn. Kaos og karisma* tatt for seg brev, kondolansekort, plakater og lignende som ulike personer skrev til Fortuyn både før og etter hans død. Disse ytringene ligger til grunn for hans konklusjon, der han ser en nær sammenheng mellom LPFs suksess og Fortuyns karismatiske egenskaper.¹³ Her er det imidlertid viktig å skille mellom *pre-mortem* og *post-mortem* karisma, ettersom sjansen er stor for at en person kan tillegges karisma og usedvanlige egenskaper etter et drap. I etterkant av drapet på Fortuyn kan en i de mange kondolansekortene og gavene som blei gitt i forbindelse med begravelsen se at han nærmest kan sies å ha blitt oppfattet som en Messias. Ifølge van Herwaarden opplevdes Fortuyn imidlertid også som en karismatisk leder før drapet.¹⁴ Følgende brev, skrevet av en eldre dame som omtaler ham som en profet, er et eksempel på at Fortuyn kan sies å ha hatt en slags guddommelig kraft på enkelte velgere, også før han blei drept:

”Mennesker som deg må vi ha, men pionerer har det alltid vanskelig og profeter blir aldri æret i eget land. Du er en profet og jeg akter deg høyt i alle henseender. Du blir så ofte bebreidet uten grunn og jeg føler med deg ettersom jeg kan leve meg inn i hvordan det føles”.¹⁵

Dersom en sammenligner Fortuyn med Webers forståelse av karisma og karismatisk autoritet, mener jeg at mange av Webers elementer passer inn i forhold til ’fenomenet Fortuyn’. Om Fortuyn hadde en revolusjonær kraft kan kanskje virke noe overdrevent, men at tradisjoner blei brutt og at hans lederskap og stil representerte noe annet i forhold til de andre politikerne vil etter min mening kunne overføres til dette tilfellet. Dette gjelder, i tillegg til hans politiske

¹² Weber 1964, s. 359-363; Herwaarden, 2005, s. 13.

¹³ Herwaarden 2005.

¹⁴ Herwaarden 2005, s. 27.

¹⁵ sitert i: Herwaarden 2005, s. 7: ”Van mensen als jij moeten we het hebben, maar pioniers hebben het altijd moeilijk en profeten worden in eigen land nooit geëerd. Jij bent een profeet en ik acht je zo hoog in alle opzichten. Jij krijgt zo veel verwijten die nergens op slaan en die voel ik ook met jou mee, omdat ik het kan invoelen“.

stil og forhold til media, kanskje først og fremst hans gjentatte brudd på det som lenge hadde vært oppfattet som det politisk korrekte. Oppfattelsen av en leder med usedvanlige egenskaper som skiller ham ut fra resten av befolkninga og det sterkt emosjonelle (og nærmest guddommelige) elementet som karismatisk autoritet innebærer, kommer også tydelig fram gjennom van Herwaardens undersøkelse. Når det gjelder den karismatiske lederen med en høyere misjon, kan det nevnes at Fortuyn selv uttrykte at en av årsakene til at han valgte å gå inn i politikken, var at han følte at han hadde et oppdrag å utføre. Fortuyns misjon var at han ville rydde opp i det han betraktet som 'ruinene etter den lilla koalisjonen' og bli Nederlands nye statsminister:¹⁶ "Jeg blir den nye statsministeren. Ta ikke feil. Jeg blir den nye statsministeren",¹⁷ ropte Fortuyn teatralsk til sine tilhengere og journalister, samme kveld som bruddet mellom LN og Fortuyn var en realitet.

Den nederlandske professoren i politisk kultur, Henk te Velde, er enig med van Herwarden i at Fortuyn kan betraktes som en karismatisk leder. Selv om Fortuyns lederskap skilte seg ut fra andre politikere, er te Velde derimot ikke av den mening at et slikt lederskap var noe nytt i Nederland. Fortuyn kan ifølge te Velde sammenlignes med de første politiske lederne i landet på slutten av 1800-tallet. På samme måte som ved Fortuyns suksess, spilte også personligheten en sentral rolle for den ortodokse protestanten Abraham Kuyper og sosialdemokraten Pieter Jelles Troelstras suksess. Stikkord for denne personligheten er drama, narsisisme og en politisk misjon utenom det vanlige, samt avhengigheten av ei krise. Grunnen til at karismatisk lederskap kunne oppfattes som noe nytt, kan etter te Veldes mening forklares med en tradisjon fra etterkrigstida. Ettersom fascisme og nazisme også kan sees på som uttrykksformer for karismatisk lederskap, var det etter andre verdenskrig et sterkt ønske fra mange om å framheve det demokratiske lederskapet. Dette innebar å oppnå respekt gjennom å oppføre seg 'vanlig' og ikke framheve seg selv som person. Ifølge te Velde levde Wim Kok, statsministeren fra 'den lilla koalisjonen', etter dette ønsket. Fortuyn brøyt derimot med denne tradisjonen.¹⁸

Fortuyns atypiske nederlandske stil kunne ha virket negativt inn på de stemmeberettigede. Et kjent nederlandsk uttrykk lyder som følger: "Oppfør deg normalt, da er du allerede sprø

¹⁶ Herwarden 2005, s. 24.

¹⁷ Sitert i: Dohmen 2002, s. 15: "Ik word de nieuwe minister-president. Vergis je niet. Ik word de nieuwe minister-president".

¹⁸ NRC Handelsblad 08.05.2002.

nok!”¹⁹ Dette uttrykket gjenspeiler en negativ nederlandsk holdning til det som viker for mye fra en uskrevet norm for hva som er godtatt oppførsel. Uttrykket ser også ut til å kunne sees i sammenheng med etterkrigstradisjonen med å ikke framheve seg selv. Dersom det stemmer at mange nederlendere lever etter en slik livsanskuelse, som de mange bøkene om nederlandsk kultur påstår at de gjør,²⁰ skulle en tro at Fortuyn hadde en svak tiltrekning på velgerne. Fortuyn vil nok ikke bli husket som en person og politiker som fulgte ’normalen’. Samtidig kan det også være at mange var lei av denne korrektheten og gav sin stemme som en reaksjon på den. At nederlendere blir regnet for å være svært tolerante kan også trekkes fram her. En utbredt tolerant holdning vil sannsynligvis bety at nederlenderne godtar folk flest, selv om de er litt ’utenom normalen’. At en åpent homofil politiker med kontroversielle holdninger oppnådde stor suksess, underbygger også dette argumentet.

Karisma blir også ofte assosiert med ordet utstråling, som videre kan utvides til å også omfatte utseende og stil. Dersom fjernsynet kan karakteriseres som det viktigste medium for å formidle politikk til velgerne,²¹ kan enda en faktor trekkes fram, som kan ha hatt en viss effekt for Fortuyns tiltrekning på enkelte velgere. Ifølge Kolbert syntes mange at Fortuyn var svært attraktiv: ”At fifty-four, Fortuyn was tall and slim, with a shaved head and piercing blue eyes.”²² Med sine italienske designerdresser og matchende slips og lommetørkle, blei politikeren ansett som en mann med stil, i motsetning til mange av hans politiske motstandere, som stort sett framstod som mer anonyme og stilløse. I bladet *Esquire* blei han kåret til den mest velkleddede mannen i Nederland, og etter drapet på Fortuyn blei hans hårsveis (eller rettere sagt mangel på hår) mote – uavhengig av om en delte hans standpunkter.

Hvor stor rolle denne faktoren spilte er vanskelig å si. En viss enighet i forhold til partiets valgprogram må sannsynligvis til, selv om utseende og den emosjonelle tiltrekningskraften til en politiker kanskje kan være utslagsgivende dersom en velger er svært usikker i forhold til valg av parti. På denne måten kan Fortuyns utstråling kanskje forklare noe av årsaken til at de kvinnelige velgerne var relativt sterkt representert i LPF, sammenlignet med andre høyrepopulistiske partier.

¹⁹ Kaldenbach 2002, s. 12: ”Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg”.

²⁰ Se for eksempel Hans Kaldenbachs bok *Doe maar gewoon: 99 tips voor het omgaan met Nederlanders* (’Oppfør deg normalt: 99 tips for hvordan man omgås nederlendere’) 2002, s. 12.

²¹ Chaffee og Kanihan 1997, s. 427: Dette kan sies å gjelde spesielt for *uninformed individuals* som ikke søker aktivt etter politisk informasjon. For politisk aktive personer som søker bevisst etter politisk informasjon, er aviser en viktigere kilde.

²² Kolbert 2002, s. 109.

(Lijst) Pim Fortuyns politiske agenda

Ettersom boka *Ruinene etter åtte års lilla* (som LPFs valgprogram er basert på) kan regnes som et selvstendig verk, uten særlig innflytelse fra andre personer, kan det tyde på at det var Fortuyn som langt på vei bestemte hva partiet stod for. Hvilke saker dette helt konkret innebærer, har jeg gjort rede for i forrige kapittel. Av denne grunn vil jeg ikke gå nærmere inn på dette her, men heller ta for meg hvilken betydning Fortuyns politiske agenda hadde.

I ulike analyser av LPFs suksess blir det ofte fokusert på Fortuyns evne til å fokusere på tema som velgerne var opptatt av. Dette gjelder kanskje først og fremst innvandringspolitikken og problemer innen den offentlige sektor. Som en konsekvens av dette framstod LPFs valgprogram i mange velgeres øyne som 'det beste kjøpet' på velgermarkedet. LPF blei med andre ord ofte oppfattet som å være mer i takt med velgernes preferanser og samfunnet enn de tradisjonelle partiene. De nederlandske statsviterne van Holsteyn, Irwin og Josje M. den Ridder peker imidlertid også på at Fortuyn hadde en tendens til å få sine saker (som for eksempel spørsmål knyttet til kriminalitet og asylsøkere) i søkelyset og at han på denne måten endret den politiske agendaen, satte dagsorden og dominerte media. Dermed var det heller ikke noen ulempe å være et nytt parti: "Lack of familiarity on traditional issues is no handicap if the political agenda has been changed and the election is fought on other issues".²³

Når det gjelder bakgrunnen for at mange velgere valgte å stemme på Fortuyn, er det ett argument som ofte går igjen. Helt siden sekstitallet hadde det vært en utbredt tradisjon for å være politisk korrekt, noe 'den lilla koalisjonen' brakte videre gjennom dens til dels sterkt tabubelagte politikk. Fortuyns evne til å sette fokus på hva velgerne virkelig var opptatt av, uten å ta hensyn til denne tradisjonen, var sannsynligvis medvirkende til partiets suksess. Det argumentet som gikk igjen i forklaringa på hvorfor mange stemte på LPF, var nemlig at Fortuyn 'sa det mange tenkte, men ikke turte å si'.²⁴ Dette gjaldt spesielt tema og utfordringer knyttet til det flerkulturelle samfunnet.

Den nederlandske sosiologen J.E. Ellemers påpeker imidlertid at Fortuyns idéer ikke var nye. Uttrykket 'Nederland er fullt' var for eksempel også blitt brukt tidligere av CDs leder Janmaat. Det nye med Fortuyn var derimot måten idéene blei framsatt på. Etter Ellemers

²³ Holsteyn, Irwin og den Ridder 2003, s. 80.

²⁴ Bennis og Renout 2002, s. 8.

mening var det med andre ord Fortuyns språkstil som appellerte til velgerne og ikke nødvendigvis nye politiske idéer.²⁵

Språkstil, retoriske virkemidler og bruk av media

Med Fortuyns språkstil viser Ellemers spesielt til betydninga av at Fortuyn la sine meninger fram på en klar og enkel måte, ofte ved bruk av tydelige eksempler.²⁶ De nederlandske journalistene Martijn Bennis og Frank Renout konkluderer også kort sagt med at: ”Fortuynisme er med andre ord en politisk stil av åpenhet, direktet og tydelighet”.²⁷ Mens de tradisjonelle politikerne ofte kunne oppleves som en lukket elite med et eget språk som mange ikke hadde tilgang til, kan Fortuyns populistiske språkstil ha gjort politikken mer tilgjengelig for ’den vanlige mann i gata’. At Fortuyn blei oppfattet av mange som en politiker som endelig sa direkte og ærlig hva han mente, understreket han også gang på gang selv ved å påstå at: ”Jeg sier hva jeg tenker og gjør hva jeg sier”.²⁸ Dette kan ha skapt en følelse av troverdighet, noe som igjen kan ha ført til at han sanket mange stemmer blant velgere som hadde gitt opp politikken og som hadde mistet troen på betydninga av sin stemme. Hvorvidt Fortuyn virkelig alltid sa det han tenkte, stiller Ellemers seg derimot kritisk til.²⁹

Bruken av symboler, overdrivelser og stereotyper er som nevnt andre typiske, populistiske virkemidler. Disse virkemidlene gjorde også Fortuyn bruk av. I boka *Ruinene etter åtte års lilla* fungerer begrepet ruinene som et symbol på den tilstanden den nederlandske politikken og samfunnet etter Fortuyns mening var i etter åtte år med ’den lilla koalisjonen’. Ved å bruke et slikt symbol gir dette sannsynligvis en større effekt enn om Fortuyn hadde gått inn på en detaljert og komplisert beskrivelse politikken og samfunnet. På denne måten hadde han også muligheten til å overdrive og beskrive tilstanden som verre enn den virkelig var, ettersom det ved bruk av symboler som regel blir akseptert at en viker i større grad fra realiteten enn ved bruk av ord. Spørsmålet om Nederland virkelig kunne regnes som en ruinhaug i 2002, vil jeg diskutere i del II av dette kapitlet. Som et eksempel på bruken av en stereotyp kan det trekkes fram at Fortuyn ikke opererte med et klart skille mellom islamistiske fundamentalister og mer eller mindre sekulariserte innvandrere født i muslimske land.³⁰

²⁵ Ellemers 2002, s. 254-255.

²⁶ Ellemers 2002, s. 254.

²⁷ Bennis og Renout 2002, s. 9: ”Fortuynisme is, met andere woorden, een politieke stijl van openheid, directheid en duidelijkheid”.

²⁸ Sitert i: Ellemers 2002, s. 254: ”Ik zeg wat ik denk en ik doe wat ik zeg”.

²⁹ Ellemers 2002, s. 254.

³⁰ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 135.

Uttrykket ”*At your service!*”, som jeg har valgt som hovedtittel til denne masteroppgaven, kan også sees i sammenheng med den populistiske retorikken. Fortuyn lanserte uttrykket da han trådte inn i politikken høsten 2001 og markerer også avslutningsordene i *Ruinene etter åtte års lilla*.³¹ Uttrykket er lett å huske (og forbindes av denne grunn med Fortuyn av mange nederlendere) og sier samtidig også mye om Fortuyns forhold til folket. Min tolkning er at Fortuyn gjennom dette uttrykket lovet å stå til tjeneste og være et talerør for folket, for på denne måten å representere et motsvar til den politiske eliten, som etter hans mening tok lite hensyn til folkets preferanser.

Ved å anvende mange retoriske virkemidler som kan regnes som typiske for populismen, kom Fortuyn etter manges mening inn som et friskt pust i politikken. Fortuyn skapte et større politisk engasjement i befolkninga og mer liv i en politikk som inntil denne tid ofte hadde blitt oppfattet som relativt kjedelig og forutsigbar og hvor de politiske debattene lenge hadde vært fraværende: ”In general, the political leaders of the parties have shown little interest in fundamental policy debates. Their maxim in running their party has been risk management; they have shied away from more open, intellectual debate”.³² I følge Bennis og Renout var de politiske debattene tilbake på pøbbene og i kantina etter at Fortuyn hadde trådt inn i politikken.³³ Dette kan også være én av årsakene til at LPF mobiliserte mange som hadde vært såkalte stemmenekttere ved forrige valg og at valgdeltakelsen økte i 2002 i forhold til valget i 1998.³⁴ Det økte politiske engasjementet i befolkninga kan også sees i sammenheng med Canovans referanser til *the populist mood* og den karismatiske lederens evne til å skape entusiasme og bringe personer med liten politisk interesse inn i politikken.

Fortuyns bruk av media kan også ha bidratt til det økte politiske engasjementet og at han nådde fram til mange velgere. Populister er kjente for å være dyktige til å utnytte det potensialet som finnes i et bevisst bruk av media og for å gjøre politikken og valgkampanjer til underholdning. Dette lå det også til rette for i Nederland etter at media hadde blitt kommersialisert på slutten av 1980-tallet og søylene mistet mye av kontrollen over media. Dette ser det ut til at Fortuyn utnyttet bevisst. Fortuyn hadde allerede erfaring med media fra tida før han gikk inn i politikken. Dette gjaldt både gjennom tv-programmet *Business Class* og gjennom rollen som politisk kommentator i tidsskriftet *Elsevier* (hvor han

³¹ Fortuyn 2002, s. 186.

³² Cuperus 2003, [s. 9].

³³ Bennis og Renout 2002, s. 8.

³⁴ Se vedlegg 2: Valgdeltakelsen økte fra 73,3% i 1998 til 78,9% i 2002.

både fikk testet ut reaksjonene på sine meninger og hvor bøkene hans fikk verdifull publisitet). Allerede i disse sammenhengene kunne nederlenderne erfare at Fortuyn var en politisk engasjert person som mestret media. Cuperus referer også til en forståelse av Fortuyns suksess på bakgrunn av at han "[...] perfectly represented a new type of politician: the new-style political leader who fits in perfectly with today's dominant entertainment and emotion culture. The principal stage and medium of which is commercial television".³⁵

Likevel kunne Fortuyn også være sterkt kritisk til media. En slik holdning til media passer for øvrig også godt inn i det populistiske bildet, ettersom media representerer en av elitegruppene som populistene retter sin kritikk mot. På tross av Fortuyns kritiske innstilling, var det tydelig at han likte å være i rampelyset. Dette kan sees i sammenheng med hans etter noens mening tydelige narsisistiske trekk. Fortuyn var svært opptatt av hvordan han så ut, hvordan han gikk kledd og hvordan han tok seg ut på bilder og på tv-skjermen. Han inviterte også ofte media med seg hjem til sin bolig i Rotterdam og visket i større grad enn andre politikere ut grensa mellom den private og den politiske sfæren. Et eksempel på dette er Fortuyns åpenhjertige fortellinger i media om sitt mislykte kjærlighetsforhold til sin tidligere partner og store kjærlighet Ari. At det kom tydelig fram at han likte å være i rampelyset, skapte ifølge den nederlandske kommunikasjonsviteren Connie de Boer ringvirkninger, ettersom hans framreden i media skapte entusiasme – noe som tiltrakk folk.³⁶

Når en ser på tv-debatter fra valgkampen, er det bemerkelsesverdig å se hvordan Fortuyn ikke bare kom godt ut av debattene, men til tider også styrte hele showet og satte sine politiske konkurrenter til side. Dette kom spesielt godt til syne i en seinere mye diskutert tv-debatt i forbindelse med lokalvalget i mars. Cuperus sammenligner denne debatten med den kjente Nixon-Kennedy-debatten, der én dårlig medieprestasjon kan føre til nederlag ved valget:

"The leaders of the governing Purple Coalition parties – particularly Wim Kok's successor at the helm of the PvdA, Ad Melkert – were no match for the triumphant Pim Fortuyn, losing to him on every count: politically, rhetorically, intellectually and in media skills. For countless viewers, that debate marked the beginning of the end for the 'old politics' and its authority".³⁷

Sammenlignet med Fortuyn framsto de etablerte politikerne ofte som svært uerfarne i mediesammenheng og blei nærmest overkjørt av ham. LPFs leder ser med andre ord ut til å ha

³⁵ Cuperus 2003, [s. 15].

³⁶ Focus 16.02.2002.

³⁷ Cuperus 2003, [s. 26].

brukt media på en svært profesjonell og bevisst måte. På hvilken måte media forholdt seg til Fortuyn på, og i hvilken grad media hadde betydning for LPFs suksess, vil jeg i det følgende gå nærmere inn på.

Medias rolle

Selv om de fleste er enige i at media spilte en sentral rolle for 'fenomenet Fortuyn', noe som også er et karakteristisk trekk ved høyrepopulistiske partier, hersker det stor uenighet om på hvilken måte medias rolle gav seg utslag. Litteraturen som tar for seg forholdet mellom Fortuyn og media spriker og spenner seg over hele skalen. Ytterpunktene er representert ved påstanden om at media demoniserte Fortuyn på en udemokratisk måte på den ene siden av skalaen og at media skapte LPF på den andre siden.

Demonisering av Fortuyn?

Spesielt etter drapet på Fortuyn har den venstre siden av politikken og den tradisjonelt sett venstrevennlige media blitt kritisert for å omtale Fortuyn på en svært negativ måte. Dette har seinere blitt omtalt som en 'demonisering' av Fortuyn. Venstresiden har også blitt beskyldt for indirekte å være skyldig i drapet. Beskyldninga blei framsatt på bakgrunn av at den såkalte demoniseringa skal ha frambrakt et politisk hatklima som oppildnet til denne handlinga. LPF-politiker Peter Langendam konkluderte rett etter drapet kort sagt med at "kula kom fra venstre".³⁸ Slike beskyldninger kom også til uttrykk i befolkninga og blant demonstranter i den svært følelsesladde tida etter drapet. Ad Melkert (PvdA) fikk tilsendt en ladd pistol og flere politikere så seg nødt til å skaffe politibeskyttelse etter at alvorlige trusler var rettet mot dem.³⁹

Hvorvidt beskyldninga om at Fortuyn blei demonisert er fruktbar, har siden vært hyppig oppe til diskusjon. Her går også spørsmålet om hvor langt en kan trekke ytringsfriheten igjen. På tross av de mange diskusjonene, har deltakerne i debatten ikke kommet til enighet i spørsmålet om hvorvidt eller i hvor stor grad det forekom en bevisst demonisering av Fortuyn. Når det gjelder media, har enkelte journalister innrømmet en slags skyldfølelse i forhold til sin til tider ensidige negative omtale av politikeren, mens andre nekter for å ha demonisert Fortuyn.⁴⁰

³⁸ sitert i: Bennis og Renout 2002, s. 7: "De kogel kwam van links".

³⁹ Wansink 2004, s. 156.

⁴⁰ For ulike avisers reaksjon på beskyldninga om demonisering, se avisartikkelen *Weekboek demonisering*, i *de Volkskrant* 18.05.2002.

Spesielt i tida før det virkelig blei klart at Fortuyn kom til å gjøre det godt ved valget, kan det argumenteres for at han ofte blei framstilt negativt og tidvis gjort narr av. Fra denne tida finnes det mange eksempler på at media forsøkte å isolere det nyetablerte partiet ved å understreke dets tilknytning til den ytterste høyresiden av politikken. Eksempler på dette er Scharsachs allerede nevnte sammenligning med Hitler. I tillegg kan også andre journalisters sammenligning med Heinrich Himmler, en av de mest sentrale personene i Hitlers maktapparat, samt karakteristikker av Fortuyn som en fascist, mindreverdigg og som *Untermensch*, nevnes.⁴¹ Ut ifra disse og flere andre eksempler, kan det etter min mening argumenteres for at Fortuyn blei demonisert. Her kan det imidlertid innvendes at alle disse eksemplene er hentet fra journalister i aviser og at dersom man også inkluderer andre media, som for eksempel fjernsynet, så blir bildet mindre negativt.

Hva som var årsaken til at deler av media demoniserte Fortuyn, eller i det minste gav et svært ufordelaktig bilde av ham i starten, kan det være interessant å se nærmere på. At media tradisjonelt sett har hatt en tendens til politisk sett å dreie mot venstre i Nederland, kan ha hatt en viss betydning. Dette var lite gunstig for Fortuyn, ettersom han som regel blei karakterisert som en *høyrepopulist*. Det nye og ukjente som Fortuyn representerte, kan også ha bidratt til usikkerhet i forhold til hvordan media skulle reagere. Denne rådløsheten kan for det første ha vært et resultat av at media selv var en del av det etablissementet som Fortuyn rettet sin kritikk mot. For det andre kan det også være et resultat av et historisk-moralsk dilemma i forhold til dekninga av Fortuyns mange kontroversielle utsagn og den nederlandske tradisjonen for å holde seg innenfor det politiske korrekte. Å innta en kritisk rolle til Fortuyn blei sannsynligvis sett på som det tryggeste, i og med at en slik holdning blei ansett som politisk sett mest korrekt. Etter Fortuyns suksess er det mulig at det vil bli større rom for å vike fra den venstreorienterte konsensusen.

Dersom en derimot tar utgangspunkt i den seinere fasen av valgkampanjen får en et noe annet bilde av medias dekning av fenomenet. De nederlandske journalistene Jeroen den Blijker, Wilma Kieskamp og Willem Schoonen daterer medias endrede kurs til 6. mars. Etter lokalvalget i Rotterdam hadde media ifølge journalistene lært å ta Fortuyn seriøst og han blei etter deres mening behandlet mildt i forhold til mange andre ledere. Selv om det finnes eksempler på negative omtaler av Fortuyn også etter denne tid, mener de at han ikke blei

⁴¹ Wansink 2004, s. 156.

demonisert.⁴² Likevel henvendte Fortuyn seg direkte til statsministeren og krevde at han skulle stoppe demoniseringen av ham, etter at kaker blei kastet i ansiktet hans av foreninga *De Biologische Bakkers Brigade* (De biologiske bakerens brigade) i forbindelse med lanseringa av boka *Ruinene etter åtte års lilla* den 14. mars.⁴³

I forlengelsen av at mange journalister gjorde helomvending i den siste delen av valgkampanjen og gav sin støtte til Fortuyns kritikk av 'den lilla koalisjonen', stiller en gruppe nederlandske kommunikasjonsvitere spørsmålet om dette kan tas som et tegn på at journalistene hadde sovet i de åtte årene koalisjonen hadde regjeringsmakta, eller om det rett og slett betyr at media hadde latt seg rive med. Her kan Fortuyns karismatiske egenskaper ha spilt en sentral rolle. Ellemers stiller også spørsmålet om det var en reaksjon på medias 'demonisering' av Fortuyn (noe som kunne skape sympati for ham i befolkninga ettersom Fortuyn spilte bevisst på dette) eller om det var medias seinere støtte til Fortuyns kritikk av de tradisjonelle partiene, som bidro til hans popularitet.⁴⁴

Demonisering av Fortuyn trengte heller ikke nødvendigvis slå negativt ut for LPF. For det første kan uttrykket 'all reklame er god reklame' trekkes fram her. På tross av at Fortuyn spesielt i starten blei framstilt svært negativt, fikk han og partiet mye omtale. For et nytt parti som LPF var omtale, på tross av at den til tider var svært negativ, essensielt i forhold til mobiliseringa av velgerne. For det andre peker Nico Wilterdink, professor i kultursosiologi ved universitetet i Amsterdam, på at Fortuyn utnyttet bevisst de negative utsagnene rettet mot ham som person: "Dersom det blei sagt negative ting om ham, visste Fortuyn å spille på dette: Han sa da: 'Ser du, den politiske eliten er imot meg'".⁴⁵ Andre peker også på at det finnes en rekke eksempler på at Fortuyn selv var med på å skape et nytt politisk klima der demonisering av motstanderne spilte en mer sentral rolle enn tidligere.⁴⁶ Dette kan sees i sammenheng med den populistiske språkstilen, hvor provokasjoner er et hyppig brukt retorisk virkemiddel.

At Fortuyn selv krevde at demoniseringen av ham måtte stoppes, kan betegnes som et paradoks, både på bakgrunn av eksempler på at han selv demoniserte sine motstandere og på

⁴² Trouw 08.05.2002.

⁴³ Wansink 2004, s. 297-298.

⁴⁴ Ellemers 2002, s. 257-258

⁴⁵ Sitert i: Trouw 15.05.2002: "En als er negatieve dingen over hem werden gezegt, wist Fortuyn daar goed op in te spelen: Hij zei dan: 'Zie je wel, de politieke elite is tegen mij'".

⁴⁶ NRC Handelsblad 04.06.2002: I artikkelen *Lachen* trekkes det fram en rekke eksempler på Fortuyns omtaler av sine politiske motstandere, som etter den nederlandske journalisten Frits Abrahams mening kvalifiserer til å bli betegnet som demonisering.

bakgrunn av at han selv var en ivrig forkjemper for ytringsfriheten.⁴⁷ Andre igjen mener at Fortuyn slett ikke blei demonisert av media, men at LPF var et produkt av media og at media var sterkt medvirkende til partiets suksess.

LPF: et produkt av media?

Etter Koks mening er den grunnleggende årsaken til LPFs suksess media og Fortuyn kan med andre ord regnes som en *mediahype*. Spesielt i starten stilte den etablerte orden, inkludert media, seg rådløse til hvordan de skulle reagere på denne veltalende, engasjerte og karismatiske politikeren. Ifølge Kok blei hvert ord fra Fortuyn ansett som om det kom fra høyere makter og det politiske innholdet mistet i stor grad sin betydning i valgkampen.⁴⁸

Ifølge medieforskere ved *Vrije Universiteit*, Amsterdam, var Fortuyn gjenstand for 60% av den politiske tv-dekninga i valgkampen. Til sammenligning var dette tallet 15% for Kok, mens andre partiledere fikk langt mindre oppmerksomhet.⁴⁹ Flere andre partiledere klagde til journalister over at det meste av valgkampens mediedekning var rettet mot Fortuyn og at underholdningsverdien hadde fått for stor betydning. Samtidig uttrykte de bekymring over at dette skulle bli utslagsgivende for hvordan landet blei styrt. Cuperus ser videre ikke ut til å være i tvil om hvilken betydning media spilte for Fortuyns suksess: "Pim Fortuyn's successful rise certainly was a media phenomenon of the first order. There was clearly a self-perpetuating spiral: wherever Pim appeared, the ratings shot up. So every channel, every station, every programme, loved Pim. And vice versa".⁵⁰ Ellemers støtter Cuperus' syn og påstår at en aldri tidligere hadde sett en person få så mye oppmerksomhet i en valgkampanje.⁵¹

Dersom en sammenligner disse tallene med tall som andre forfattere opererer med, ser man at disse tallene spriker. Mens noen gir uttrykk for at Fortuyn fikk mye mer oppmerksomhet i media enn andre politikere, som for eksempel Cuperus, viser andre kilder et noe annet bilde. Ifølge Kleinnijenhuis' (m.fl.) fikk Fortuyn 24% av medieoppmerksomheten og dermed mest oppmerksomhet i forhold til sine politiske motstandere. LPF fikk derimot bare tredje mest oppmerksomhet av de politiske partiene (18%).⁵² Hvor fruktbart det er å operere med et slikt

⁴⁷ Trouw 08.05.2002. På bakgrunn av ytringsfriheten mente Fortuyn for eksempel at imamen El-Moumni hadde sin fulle rett til å betegne homoseksuelle som laverere på rangstigen enn griser.

⁴⁸ Gjengitt i Herwaarden 2005, s. 44.

⁴⁹ Cuperus 2003, [s. 14-15].

⁵⁰ Cuperus 2003, [s. 14].

⁵¹ Ellemers 2002, s. 257.

⁵² Holsteyn, Irwin og den Ridder 2003, s. 76; Wansink 2004, s. 233.

skille mellom partilederen og partiet, kan derimot diskuteres. Når det kanskje spesielt gjelder LPF, er det vanskelig å skille mellom partiet og Fortuyn, ettersom partilederen langt på vei var partiet. Selv om de nevnte forfatterne er enige i at Fortuyn fikk mest oppmerksomhet av politikerne i media, er de med andre ord uenige om hvor skeivt dette forholdet var. Hvilke tall man kan stole mest på er vanskelig å si. Hvilke tall ulike forfattere baserer seg på, kan henge sammen med deres politiske eller personlige ståsted. At Wansink selv er journalist kan for eksempel ha vært utslagsgivende for at baserer seg på Kleinnijenhuis' (m.fl.) tall, i og med at dette gir et mer fordelaktig bilde av medias dekning av valgkampen enn Cuperus' tall.

Den nederlandske regissøren Peter de Baan peker også på forskjeller når det gjelder hvordan media forholdt seg til Fortuyn på, sammenlignet med andre politikere. I artikkelen *Pims Magical Mystery Tour* viser han til hvordan kameraet filmet Fortuyn på en mer fordelaktig måte enn andre politikere: "Akkurat på det riktige tidspunktet dreier kameraet hver gang mot Fortuyn. Melkert [PvdA] blir for eksempel filmet bakfra, halvveis i bildet i 'førstekandidat-debatten'. Det er veldig ugunstig".⁵³ Dette kan sees i sammenheng med Elchardus 'dramademokrati'. I dette 'demokratiet' spiller sensasjonsnyheter og kontroversielle utsagn en sentral rolle. Fortuyn stilte villig opp på intervju og representerte på mange måter noe mer fargerikt enn de tradisjonelle politikerne, som sannsynligvis blei ansett for å ha mindre medieappell. På denne måten blei Fortuyn en bedre 'salgsvarer'. Parallelt med kommersialiseringa av media ligger det med andre ord en fare for at media vil gi større plass til en karismatisk og uforutsigbar politiker enn de tradisjonelle politikerne i den kommersielle kampen om seerne, lytterne eller leserne.

Eller var omtalen av Fortuyn i balanse?

I tillegg til disse to ytterpunktene (at Fortuyn blei demonisert og at LPF blei skapt av media), kan det stilles spørsmålsteget ved om det ikke finnes en tredje mulighet – at omtalen av Fortuyn og LPF var i balanse.

Uten media ville det ifølge Wansink ikke vært mulig for LPF å oppnå de resultatene de gjorde ved valget i 2002. Likevel er han ikke enig med Kok i at Fortuyn var et produkt av media. At han var en kortvarig *mediahype* tilbakeviser han ved å vise til at Fortuyns tanker levde videre også etter hans død. Samtidig benekter Wansink også at Fortuyn blei demonisert. Ifølge

⁵³ Botje og Malko 2002, s. 24: "Elke keer op de goede momenten gaat de camera naar Fortuyn. Melkert werd bijvoorbeeld in het lijsttrekkersdebat van achteren gefilmd, half in beeld. Dat is heel ongunstig".

Wansink var medias omtale av ham i balanse – han fikk med andre ord omtrent like stor grad av positiv og negativ omtale.⁵⁴ Jeg har også vist til at omtalen av Fortuyn ser ut til å ha endret seg i løpet av valgkampen. Dermed kan det argumenteres for at dersom en ser valgkampen under ett, var dekninga av fenomenet i balanse.

Dersom en støtter påstanden om at dekninga av Fortuyn var i balanse, kan en si at media spilte en mindre sentral rolle som aktør i forhold til valgresultatet enn om en støtter en av de to ytterpunktene. På den annen side kan uttrykket 'all reklame er god reklame' vise til at media hadde stor betydning, uavhengig av om omtalen av Fortuyn var overveiende positiv, negativ eller i balanse. En alternativ tilnærming til dette er å legge større vekt på Fortuyns bruk av media, slik jeg var inne på under vurderinga av Fortuyns rolle, enn medias bruk av Fortuyn. Dette er også et syn som Wansink støtter. Ifølge ham var det Fortuyn selv som var hovedaktøren i forholdet mellom ham og media og at det var hans evne til å utnytte media og det endrede politiske klimaet som fantes i folket, som bidro til partiets suksess.⁵⁵

Leefbaar Nederlands rolle

I tillegg til Fortuyn og media, kan det også argumenteres for at partiet *Leefbaar Nederland* (LN) hadde en viss betydning som aktør for LPFs suksess. Fortuyns politiske karriere startet som sagt som partileder for LN. Av dem som har forsøkt å forklare LPFs suksess, er det relativt få som har gått i dybden på spørsmålet om hvorvidt Fortuyns karriere i LN hadde betydning for LPF. Etter min mening kan en ikke se helt bort ifra at dette partiet kan ha hatt en viss innvirkning og fungert som springbrett for LPF på både nasjonalt og lokalt nivå. På hvilken måte jeg mer konkret mener at dette kom til uttrykk, vil jeg gå nærmere inn på her.

LN's rolle på nasjonalt nivå

Mens LN kan karakteriseres som et populistisk parti, kan LPF betegnes som et høyre-populistisk parti. Denne forskjellen kommer spesielt til uttrykk gjennom partienes ulike vektlegging av innvandringspolitikken.⁵⁶ På bakgrunn av dette kan LN også kanskje oppfattes som et mindre radikalt parti fra velgernes ståsted enn LPF. Dette poenget kan videre være et argument for at LN kan ha vært medvirkende til LPFs suksess. At tradisjonen for å stemme til høyre for det liberal-konservative partiet i Nederland er svært svak, kunne ha fungert som en

⁵⁴ Wansink 2004, s. 220, 233.

⁵⁵ Wansink 2004, s. 220.

⁵⁶ Se del II i kapittel 3, hvor jeg har presentert partiet LN.

bremskloss i forhold til LPFs mobilisering av velgerne. Etersom LN og LPF hadde mange likhetstrekk – både i forhold til deres populistiske framtoning, deres protest mot den politiske orden og deres tilknytning til Fortuyn – kan dette ha bidratt til at LN kunne fungere som et springbrett for LPF. Med dette mener jeg at det kan ha vært lettere for velgerne å gå over til LPF etter å ha vært innom LN. Dette spranget kan ha opplevdes som mindre i forhold til om velgeren bevegde seg over til LPF fra et annet parti som hadde færre likhetstrekk med LPF enn hva LN hadde.

Gjennom LN kunne Fortuyn også skaffe seg politisk erfaring, før han lanserte sitt eget parti. Her kan det naturligvis innvendes at den perioden Fortuyn var medlem av LN, var for kort til at han kunne få noen særlig praktisk nytte av dette.⁵⁷ Uten noen form for politisk partierfaring ville Fortuyn og LPF sannsynligvis likevel hatt større problemer med å mobilisere velgerne. På tross av at Fortuyn hadde stiftet kjennskap med politikken gjennom sin karriere som politisk kommentator for tidskriftet *de Elsevier* og blei ansett som en dyktig politisk debattant, hadde han ingen praktisk erfaring som partipolitiker. Fortuyn var fram til høsten 2001 vant til å styre sitt eget løp i form av å skrive bøker og artikler og deltagelse i politiske diskusjoner i media. Å måtte forholde seg til en politisk organisasjon, hadde han ingen erfaring i. Etter noen måneder som partileder for LN hadde Fortuyn sannsynligvis fått verdifulle erfaringer i forhold til hvordan politikken fungerte på partiplan. Dette kan ha hatt en viss betydning for LPFs suksess.

Fortuyns rolle som partileder for LN gav ham også muligheten til å knytte til seg velgere som seinere blei med over til LPF. Tidligere har jeg allerede vist at mange av LNs tilhengere gjorde dette. At bruddet kan ha gitt et signal til velgerne om at denne personen var lite tilpasningsdyktig, vanskelig å samarbeide med og relativt kontroversiell, ser med andre ord ikke ut til å ha skremt velgerne. Gjennom LN kunne Fortuyn øke sin synlighet i den nederlandske politikken og skaffe seg tillit hos velgerne. Dette er også et poeng som den amerikanske journalisten Elizabeth Kolbert påpeker: "For six months, he used the party to increase his visibility; then he managed to get himself kicked out of it".⁵⁸ I tillegg kunne han også teste ut hvilke saker og standpunkter velgerne var opptatt av og aksepterte, før han fortsatte sin politiske karriere med en selvstendig politisk kurs i sitt eget parti.

⁵⁷ Fortuyn var leder for LN fra 25. november 2001 til 10. februar 2002.

⁵⁸ Kolbert 2002, s. 108.

LN's rolle på lokalt nivå

Hva som er årsaken til at Fortuyn valgte å forbli førstekandidat for *Leefbaar Rotterdam* (LR), også etter bruddet med LN, kan det stilles spørsmålsteget ved. At det lå taktiske overveielser bak dette valget, er sannsynlig. Én mulig forklaring er at Fortuyn øynet en stor mulighet til å mobilisere velgere på lokalplan. Wansink legger også vekt på dette poenget og sammenligner LPFs mobilisering av velgerne med en totrinnsrakett: ”Den hollandske populismen var en totrinnsrakett der *Leefbaar Nederland* på lokalt nivå fungerte som lanseringsbasis for Pim Fortuyn”.⁵⁹ På denne måten kunne også LR fungere som et springbrett for LPF.

Som nevnt under institusjonelle faktorer i kapittel 2, peker Ignazi på at et partis deltakelse ved valg av mindre betydning (såkalte *second-order elections*) i løpet av gjennombruddsårene kan ha en positiv effekt for høyrepopulistiske partiers suksess. Selv om LPF var et nytt parti som ikke hadde deltatt ved tidligere valg, mener jeg likevel at denne teorien kan overføres til dette tilfellet. Tas det utgangspunkt i lokalvalget i Rotterdam i mars 2002, er det grunn til å hevde at teorien kan ha hatt en viss forklaringskraft når det gjelder LPFs suksess. Selv om LR var LNs lokalparti, var det som sagt Fortuyn som var partilederen for lokalpartiet. Av denne grunn kan Fortuyns deltakelse ved dette lokalvalget også betegnes som deltakelse ved et valg av mindre betydning for Fortuyn i løpet av hans gjennombrudd som politiker. Dermed kan lokalvalget også ha hatt en viss betydning for LPFs suksess ved parlamentsvalget to måneder seinere. At Fortuyn hadde stor suksess ved lokalvalget kan med andre ord ha skapt positive ringvirkninger for LPF.

Oppsummering av aktørperspektivet

Aktørenes betydning for LPFs suksess ved parlamentsvalget i 2002 har vært gjenstand for vurdering i denne delen av analysekapitlet. I denne sammenheng har jeg sett nærmere på hvilken betydning de tre aktørene Pim Fortuyn, media og LN hadde.

Når det gjelder Fortuyn, har jeg på den ene side vist hvor svekket LN og LPF blei da de mistet sin leder, hvilken betydning Fortuyn hadde for LNs lokalparti i Rotterdam og hvilken evne mange velgere uttrykte at Fortuyn hadde til å fokusere på tema som var sentrale for dem. I tillegg har jeg også vist hvilken effekt Fortuyns karismatiske egenskaper, språkstil, retorikk og bruk av media kan ha hatt på velgerne. På den annen side viser tall på hvor stor tillit

⁵⁹ Wansink 2004, s. 52: „Het Hollands populisme was een tweetrapsrakete, waarbij de Leefbare op lokaal niveau als lanceerbasis voor Pim Fortuyn zouden fungeren“.

velgerne hadde til de politiske lederne, at Fortuyn var den politikeren som velgerne uttrykte minst sympati for og hadde minst tillit til som statsminister.

Hvilken rolle media spilte er også et svært komplekst spørsmål. Meningene spriker mellom de to ytterpolene – fra at Fortuyn blei demonisert og at dette hadde en negativ effekt på mobiliseringa av velgerne, til at LPF blei skapt av media. I tillegg til disse to ytterpolene finnes det også en tredje tilnærming – at omtalen av Fortuyn var i balanse og at han med andre ord fikk like mye positiv som negativ omtale. Samtidig kan all publisiteten rundt Fortuyn som person (uavhengig av om den var positiv eller negativ) i seg selv ha hatt en positiv effekt for LPF. Andre igjen legger større vekt på Fortuyns bevisste bruk av media enn medias dekning av 'fenomenet Fortuyn'. Etter manges mening var Fortuyn svært klar over hvor avhengig han var av media for å oppnå suksess i Elchardus' 'dramademokrati'.

Partiet LN kan ha fungert som et springbrett for LPF på både nasjonalt og lokalt nivå. Gjennom LN fikk Fortuyn muligheten til å skaffe seg verdifull politisk erfaring og publisitet, før han etablerte sitt eget parti. Gjennom LNs lokalparti, LR, fikk Fortuyn også muligheten til å delta ved et såkalt *second-order-election* og til å mobilisere velgere på lokalplan. Fortuyns engasjement i LN og LR kan dermed til en viss grad ha lettet LPFs mobilisering av velgerne.

I tillegg til at aktørene, om enn i ulik grad og på ulike måter, hadde stor betydning for LPFs suksess, spilte sannsynligvis også andre faktorer inn. I det følgende vil jeg ta for meg ulike strukturer i det nederlandske samfunnet og vurdere deres betydning for partiets suksess.

Del II. Strukturperspektivet

Å spille på en krise eller skape inntrykk av en krise blir ansett som typiske kjennetegn for høyrepopulister i deres mobilisering av velgerne. Pim Fortuyn skisserte et bilde av det nederlandske samfunnet som kan karakteriseres som et samfunn i krise. Skylda la han på 'den lille koalitionen'. I det følgende vil jeg stille spørsmålet om det nederlandske samfunnet virkelig kunne betegnes som et samfunn i krise eller om Fortuyns retorikk må anses som et forsøk på å skape et inntrykk av en krise. For å svare på dette spørsmålet vil jeg analysere ulike strukturer i det nederlandske samfunnet. Mer konkret vil jeg i det følgende se nærmere på den politiske situasjonen, det postmoderne samfunnet og det flerkulturelle samfunnet. I tillegg vil jeg også ta for meg drapet på Fortuyn og vurdere hvorvidt det politisk motiverte drapet påvirket valgresultatet og LPFs inntreden i det nederlandske parlamentet.

Den politiske situasjonen

Mens det alt fra 1960-tallet var tegn til at det nederlandske samfunnet og politikken var mindre stabilt enn tidligere, kom de ustabile tegnene tydeligere til uttrykk i begynnelsen av det nye milleniumet. Støtten til 'den lille koalisjonen' var dalende, ulike nasjonale og internasjonale hendelser skapte et økt press på politikerne, stadig flere velgere uttrykte frustrasjon over at de folkevalgte hadde mistet kontakten med befolkninga og flere partier var mer eller mindre preget av lederskifter. Kan dette betegnes som en politisk krise?

'Den lille koalisjonen': skaperne av en ruinhaug?

I boka *Ruinene etter åtte års lille* skildrer Fortuyn en politisk situasjon som minner om alt annet enn suksess. Her peker han blant annet på den offentlige administrasjonens manglende troverdighet, lange sykehuskøer, kritikkverdige forhold i undervisninga og problemer med hensyn til sikkerheten. De eneste områdene der 'den lille koalisjonen' skal ha hatt en positiv innvirkning er statsfinansene, introduksjonen av *de Zalm-norm*⁶⁰ og sedelighetslovgivninga (eutanasi, abort og ekteskap mellom homofile). Bortsett fra på disse områdene minner ifølge Fortuyn den politiske situasjonen i Nederland om en ruinhaug – et resultat av manglende politisk styring: "Man har passet butikken og det er det".⁶¹

For å svare på om det negative bildet Fortuyn gav av den politiske situasjonen stemmer overens med virkeligheten, vil jeg se nærmere på resultatene til 'den lille koalisjonen' i deres to regjeringsperioder. Litteraturen rundt 'fenomenet Fortuyn' ser ut til å være enig om at Fortuyns påstander ikke står i forhold til realiteten når det gjelder koalisjonens første regjeringsperiode. Den nederlandske professoren i ledelse, Jouke de Vries, mener også at Fortuyn var fullt klar over dette. For å svekke koalisjonens sterke tillit i befolkninga, måtte han ifølge henne overdrive, skildre situasjonen som verre enn det den var og gjøre bruk av typisk populistiske virkemidler.⁶² At regjeringas første periode kan anses som en relativt stor suksess viser seg gjennom dens gode økonomiske resultater og at regjeringa blei gjenvalgt i 1998. Dette valget kunne ifølge van Holsteyn og Rydgren nesten oppfattes som unødvendig, på bakgrunn av at det nærmest på forhånd var sagt at 'de lille' kom til å fortsette.⁶³

⁶⁰ En ny lov, oppkalt etter finansminister Gerrit Zalm (VVD), som innebar at en ikke skulle bruke uforutsette inntekter på de offentlige budsjettene, men heller til å nedbetale statsgjelda.

⁶¹ Fortuyn 2002, s. 14: "Men heeft op de winkel gepast en dat is dan dat".

⁶² Vries 2005, [s. 1].

⁶³ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 136.

At 'Lilla 2' ville få større problemer enn det 'Lilla 1' hadde erfart, så man derimot raskt tendenser til. Landbruksminister Haijo Apotheker (D66) valgte å trekke seg i 1999 (på bakgrunn av politisk stridighet angående en lov om griser), uenigheter mellom ulike medlemmer av regjeringa bidro til en svekkelse av koalisjonen og problemer innenfor den offentlige sektor blei snart synlig for befolkninga. I ettertid har også finansminister Gerrit Zalm (VVD) innrømt at 'Lilla 2' aldri fungerte tilfredsstillende.⁶⁴

Sykehuskøene blei stående som symbolet for problemene i den offentlige sektor gjennom valgkampen i 2002. I tillegg til LPF, rettet også andre opposisjonspartier kraftig kritikk mot posisjonspartienes politikk på dette området. Selv om regjeringa ikke maktet å forsvare seg på en overbevisende måte mot angrepet, kan det diskuteres hvor alvorlige problemene i den offentlige sektor virkelig var.

Cuperus advarer i sin analyse av den offentlige sektor i Nederland mot sterke tendenser til overdramatisering. Selv om en også etter hans mening var vitne til kritikkverdige forhold innen denne sektoren og det ikke var tvil om at enkelte områder blei til dels skadelidende som en konsekvens av regjeringas prioriteringer (og deres suksess på områder som sysselsetting og økonomisk politikk), sår han tvil om gyldigheten ved Fortuyns svært ensidige og kritiske angrep. At det hersket utbredt misnøye i befolkninga med hensyn til de offentlige tjenestene, avviser han også.⁶⁵ Likevel viser van Holsteyn og Rydgren til at problemer innen helsevesenet var det temaet som blei nevnt oftest (57%) da de nederlandske velgerne, i en undersøkelse av det nederlandske parlamentsvalget i 2002, blei bedt om å angi hva de mente var det største nasjonale problemet i Nederland.⁶⁶

Økonomisk krise eller misnøye har også vist seg å kunne spille en sentral rolle for framveksten av høyrepopulistiske partier. Van Herwaarden støtter delvis denne teorien ved å påstå at det i 2001 var synlig at økonomien hadde fått økte problemer og at Fortuyn utnyttet dette bevisst. Konsekvensene av dette blei ifølge van Herwaarden økt misnøye i befolkninga på det økonomiske feltet.⁶⁷ Andre ser derimot ut til å være uenig i dette.

⁶⁴ Vries 2005, [s. 2].

⁶⁵ Cuperus 2003, [s. 14].

⁶⁶ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 131.

⁶⁷ Herwaarden 2005, s. 18, 22.

Etter van Holsteyn og Rydgrens mening hadde Nederland økonomiske problemer i første halvdel av 1990-tallet og den økonomiske pessimismen var relativt utbredt i befolkninga. I 1998, etter fire år med 'lilla regjering', var situasjonen imidlertid en annen. Befolkninga var betraktelig mer positiv når det gjaldt regjeringas økonomiske innsats. Den *holländske sjukan* blei betraktet som forvandlet til det *holländska miraklet* og i 2002 var velgernes bedømming av regjeringas økonomiske innsats like positiv.⁶⁸ Ifølge *Dutch Parliamentary Election Studies*' undersøkelse i 2002 var det bare noen få prosent av respondentene som nevnte økonomi, inflasjon, sosial velferd og arbeidsløshet når de blei bedt om å nevne de mest sentrale problemene i Nederland.⁶⁹ At misnøyen med regjeringa oppstod under en økonomisk høykonjunktur med svært lav arbeidsledighet, kan dermed oppleves som et paradoks. Hva som kan være forklaringa på dette, vil jeg komme tilbake til under analysen av det postmoderne samfunnet.

Svekket tillit til 'den lilla koalisjonen'

I nesten åtte år, fram til høsten 2001, viste meningsmålingene at 70% eller mer av alle nederlendere var tilfredse eller svært tilfredse med 'den lilla koalisjonen'.⁷⁰ Våren 2002 syntes kun 11% at regjeringa kunne bli sittende.⁷¹ Dersom en ikke kan snakke om en virkelig politisk eller økonomisk krise, hva lå da bak den minskede tilliten til koalisjonen?

Ulike internasjonale og nasjonale hendelser bidro sannsynligvis til den svekkede tilliten. Fremmedfrykt og redsel i kjølvannet av 11. september er én faktor som kan ha vært medvirkende til det endrede politiske klimaet i Nederland. Ifølge en undersøkelse gjennomført av *Sociaal Cultureel Planbureau* (Sosialt-kulturelt planleggingsbyrå) hadde imidlertid ulike nasjonale hendelser en større negativ politisk effekt på regjeringa enn 11. september.⁷² Dette gjelder først og fremst brannulykkene i et fyrverkerilager i byen Enschede (mai 2000) og i en kafé i byen Volendam (januar 2001). I etterkant av disse ulykkene blei det nedsatt en kommisjon som gransket hendelsene. De politiske konsekvensene av kommisjonens rapport var svekket tillit til myndighetene. Bakgrunnen for dette var manges følelse av at en 'slapphetskultur' var utbredt i landet når det gjaldt kontrollen av helse- og

⁶⁸ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 135-136.

⁶⁹ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 137.

⁷⁰ Kuiper 2002, s. 11.

⁷¹ Wansink 2004, s. 158.

⁷² Vries 2005, [s. 2].

sikkerhetskriterier (noe som satt befolkninga i fare) og den kritikkverdige håndteringa av ulykkene i etterkant.⁷³

På denne måten fikk Fortuyn på mange måter bekreftet det han allerede hadde påstått – at den offentlige administrasjonen fungerte dårlig. Her kan det derimot diskuteres om rapporten i seg selv hadde en direkte innvirkning på tilliten til regjeringa, eller om det var Fortuyns utnyttelse av hendelsene som var årsaken til den økte mistilliten fra og med høsten 2001. Dersom det sistnevnte var tilfellet, kan dette sees i sammenheng med høyrepopulistiske ledes tendens til å skape en fiktiv krise eller forsterke følelsen av en krise.

I april 2002 kunngjorde statsminister Wim Kok at regjeringa ville gå av. Avgangen kom som en konsekvens av utgivelsen av en forskningsrapport, gjennomført av *Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie* (Nederlands institutt for krigsdokumentasjon). Rapporten tok for seg masse mordet i Srebrenica (Bosnia) i 1995, hvor Nederland deltok med FN-styrker, og hvorvidt de nederlandske styrkene og regjeringa kunne holdes ansvarlige for at denne hendelsen fant sted. Regjeringa tok kollektivt på seg ansvaret for å ha mislyktes i å beskytte befolkninga. Selv om dette kan ha svekket regjeringas troverdighet ytterligere, mener van Holsteyn og Rydgren at de store reaksjonene fra velgerne uteblei. Etter deres mening kan dette forklares med velgernes oppfatning av at de etablerte partiene tok ansvar når det var nødvendig.⁷⁴ Likevel er det ikke usannsynlig at rapporten kan ha forsterket det negative bildet mange velgere allerede hadde av regjeringa.

En annen faktor som kan ha bidratt til økt misnøye med 'den lilla koalisjonen', er såkalt regjeringsslitasje, eller *voter fatigue* som Cuperus omtaler fenomenet som.⁷⁵ Ved enhver regjering ligger det en fare i at folket blir lei på et visst tidspunkt og ønsker seg noe nytt. Da LPF blei dannet i februar 2002, nærmet 'den lilla koalisjonen' seg slutten av sin andre regjeringsperiode. Etter åtte år med den samme regjeringa var det kanskje bare naturlig at det nederlandske folket ønsket seg et nytt styre for landet. At dette nye blei representert ved en karismatisk leder, kan sees i sammenheng med Webers ulike typer lederskap. Ifølge Weber kan karismatisk lederskap sees på som det motsatte av byråkratisk lederskap.⁷⁶ Dersom en forstår 'den lilla koalisjonen' som et eksempel på byråkratisk lederskap og LPF som et

⁷³ Vries 2005, [s. 2]; Pakes 2004, s. 287.

⁷⁴ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 133.

⁷⁵ Cuperus 2003, [s. 10].

⁷⁶ Weber 1964, s. 361.

eksempel på karismatisk lederskap, kan LPFs suksess sees i lys av ønsket om et styre for landet som representerte noe helt nytt i forhold til 'den lilla koalisjonen'.

Som jeg har vært inne på tidligere, kan koalisjonens spesielle politiske fargeblanding også ha bidratt til økt politisk misnøye. Cuperus kritiserer regjeringa for dens mangel på politiske ambisjoner og banebrytende saker. Dette tolker han som et tegn på at partene, spesielt *Partij van de Arbeid* (PvdA) og *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD), stod for langt fra hverandre til å komme til enighet. En annen konsekvens av den politiske fargeblandinga var at partienes ulike ideologiske profiler blei mindre tydelige. Mens PvdA og VVD tidligere framstod som to svært ulike politiske alternativ, plassert på hver sin side av høyre-venstre-aksen og lenge utelukket regjeringssamarbeid med hverandre, var situasjonen under 'den lilla koalisjonen' en annen. Forskjellene mellom høyre og venstre i den nederlandske politikken var blitt til dels utvannet. Mange velgere opplevde dermed at de politiske alternativene var nærmest borte og uttrykte som sagt frustrasjon over at de hadde en følelse av at det ikke lenger spilte noen rolle hvilket parti de stemte på.⁷⁷

Mistillit til den politiske eliten og det politiske systemet

Den politiske misnøyen var ikke bare rettet mot regjeringa, men også mot den politiske eliten mer generelt og det politiske systemet. En spørreundersøkelse fra 1999 (også kalt 'undersøkelsen for folket') synliggjorde, ifølge de Vries, for første gang kløfta mellom den politiske eliten og folket.⁷⁸ De folkevalgte blei kritisert for at de hadde mistet mye av kontakten med folket og samfunnet, og for at den politiske dagsorden ikke lenger gjenspeilte velgernes interesser.

Bakgrunnen for denne kløfta kan blant annet være en utbredt tradisjon fra og med 1970-tallet, blant progressive intellektuelle, journalister og politikere i Nederland (også omtalt som 'den venstrevridde kirka' av Fortuyn), for å tabeleggje deler av politikken. Tabubelegginga av uvelkomne oppfatninger, som for eksempel spørsmål knyttet til innvandring og det flerkulturelle samfunnet, kan ha skapt negative konsekvenser for det nederlandske demokratiet. En politikk som i mindre og mindre grad reflekterte velgernes preferanser, en mer eller mindre fraværende politisk debatt og svekket tillit til den politiske eliten er bare noen mulige konsekvenser av tabubelegginga.

⁷⁷ Cuperus 2003, [s. 7, 10]; Pennings og Keman 2003, s. 51.

⁷⁸ Vries 2005, [s. 1].

Ifølge Wansink kan dette også ha skapt grobunn for populismens politiske stil.⁷⁹ Fortuyns stadige tabubrudd, velgernes oppfatning av den karismatiske lederen som en ærligere politiker enn de etablerte politikerne, og hans evne til å sette fokus på tema som velgerne var opptatt av, blei stående i sterk kontrast til 'den venstrevridde kirkas' tabubelagte politikk. Dette kan også være én av årsakene til at mange velgere opplevde LPF som et parti som var mer i takt med samfunnet enn regjeringspartiene. 'Den lilla koalisjonen' førte ikke bare tradisjonen med å tabubelegge politikken videre, men koalisjonens spesielle partikombinasjon kan også ha forsterket denne tradisjonen. Årsaken til dette er at tabubelegginga kunne fungere som et effektivt virkemiddel for å skjule hvor langt partiene stod fra hverandre. Kontroversielle saker, som regjeringa på forhånd var klar over at det ville bli umulig å komme til enighet om, blei stort sett unngått. Dermed skapte koalisjonen også grobunn for et protestparti som kunne utnytte denne situasjonen, bryte med den tabubelagte tradisjonen og stå fram som et nytt parti som appellerte til misfornøyde velgere.

Det nederlandske uttrykket *de Haagse kaasstolp*, som kan oversettes med 'Haags osteklokke', kan også si noe om bakgrunnen for den kløfta som hadde oppstått mellom politikerne og velgerne. Uttrykket er et symbol for den tendens den byråkratiske, politiske eliten etter manges mening hadde til å ta avgjørelser innenfor parlamentets (osteklokkas) vegger i den Haag, uten å ta hensyn til folkets ønsker. Dette kan også sees i sammenheng med begrepet 'bakromspolitik', som jeg nevnte i kapittel 3. Som en konsekvens av denne politikken blei Fortuyn og hans populistiske retorikk, som appellerte til den direkte kontakten mellom politikerne og folket, stående i sterk kontrast til den politiske elitens lukkede politikk. Som en kan se av følgende utsagn stiller Fortuyn seg svært kritisk til den politiske elitens tendens til å isolere seg fra folket:

“Den er en lukket verden med autistiske trekk, med et helt eget syn på verden og på virkeligheten og til og med en helt egen sjargong som knapt er å forstå for utenforstående. Sammenfattet blir dette fenomenet billedlig omtalt som 'Haags osteklokke'”.⁸⁰

I forlengelsen av dette kan det trekkes linjer til Taggarts teori om sammenhengen mellom grad av kartelldannelse, tradisjon for konsensuspolitikk og høyrepopulistisk mobilisering. Dersom en ser på Nederland – som regnes som et land med høy grad av kartelldannelse og en

⁷⁹ Wansink 2004, s. 36.

⁸⁰ Fortuyn 2002, s. 12: "Het is een gesloten wereld met autistische trekjes, met een geheel eigen kijk op de wereld en de werkelijkheid en zelfs met een geheel eigen jargon dat voor buitenstaanders nauwelijks is te volgen. Beeldend samenvattend wordt dit verschijnsel ook wel de 'Haagsche Kaasstolp' genoemd".

sterk tradisjon for konsensuspolitikk – ser høyrepopulismens oppblomstring i 2002 ut til å være helt i tråd med denne teorien. Ifølge Pennings og Keman var mange nederlandske velgere av den oppfatning at de etablerte partiene dannet et kartell som var mer opptatt av sin egen nyttemaksimering enn hensynet til velgernes problemer. Dette kan ifølge dem sees i sammenheng med det jeg har vært inne på – at partiene lignet mer og mer på hverandre og hadde mistet mye av sine ulike ideologiske profiler.⁸¹ Dermed kan en også karakterisere LPFs suksess som proteststemmegivning, rettet mot kartelliseringa, den politiske elitens manglende kontakt med folket og manglende politiske alternativer.

Kartelldannelsen kan også sees i sammenheng med partiens tendens til å bevege seg mot sentrum av den politiske høyre-venstre-aksen. Den økte avstanden mellom de nederlandske partiene fra og med slutten av 1960-tallet nådde sitt høydepunkt på begynnelsen av 1980-tallet, på bakgrunn av VVDs dreining mot høyre. Etter 1982 er det en klar tendens til at avstanden mellom partiene minket, noe dannelsen av 'den lilla koalisjonen' forsterket. VVDs bevegelse mot sentrum blei spesielt tydelig i den andre perioden av 'den lilla koalisjonen', etter at den høyreorienterte politikeren, Frits Bolkenstein, gikk av som partileder. Dermed oppstod det en åpning på ytterfløyene. På høyresiden visste LPF å fylle hullet. Dette er med andre ord helt i tråd med Ignazis referanser til *the spatial theory*.⁸² Partienes bevegelse mot sentrum bidro også til at partiene blei likere hverandre og at LPF kunne framstå som et nytt politisk alternativ, som skilte seg ut fra de etablerte partiene. At Nederland ikke hadde noen sterk tradisjon for stemmegivning til høyre for VVD, kan ha forsterket denne følelsen av noe nytt.

Istedenfor den tradisjonelle høyre-venstre-konfliktlinja oppstod det en ny konfliktlinje – en konfliktlinje mellom de etablerte partiene eller den gamle politikken på den ene side, og utfordrerne eller den nye politikken på den annen side. Den sistnevnte polen blei i løpet av valgkampen representert ved LPF. Typiske kjennetegn for utfordrerne er ifølge Cuperus deres tendens til å se på seg selv som et talerør for folket, og deres kritikk av den politiske eliten og de etablerte partienes hegemoni. Etter utfordrernes mening arbeidet denne eliten kun for sitt eget beste, uten å ta hensyn til folkets ønsker.⁸³ Her kan en se en sterk sammenheng mellom Cuperus' karakteristikk av utfordrerne og de typiske kjennetegnene ved høyrepopulismen.

⁸¹ Pennings og Keman 2003, s. 51-52.

⁸² Ignazi 2003, s. 210; Pennings og Keman 2003, s. 56-57; Cuperus 2003, [s. 10].

⁸³ Cuperus 2003, [s. 7].

Ifølge Canovan er en viktig faktor for demokratiets legitimitet at politikken til en viss grad blir ansett som et uttrykk for folkets vilje og at staten blir ansett som *vår* stat.⁸⁴ Oppfatninga av de politiske partiene som et kartell som kun arbeidet ut ifra sine egne interesser og politikerne som en lukket elite, kan dermed ha ført til en svekkelse av det nederlandske demokratiet. Bakgrunnen for dette er at det ene av demokratiets to ansikter som Canovan opererer med – *the redemptive face* (se kapittel 2) – kan sies å ha blitt delvis neglisjert. LPF framstod dermed, gjennom partiets appell til folkets vilje, som forkjempere for et 'sannere' demokrati.

LPFs oppslutning kan også ses i lys av en protest mot 'Poldermodellen' – det politiske systemet i Nederland. Både en protest mot denne modellen og svekkelsen av det nederlandske demokratiets legitimitet støtter Ignazis tese om sammenhengen mellom grad av tillit til det politiske systemet og høyreekstrem⁸⁵ oppslutning. Mens 'Poldermodellen' hadde opplevd utbredt støtte i lang tid og den stabile nederlandske konsensuspolitikken høstet stor respekt også utenfor landets grenser, blei begrepene konsensus og korporatisme betegnet som avleggs og som hindre for utvikling i 2002. 'Poldermodellens' verdi var med andre ord underlagt en sterk kritisk revurdering. En lignende utvikling har en også sett i andre land – nettopp i de mest korporative demokratiene i EU så man en tendens til at de populistiske partiene etablerte seg.⁸⁶

Samtidig kan også det politiske systemet i seg selv ha lettet LPFs inntreden i parlamentet. Hvis en ser på Taggart's minstekrav for at et politisk system kan kalles åpent, ser en at dette kravet – tilstedeværelsen av et proporsjonalt valgsystem – er oppfylt i Nederland. Landet har også et flerpartisystem med relativt mange partier. I dag er ti partier representert i det nederlandske parlamentet.⁸⁷ Ut ifra antall partier representert i parlamentet i perioden 1948-1988 kvalifiseres Nederland ifølge de britiske statsviterne Thomas T. Mackie og Richard Rose til å regnes blant de tre mest åpne politiske systemene i Vest-Europa.⁸⁸ At hele landet i tillegg er én valgkrets, gir en ekstrem grad av proporsjonal representasjon. For å ha muligheten til å oppnå ett mandat i parlamentet, trengte LPF mindre enn 1% av stemmene på

⁸⁴ Canovan 1999, s. 13.

⁸⁵ Ignazi bruker her begrepet høyreekstrem i vid forstand, noe som også innebærer de høyrepopulistiske partiene. Av denne grunn er jeg av den mening at teorien også kan brukes i forhold til LPF.

⁸⁶ Wansink 2004, s. 36.

⁸⁷ Se vedlegg 2 for en oversikt over hvilke partier som fikk mandat i parlamentet etter valgene i 1994-2002.

⁸⁸ Taggart 1996, s. 69.

landsbasis.⁸⁹ På bakgrunn av dette er den nederlandske statsviteren Patrick Stouthuysen forundret over at høyreekstreme partier inntil denne tid (1993) har stått svakt i Nederland.⁹⁰

En annen faktor som kan ha bidratt til en minsket tillit til enkelte partier, er ulike lederskifter høsten 2001. Mange uttrykte bekymring for at dette kunne bety tap av mandater for de berørte partiene ved valget. Kok hadde i august 2001 tilkjennegjort at han skulle gå av med pensjon etter valget. Etterfølgeren hans, Ad Melkert, blei sett på som mindre populær enn sin forgjenger, noe Cuperus' beskrivelse av politikeren som: "a rather colourless and uncharismatic yet crafty political professional", understreker.⁹¹ Mens PvdAs lederskifte skjedde under rolige omstendigheter, var situasjonen en annen for CDA og LN. I CDA hadde en lederkrise brutt ut i september etter indre stridigheter i partiet. Konsekvensen blei at partilederen gikk av og Jan Peter Balkenende blei valgt til ny leder for partiet.⁹² I LN blei Fortuyn valgt som leder i november, på tross av sterk uenighet innad i partiet med hensyn til dette valget. At dette førte til brudd kort tid etter, og hvilke konsekvenser tapet av Fortuyn som partileder sannsynligvis fikk for LN, har jeg allerede vært inne på tidligere.

'Det postmoderne samfunnet': i krise?

Sammenhengen mellom høyrepopulistiske partiers framvekst og tilstedeværelsen av en (reell eller fiktiv) krise gjelder ikke bare på det politiske plan, men kan også overføres til det individuelle plan og forstås i lys av overgangen til det postmoderne samfunnet. I kapittel 3 har jeg argumentert for at Nederland kan regnes som et postmoderne samfunn. Om LPF suksess kan sees i sammenheng med overgangen til dette samfunnet, vil jeg i det følgende gå nærmere inn på.

Identitetskrise og rotløshet

Høyrepopulistisk oppblomstring blir ofte begrunnet med en identitetskrise i forbindelse med overgangen til det postmoderne samfunnet. Denne identitetskrise blei på mange måter forsterket i Nederland som en konsekvens av *de ontzuiling*. Mens det oppsplittede samfunnet kunne oppfattes som en trygghet for mange, ettersom de fleste visste hvor de hørte hjemme i samfunnet, opplevde mange at de hadde mistet sin identitet i det postmoderne samfunnet, hvor søylene stort sett hadde forsvunnet. Følelsen av en identitetskrise kan ha skapt et behov

⁸⁹ Taggart 1996, s. 68.

⁹⁰ Stouthuysen 1993, s. 89.

⁹¹ Cuperus 2002, [s. 10].

⁹² Holsteyn og Rydgren 2004, s. 130-131.

for tilhørighet og for en sterk leder som kunne vise vei i det som mange opplevde som et utrygt samfunn. På denne måten kunne Fortuyn fylle det identitetsvakuum som hadde oppstått etter forvitringa av det oppsplittede samfunnet og framveksten av det postmoderne samfunnet.

Forholdet mellom behovet for en identitet og karismatisk lederskap blir også understreket av van Herwaarden. Han peker på at personlige problemer kan stimulere folk til å følge en karismatisk leder. Disse personene blir omtalt som 'karismasultne' og handler på bakgrunn av psykiske problemer. Van Herwaarden refererer videre til den tyske psykologen Erik Erikson og hans teori om forholdet mellom psykisk nød og karismatisk lederskap. Ifølge Erikson er de viktigste formene for psykisk nød angsten for å miste sitt eget liv og bekymring for manglende identitet i en verden i forandring. Her oppstår det rom for en karismatisk leder som kan skape trygghet.⁹³

Eriksons teorier kan med andre ord sies å støtte en hypotese om at en identitetskrise i den nederlandske befolkninga, som en følge av overgangen til det postmoderne samfunnet, kan ha vært medvirkende til LPFs suksess. I tillegg til å framstå som en sterk og karismatisk leder, er det også tydelig at Fortuyn forsøkte å appellere til velgerne ved å komme med et politisk alternativ til den utryggheten mange nederlendere gav uttrykk for at de følte. Fortuyn pekte på det manglende fellesskapet i det postmoderne samfunnet og argumenterte for små og oversiktlige skoler og sykehus og for "[...] hyggelige og pene boligområder hvor husmødrene skurer sine egne trapper og hvor likestemte slår av en prat over hekken etter endt arbeid".⁹⁴

Den tyske statsviteren Frank Eckardt støtter også dette synet ved å peke på at "Fortuyn verkörperte eine Sehnsucht nach Gemeinschaft aus einem persönlichen Unbehagen mit der postmodernen Gesellschaft, das viele mit ihm zu teilen scheinen".⁹⁵ Politiske problemer, som for eksempel ventelister på sykehusene, forsinkede tog og integreringsproblemer, var ifølge statsviteren bevis for at den maktesløshet mange nederlenderne følte i forhold til det postmoderne samfunnet var begrunnet. Her kan også sosiale problemer knyttet til identitetstap som en konsekvens av endringer i arbeidslivet trekkes fram. Som jeg var inne på i kapittel 2, opplevde mange at den tradisjonelle fagkunnskapen hadde mistet sin verdi i det postmoderne

⁹³ Herwaarden 2005, s. 23.

⁹⁴ Sitert i: Bennis og Renout 2002, s. 8: "[...] vriendelijke nette stadswijken waar huisvrouwen hun eigen stopje schrobden en waar gelijkgestemden na gedane arbeid een pratje maken over de heg".

⁹⁵ Eckardt 2003, s. 232.

samfunnet, hvor en mer serviceorientert økonomi stod i fokus. Her spiller også *frykten* for at deres fagkunnskap ikke skulle telle lenger, inn.

At LPF var et nytt parti, kan også ha hatt en positiv effekt med hensyn til dets mobilisering av velgerne. Bakgrunnen for dette er at de tradisjonelle partiene blei sett på som de som hadde ført befolkninga inn i utryggheten, mens LPF framstod som et parti som satte denne problematikken på dagsorden og kom med et politisk alternativ som skulle gjenskape tryggheten. At LPF kan regnes som et postindustrielt/moderne parti, ut ifra Ignazis definisjon, kan også tyde på at partiet hadde tilpasset seg den nye samfunnsmessige og politiske situasjonen i det postmoderne samfunnet.

Endringer på overnasjonalt plan kan også ha spilt en rolle for den identitetskrisa mange følte i det postmoderne samfunnet. Som også tittelen på Eckardts bok *Pim Fortuyn und die Niederlande: Populismus als reaktion auf die Globalisierung* tilsier, legger statsviteren vekt på den betydning en reaksjon mot den omfattende globaliseringa kan ha hatt for LPFs suksess. Dette gjelder også mer konkret en reaksjon mot den europeiske integrasjonen. Selv om LPF ikke var motstander av EU, la partiet likevel vekt på viktigheten av å bevare den nasjonale identiteten. Partiet pekte også på de negative konsekvensene integrasjonen kunne medføre når det gjaldt Brussels maktinnflytelse på bekostning av individet.⁹⁶

At de nederlandske velgerne mistet mye av sin politiske innflytelse som en konsekvens av at mange av de politiske beslutningsprosessene blei flyttet fra den Haag til Brüssel, har ifølge F.R. Ankersmit, professor i historie ved universitetet i Groningen, også ført til at mange velgere kjeder seg. Ankersmit påstår med andre ord at 'fenomenet Fortuyn' er et produkt av kjedsomhet. At Fortuyn blei sett på som et motsvar til den stabile og konsensusorienterte nederlandske politikken, som ofte blei ansett som kjedelig og forutsigbar, kan støtte denne påstanden. Ankersmit påpeker videre at LPFs suksess ikke er et negativt fenomen. Suksessen viser tvert i mot at demokratiet er svært levende i Nederland.⁹⁷ Dette stemmer også overens med teorien om proteststemmegivning som et korrektiv til demokratiet.

Identitetskrisa kan også ha bidratt til den svekkede partitilhørigheten og til at de nederlandske velgerne avgjør relativt seint hvilket parti de skal stemme på. Selv om den nederlandske

⁹⁶ Fortuyn 2002, s. 177-181.

⁹⁷ NRC Handelsblad 29.03.2002.

politikken tradisjonelt sett har vært sterkt preget av stabilitet, har jeg tidligere vist til at velgerne også har blitt mer rotløse her. Gjennom tap av identitet, opplevde mange velgere at de hadde mistet sin klare tilknytning til et politisk parti. Som et nytt parti ville LPF etter all sannsynlighet hatt større vanskeligheter med å mobilisere velgerne i et mer forutsigbart og fasttømret partisystem. En mer volatil velgermasse frigjorde mange velgere fra de tradisjonelle partiene. Her ligger det kanskje et spesielt stort utnyttingspotensial for et parti med en karismatisk leder. Dette kan forklares med den evne karismatiske ledere har vist til å 'forføre' velgere og på denne måten fungere som et sterkt bindeledd mellom velgerne og de høyrepopulistiske partiene.

Den moderne nederlander: økt velstand, egoisme og større forventninger?

Tidligere har jeg vist til det paradoks at 'det høyrepopulistiske gjennombruddet' i Nederland fant sted i en tid med økonomisk høykonjunktur. På tross av denne høykonjunktoren kan man likevel ikke avfeie at økonomien kan ha hatt noe å si for LPFs suksess. Ikke bare en økonomisk krise, men også en økonomisk høykonjunktur kan med andre ord bidra til høyrepopulistisk oppblomstring. Bakgrunnen for dette kan blant annet være økt egoisme og større forventninger i det postmoderne samfunnet som en konsekvens av den økte velferden.

Ifølge den nederlandske journalisten Shervin Nekuee må Fortuyns oppkomst sees i sammenheng med en økende grad av egoisme, som en konsekvens av den økonomiske overfloden i det nederlandske samfunnet. Denne overfloden omtaler Nekuee som den andre gullalder i nederlandsk historie.⁹⁸ Ifølge journalisten frambrakte høykonjunktoren et egoistisk og økonomisk-rasjonelt menneskebilde. Nekuee peker videre på at i et samfunn hvor konsum er det høyeste mål, oppstår det usikkerhet, og her kan islamofobi oppstå.⁹⁹ I dette klimaet vant Fortuyns retorikk lett innpass. Det ser med andre ord ikke ut til å være tilfeldig at det nettopp er i de høyt utviklede landene i Vest-Europa at det i de seinere årene har vært en bølge av høyrepopulistiske (eller såkalte velstandspopulistiske) partier. Dette kan også sees i sammenheng med den nederlandske journalisten Godfried Engbersens påstand om at Fortuyn 'danset' på den lilla koalisjonens fundament og ikke på dens ruiner.¹⁰⁰ Her var fundamentet representert ved koalisjonens gode økonomiske resultater og den velstand de fleste nederlenderne opplevde i det postmoderne samfunnet.

⁹⁸ 1600-tallet omtales vanligvis som (den første) gullalderen i nederlandsk historie, på bakgrunn av landets sterke stilling innen både handel, vitenskap, kunst og militæret (spesielt til sjøs).

⁹⁹ Trouw 03.05.2003.

¹⁰⁰ NRC Handelsblad 02.04.2002.

Den nederlandske journalisten Rinke van den Brink peker også på at LPFs elektorat var preget av et verdigrunnlag basert på "[...] materiell velstand, komfortabelt liv og sikkerhet for egen familie og ikke solidaritet med svakere stilte grupper og verdensproblemer som miljøet. Å bli rik og leve i rikdom er lov å ha som målsetting for livet".¹⁰¹ På denne måten kunne Fortuyns dandy-pregede livsstil framstå som et ideal for mange av hans velgere. Dette ser derimot ikke ut til å stemme overens med Ingelhart's påstand om at det moderne samfunnets vektlegging av økonomisk vekst var underlagt andre og nye verdier i det postmaterielle samfunnet (som for eksempel miljøspørsmål og livskvalitet). Dette kan muligens tolkes som et tegn på at ulike verdier eksisterer side om side og at en fullstendig overgang fra 'det moderne' til 'det postmoderne samfunnet' ikke har funnet sted.

At samfunnet var preget av høykonjunktur og velstand kan også ha ført til at forventningene økte. I denne sammenheng vil jeg referere til den franske politiske tenkeren og historikeren Alexis de Tocqueville og hans tolkning av de underliggende faktorene bak den franske revolusjonen. Ifølge ham kan denne revolusjonen ikke forklares ved at befolkninga hadde fått det verre, men på bakgrunn av økte forventninger etter at de hadde fått det bedre.¹⁰² Selv om LPFs suksess ikke kan omtales som en revolusjon, kan hendelsene i Nederland i 2002 etter min mening likevel sees i lys av Tocquevilles teori. Den økte velstanden i landet kan ha ført til økte forventninger, noe som kan ha gitt grobunn for protest og populisme.

Dette kan også sees i sammenheng med Canovans teori om forholdet mellom forventninger fra velgernes side på den ene side og uinnfridde løfter fra politikernes side på den annen side og dette gapets appell til populismen.¹⁰³ De økte forventningene til politikernes resultater i det postmoderne samfunnet kan ha forstørret dette gapet og gjort det tydeligere for befolkninga. At problemer innen den offentlige sektor var et sentralt tema i valgkampen og at nivået på disse tjenestene etter mange velgeres mening ikke stod i forhold til den økonomiske høykonjunkturen, kan ha forsterket velgernes oppslutning om LPF. Grunnen til dette er at Fortuyn ser ut til å ha spilt bevisst på dette gapet. Samtidig har jeg også vist til at han etter manges mening overdrev når han tegnet det svært negative bildet av den offentlige sektor.

¹⁰¹ Brink 2005, s. 290: "[...] materiële welvaart, comfortabel leven en zekerheid voor het eigen gezin en niet aan solidariteit met zwakke groepen en wereldproblemen zoals het milieu. Rijk worden en rijk leven mag een levensdoel zijn".

¹⁰² Brink 2005, s. 305.

¹⁰³ Canovan 1999, s. 12.

'Det flerkulturelle samfunnet': en illusjon?

Et av de mest sentrale kjennetegnene ved de høyrepopulistiske partiene og deres mobilisering av velgerne, anses å være deres fokus på innvandringsspørsmålet og det flerkulturelle samfunnet. I det følgende vil jeg stille spørsmål om i hvilken grad LPFs suksess kan forklares ut ifra partiets innvandringspolitikk og om det finnes en sammenheng mellom Nederland som et flerkulturelt samfunn, befolkningas holdninger til innvandring og LPFs suksess.

Nederlenderes holdninger til innvandring: i endring?

Nederland som et flerkulturelt samfunn er som nevnt tidligere ikke et nytt fenomen. Dermed kan det høyrepopulistiske gjennombruddet i landet ikke forklares ut ifra en endret situasjon på dette området. At Nederland inntil valget i 2002 ikke hadde hatt noe sterkt høyreekstremt eller høyrepopulistisk parti, støtter dermed Kitscheltts teori om at det ikke nødvendigvis er noen sammenheng mellom det han omtaler som radikale høyrepartier og et lands andel innvandrere.

Ifølge *Social en Cultureel Rapport* (Sosial og kulturell rapport) mente halvparten av den nederlandske befolkninga i perioden 1991-1997 at det fantes for mange utlendinger i landet. Samtidig var det også en utbredt skepsis til hvorvidt innvandrene kom til å tilpasse seg det nederlandske samfunnet.¹⁰⁴ At fremmedfiendtlige holdninger var relativt utbredt i Nederland, samtidig som tradisjoner for høyrepopulistisk/ekstrem oppslutning var svak, støtter dermed også teorien om at fremmedfiendtlige holdninger ikke er en tilstrekkelig faktor for at innvandringsspørsmålet skal ha betydning for mobilisering av velgerne.

Basert på tall fra *the Dutch Parliamentary Election Study* ser det ut til at de nederlandske velgerne til en viss grad har beveget seg mot høyre i innvandringsspørsmål, dersom en sammenligner valgene i 1994, 1998 og 2002.¹⁰⁵ Etter van Holsteyn, Irwin og den Ridders mening er denne moderate dreininga likevel ikke nok til at man kan støtte seg til en såkalt *shift to the right*-hypotese i forklaringa av LPFs suksess. Potensialet til å utnytte høyrevendte holdninger i innvandringsspørsmål hadde hele tida ligget der. Hva som utgjorde forskjellen i forhold til tidligere er ifølge dem at dette potensialet ikke var blitt utnyttet før nå. Mange velgere med innvandrings skeptiske holdninger hadde inntil Fortuyn kom på banen også følt at det ikke var noe parti som representerte deres holdninger på dette området:

¹⁰⁴ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 138.

¹⁰⁵ Holsteyn, Irwin og den Ridder 2003, s. 74.

”Those voters who already held attitudes of the right found in Pim Fortuyn and LPF a new mouthpiece, a man and a party who said what they had long felt, but had not heard from the traditional parties. This hypothesis explains the change in the vote not from a shift in the attitudes of the electorate, but a change in the parties on the market. Voters now had a new product from which to choose”.¹⁰⁶

Ifølge van Holsteyn, Irwin og den Ridder kan LPFs suksess med andre ord sees i lys av at det nå fantes et parti som representerte velgernes holdninger til innvandring og ikke som en konsekvens av endrede holdninger til innvandring. Tidligere hadde de høyreekstreme partiene blitt regnet for å være for ekstreme for de fleste velgerne, mens de tradisjonelle partiene stort sett hadde behandlet innvandringsspørsmålet som et tabubelagt tema. Med LPF var situasjonen en helt annen.

Innvandringsspørsmålet som et nasjonalt problem og politisering av temaet

Ettersom tilstedeværelsen av fremmedfiendtlige holdninger ikke er en tilstrekkelig faktor, må det som sagt også vurderes i hvilken grad innvandringsspørsmålet blei oppfattet som et viktig tema i befolkninga og hvorvidt spørsmålet blei politisert. Ifølge van Holsteyn og Rydgren hadde ikke innvandringsspørsmålet vært spesielt viktig for de nederlandske velgerne fram til 2002 og dette saksfeltet påvirket ikke deres valg av parti.¹⁰⁷ I en undersøkelse i forbindelse med parlamentsvalget i Nederland i 2002, oppgav majoriteten av respondentene at de oppfattet spørsmål knyttet til asylsøkere, immigrasjon og integrasjon som det største nasjonale problemet i Nederland.¹⁰⁸ Disse tallene viser at i motsetning til tidligere var innvandringsspørsmålet blitt et viktig politisk tema for velgerne i 2002. Her kan effektene av 11. september ha spilt en relativt stor rolle. Som i andre vestlige land, økte ifølge Cuperus og Bennis og Renout også frykten for muslimsk fundamentalisme og følelsen av usikkerhet i Nederland etter dette terrorangrepet.¹⁰⁹

At innvandringstemaet blei politisert med LPF, er det vanskelig å argumentere mot. Ifølge Fortuyn var den mislykte integrasjonspolitikken en fare for den nederlandske identiteten og kulturen. Etter hans mening opplevdes det flerkulturelle samfunnet som en trussel for mange: ”Mennesker blir skremt av for mange språk, for mange kulturer. De ser kriminalitet,

¹⁰⁶ Holsteyn, Irwin og den Ridder 2003, s. 75.

¹⁰⁷ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 138.

¹⁰⁸ Holsteyn og Rydgren 2004, s. 131.

¹⁰⁹ Cuperus 2003, [s. 11]; Bennis og Renout 2002, s. 7.

forarming, føler seg *unheimisch* i sin egen by”.¹¹⁰ Av denne grunn mente Fortuyn at innvandrerne måtte integreres eller forlate landet.

LPF maktet ikke bare å sette innvandringstemaet på dagsorden, men også å framstå som et klart og tydelig anti-innvandringsparti og å gjøre problemer knyttet til innvandring og integrering til det viktigste temaet i valgkampen. Etter van Holsteyn og Irwins mening er det ikke tvil om at LPFs standpunkter i forhold til innvandring var av stor betydning for LPF-velgeres valg av parti.¹¹¹ Fortuyn la også selv vekt på at hans fokus på det flerkulturelle samfunnet hadde stor betydning for velgerne: ”Dersom jeg oppnår et godt resultat, er det tydelig at jeg i stor grad oppnår dette fordi jeg har plassert spørsmål knyttet til det flerkulturelle samfunnet på bordet [...]”.¹¹²

Her kan det imidlertid innvendes at Fortuyn ikke var den første politikeren som satte fokus på innvandringspolitikken. Både Bolkenstein fra VVD og Hans Janmaat fra det høyreekstreme partiet *Centrumdemocraten* (CD) hadde gjort lignende forsøk på å politisere innvandringsspørsmålet tidligere, uten videre suksess.¹¹³ Årsakene til at de ikke lyktes, kan ha vært mange. Partiledernes manglende karisma kan være én sentral årsak. En annen grunn kan være at partiene manglet en lignende katalysator som 11. september kan ha fungert som for LPF. I tillegg kan også de endrede holdningene i den nederlandske befolkninga med hensyn til politisk korrekthet ha spilt en sentral rolle.

Tabubelegging av innvandringsdebatten

Tidligere uttrykte mange nederlendere redsel for å bli stemplet som rasist dersom de tok opp problemer knyttet til det flerkulturelle samfunnet eller stemte på partiet CD. Dette henger sannsynligvis sammen den tolerante holdninga i samfunnet og skyldfølelsen knyttet til landets erfaringer fra både kolonitida og andre verdenskrig. Etter at Fortuyn kom inn i den nederlandske politikken opplevde mange at det ikke bare var ’lov’ å diskutere dette temaet, men at det også var mer akseptert å innta kritiske holdninger til det flerkulturelle samfunnet. Dette kan også være et argument for at det ikke var nederlendernes syn på innvandring som hadde endret seg, men at det først med Fortuyn blei akseptert å si det mange hadde tenkt.

¹¹⁰ Sitert i: Bennis og Renout 2002, s. 8: ”Mensen schrikken van teveel talen, teveel culturen. Ze zien criminaliteit, verpaupering, voelen zich *unheimisch* in hun eigen stad”.

¹¹¹ Holsteyn og Irwin 2003, s. 62.

¹¹² Sitert i: Wynia 2002, s. 14: ”Als ik een goeie uitslag maak, is het duidelijk dat ik die dan in belangrijke mate behaal omdat ik het multiculturele vraagstuk op tafel heb gelegd [...]”.

¹¹³ Pennings og Keman 2003, s. 60.

Det hadde med andre ord skjedd store endringer fra Janmaats tid på 1980-tallet til Fortuyn i 2002 når det gjelder tradisjonen med tabubelegging av det flerkulturelle samfunnet: "From 'abject' in the 1980s, anti-immigrant positions became acceptable and even 'normal'".¹¹⁴ Mens det politiske uttrykket 'fullt er fullt' var forbudt å bruke tidligere og Janmaat blei dømt på bakgrunn av dette utsagnet, var det få som reagerte da Fortuyn påstod at 'Nederland er fullt'. Mens debattene tidligere hadde vært sterkt preget av den politiske korrektheten, noe som innebar et forsøk på å akseptere kulturelle forskjeller og stimulere kontakten mellom folk fra forskjellige kulturer, var det nå den mislykkede integrasjonen som stod i høysetet. At politisk korrekthet kunne virke mot sin hensikt, ved at det blei lagt et lokk over presserende problemer i samfunnet, var kommet tydelig fram. Noen hevdet til og med at det var gått så langt at man hadde bevegde seg over til det andre ekstremet – at innvandrerne nå kun blei omtalt som et problem.¹¹⁵

At nederlenderne opplevde at det i større grad enn tidligere var akseptert å uttrykke skepsis til det flerkulturelle samfunnet, bidro også til økt aksept for å stemme på et parti med et sterkt fokus på innvandringsspørsmålet. Her kan kanskje også betydninga av en europeisk påvirkningseffekt trekkes inn. Mens en ikke kan snakke om noen tradisjon for å stemme på partier med et sterkt innvandringskritisk fokus i Nederland, var det en større tradisjon for dette i andre vest-europeiske land. At slike partier også var relativt sterke i land med en sterkt forankret liberal-demokratisk tradisjon, kan ha bidratt til å gjøre det mer legitimt å stemme på LPF. At LPF og Fortuyn kunne oppfattes som en mindre ekstrem utgave enn for eksempel *Vlaams Belang* (VB) og deres leder Filip Dewinter i nabolandet Belgia, kan også ha spilt inn.

Fremmedfrykt versus toleranse

At et parti med en sterkt kritisk holdning til innvandring fikk høy oppslutning i Nederland, kan framstå som et paradoks når en tar i betraktning at nederlendere ofte blir sett på som svært tolerante. Kolbert legger imidlertid vekt på at LPF stod for en variant av fremmedfrykt som passet perfekt for et land med en sterk stolthet av å være tolerant. Fortuyn spilte i denne sammenheng bevisst på begrepet toleranse. Innvandrerne blei framstilt som intolerante og dermed som en fare for det liberale demokratiets verdigrunnlag, som også det nederlandske demokratiet var basert på.¹¹⁶

¹¹⁴ Pennings og Keman 2003, s. 60.

¹¹⁵ Cuperus 2003, [s 12].

¹¹⁶ Kolbert 2002, s. 112.

Dette er med andre ord et konkret eksempel på at innvandringspolitikken blei tilpasset dens nasjonale kontekst, som jeg var inne på i teorikapitlet at er et karakteristisk kjennetegn ved høyrepopulistiske partiers innvandringspolitikk. På bakgrunn av Nederlands tradisjon for å vise toleranse og for å holde relativt åpne grenser, er det sannsynlig at en begrunnelse som i større grad kunne oppfattes som direkte rasistisk ville ha hatt vanskeligere for å vinne fram. At Fortuyn var homofil kan også ha hatt en positiv effekt i denne sammenheng. Gjennom å framstå åpent som homofil blei Fortuyn stående som et konkret eksempel på en gruppe mennesker som ifølge ham ville bli direkte rammet av det intolerante islamsynet han framstilte.

Drapet på Pim Fortuyn

Ettersom de høyrepopulistiske partiene anses for å være svært avhengige av sine ledere, og ettersom Pim Fortuyn nærmest kunne betraktes som å være synonymt med partiet LPF, kunne en anta at drapet på lederen, kun ni dager før valget, ville få konsekvenser. På hvilken måte disse konsekvensene ville komme til uttrykk, var derimot et annet spørsmål. Var LPFs suksess en konsekvens av drapet eller ville oppslutninga om partiet vært enda høyere dersom drapet ikke hadde funnet sted? Dette er spørsmål som jeg i det følgende vil stille. Aller først vil jeg imidlertid gjøre kort rede for hendelsene rundt og motivet bak det politiske drapet.

Volkert van der Graaf og motivet for drapet

”86 – I knew that since I was 14 years of age. It’s a kind of hunch. My mother was 85 and my father was 87. So I guess I will end up in the middle”.¹¹⁷ Slik svarte Pim Fortuyn på spørsmålet om hvor gammel han trodde han kom til å bli i intervjuet han gav i radiostudioet i Hilversum den 6. mai 2002. Rett etter at intervjuet var gjennomført, lå han skutt og drept på parkeringsplassen utenfor studioet. På denne måten endte Fortuyn opp med den samme skjebnen som et av sine store politiske forbilder, John F. Kennedy.

Personen som stod bak drapet på Pim Fortuyn – den 32 år gamle nederlenderen Volkert van der Graaf (eller Volkert van der G. som han ofte blir kalt) – blir omtalt som en militant miljøaktivist og var aktiv i foreninga *Vereniging Milieu-Offensief* (Forening miljøoffensiv). Foreningas arbeid var rettet mot miljøovertredelser og dyrevern. Van der Graaf hadde ikke utført noen straffbare handlinger tidligere og drapet blei utført på egenhånd. Hva som var motivet bak drapet, var lenge svært usikkert. Først etter at klare beviser mot ham lå for

¹¹⁷ Daily Mail 07.05.2002.

hånden, valgte han å endre sin strategi om å tie, og tilstod drapet. I følge van der Graaf var Fortuyn en fare for samfunnet. Fortuyn truet svake og sårbare mennesker, som for eksempel asylsøkere, muslimer og arbeidsuføre, gjennom å kriminalisere bestemte grupper for å vinne stemmer. I en pressemelding fra Openbaar Ministerie (påtalemyndigheten) utdypes det videre:

”[...] Van der G. har forklart at han anså Fortuyn som en stadig større trussel mot sårbare grupper i samfunnet. For den tiltalte gjelder dette en kombinasjon av Fortuyns allmenne, stigmatiserende idéer, den polariserende måten Fortuyn brakte dem fram i rampelyset på og den store politiske makta Fortuyn så ut til å skulle få. Van der G. så selv ingen annen mulighet til å stoppe denne faren enn å ta livet av Fortuyn”.¹¹⁸

Dermed kan man se en sammenheng mellom engasjementet i forhold til vern av dyr og et drap utført for å beskytte såkalte svake og sårbare mennesker. Den nederlandske advokaten I. van Asperen de Boer har derimot spekulert i om motivet ikke var av personlig art. Ifølge henne må man se drapet i lys av van der Graafs sjalusi i forhold til Fortuyns verbale og karismatiske egenskaper. Advokaten skisserer ham som en taper som, på tross av sin intelligens, manglet selvsikkerhet, sosial intelligens, spontanitet og verbalt talent. Den 15. april 2003 blei van der Graaf dømt til 18-års fengsel for drapet på Fortuyn, trusler mot hans sjåfør og for ulovlig våpenbesittelse.¹¹⁹

Noen refleksjoner rundt drapets mulige konsekvenser for valgresultatet

At parlamentsvalget fant sted som planlagt, etter sterkt press fra LPF, kan tolkes i den retning at partiet håpte å kunne dra nytte av en positiv effekt av det sinnet og den sorg som tydelig kom til uttrykk i den nederlandske befolkninga etter drapet. Cuperus sammenligner denne stemninga med den nasjonale sorgen i Storbritannia i forbindelse med Dianas bortgang.¹²⁰

Et av argumentene for å gjennomføre valget som planlagt, var at en ikke måtte la et angrep på demokratiet seire. På denne måten kan også velgerne ha valgt å stemme på Fortuyn for å vise sin avsky mot dette angrepet på demokratiet og som et symbolsk uttrykk for at folket bestemmer, uansett hva som skjer. Koks oppfordring til det nederlandske folk om å bruke fornuften, tenke på hva de ønsket for de fire neste årene og ikke la drapet være avgjørende for

¹¹⁸ http://www.om.nl/dossier/de_zaak_fortuyn/de_zaak_fortuyn_nieuwsberichten/22469/, lesedato: 18.01.2007: [...] heeft Van der G. verklaard dat hij in Fortuyn een steeds groter wordend gevaar zag voor met name kwetsbare groepen in de samenleving. Het ging daarbij voor de verdachte om de combinatie van de algemene stigmatiserende politieke denkbeelden van Fortuyn, de polariserende wijze waarop Fortuyn die voor het voetlicht bracht en de grote politieke macht die Fortuyn dreigde te krijgen. Van de G. zag voor zichzelf geen andere mogelijkheid om dat gevaar te stoppen dan door Fortuyn om het leven te brengen”.

¹¹⁹ NRC Handelsblad 05.07.2003.

¹²⁰ Cuperus 2003, [s. 6].

stemmegivninga, kan også tolkes i den retning at han var redd for hvilke konsekvenser drapet kunne få for valgfallet. Mange politikere og politiske kommentatorer, som for eksempel den nederlandske statsviteren M. Boogers, uttrykte bekymring for at stemmegivninga skulle framstå som et kondolansevalg: ”Jeg er overbevist om at stemmeseddelen blir et åpent kondolanseregister”.¹²¹

Den svekkede partitilknytninga og det faktum at mange velgere tar avgjørelsen om hvilket parti de vil stemme på kort tid før valget, kan ha bidratt til at drapet påvirket valgfaterden i større grad enn den ville ha gjort i et samfunn der valgfallet er mer forutsigbart. Hele 29% av de nederlandske velgerne bestemte seg som sagt for hva de skulle stemme i løpet av de siste dagene før valget – og med andre ord etter at drapet hadde funnet sted. Selv om dette sannsynligvis bidro til at drapet påvirket valgfaterden, sier tallet ikke noe om hvorvidt velgerne sine valgtidspunkt var i LPFs favør eller disfavør. Det sterke politiske engasjementet i befolkninga etter drapet, den høye valgdeltakelsen og det faktum at mange tidligere stemmenektare stemte på LPF, kan tolkes i positiv retning for LPF.

At 17% av de stemmeberettigede i Nederland gav sin stemme til LPF, på tross av tapet av partiets leder, kan oppfattes som et paradoks i forhold til teorien om de karismatiske ledernes store betydning for de høyrepopulistiske partiene. For hva var LPF uten Fortuyn? LPFs andre kandidater var lite kjente og de færreste visste hva de stod for. Splittelsen mellom LN og Fortuyn hadde også vist at det til syvende og sist var lederen og ikke partiet folk stemte på.

Mange faktorer kan ha spilt inn i forhold til hva som var årsaken til at partiet maktet å sanke såpass mange stemmer, også uten deres leder. En mulig tolkning er at valgresultatet gjenspeilte den mobilisering av velgerne Fortuyn hadde maktet å gjennomføre i tida før han blei drept og at resultatet dermed må forstås uavhengig av drapet. At tida mellom drapet og valget var for kort kan også hatt en viss betydning. Hadde valget blitt utsatt til et seinere tidspunkt, er det ifølge den nederlandske journalisten Dick van Eijk svært sannsynlig at LPF ville ha mistet mange stemmer. Dette begrunner han med at mange velgere som før drapet hadde uttrykt at de helt sikkert ville stemme på LPF, hadde begynt å tvile, og at tvilere har en tendens til å forlate partier.¹²² Kanskje var det også dette som var utslagsgivende i forhold til

¹²¹ NRC Handelsblad 11. og 12.05.2002: ”Ik ben ervan overtuigd dat het stembiljet een open condoleanceregister wordt”.

¹²² NRC Handelsblad 11.05.2002.

at LPF presset sterkt på for at valget skulle foregå som planlagt og ikke utsettes? På den annen side er en alternativ tolkning at mange velgere stemte på LPF ut ifra sympati for Fortuyn og partiets tap av leder. Ifølge en slik tolkning fikk LPF dermed høyere oppslutning enn det ville fått dersom drapet ikke hadde funnet sted.

Drapets konsekvenser for valgresultatet ifølge meningsmålingene

For å kunne si noe mer konkret om konsekvensene av drapet for valgresultatet, vil jeg se nærmere på hva meningsmålingene indikerer. I en meningsmåling som sammenligner tall fra 1. mai og valgresultatet 15. mai, får LPF 26 mandat, uavhengig av hvilken dato valget ville funnet sted på.¹²³ Ut ifra disse tallene kan det trekkes den slutning at drapet ikke hadde noen effekt på valgresultatet for LPFs del. De nederlandske journalistene Fokke Obberma og Phillip van Praag mener derimot at LPFs valgresultat er litt høyere enn hva de siste meningsmålingene før drapet indikerte.¹²⁴ Hvilke meningsmålinger de sistnevnte journalistene baserer seg på er imidlertid uklart. De ulike konklusjonene kan muligens forklares med at Wansink tar utgangspunkt i antall mandat i parlamentet, mens Obberma og van Praag ser ut til å ta utgangspunkt i partienes oppslutning i prosent.

Her kan det også legges til at det er mulig at drapet hadde større innvirkning enn hva en kan lese ut ifra meningsmålingene. Med dette mener jeg at det er mulig at mange velgere endret sin mening angående hvilket parti de skulle stemme på som en direkte følge av drapet, men at dette gikk begge veier – både til LPFs favør og disfavør . Dermed gikk den endrede stemmegivninga nærmest opp i opp og gav ikke utslag i forhold til antall oppnådde mandat ved valget.

Ser man på tallene for de andre partiene, viser dette et annet bilde, spesielt når det gjelder partiet CDA. Ifølge den nevnte meningsmålinga gikk partiet fram fra 29 til 43 mandat – en øking på 14 mandat i løpet av to uker. PvdA og GL gikk tilbake med henholdsvis 7 og 5 mandat. Dermed kan det tyde på at drapet hadde en større effekt på andre partier enn hva det hadde på LPF. Hva som ligger bak hvorvidt disse partiene gikk fram eller tilbake, kan forklares med hvilket forhold de hadde til LPF før drapet og hvorvidt de hadde vært delaktige i den såkalte 'demoniseringa' av Fortuyn.

¹²³ Kilde: NIPO og CBS, gjengitt i Wansink 2004, s. 157.

¹²⁴ De Volkskrant 16.05.2002.

Venstresidens tilbakegang – de partiene som med andre ord blei beskyldt for å ha vært med på å demonisere Fortuyn – kan dermed tolkes som en reaksjon blant velgerne på demoniseringa. Dermed kan oppslutning om LPF også karakteriseres som et uttrykk for protest-stemmegivning. CDA kunne på sin side dra sterk nytte av å slippe lignende beskyldninger, i tillegg til at partiet kan sies å ha spilt på lag med LPF. CDA og LPF hadde i løpet av valgkampen inngått en avtale om å ikke angripe hverandre, men å stå sammen i opposisjon mot 'den lilla koalisjonen'. Dannelsen av en sentrum-høyre-koalisjon etter valget (mellom CDA, LPF og VVD), og venstresidens kraftige tilbakegang, kan i lys av dette resonnementet sees i sammenheng med drapet.

En annen meningsmåling, som jeg allerede presenterte i del I, tar for seg grad av sympati for de politiske lederne i april og etter valget i mai 2002.¹²⁵ Som jeg viste, økte sympatien for Fortuyn fra 33% til 54% i denne perioden og kan med andre ord tolkes som en effekt av drapet. Meningsmålingas tall viser med andre ord at *post-mortem* karisma sannsynligvis har hatt en effekt i forhold til sympatien for Fortuyn. Økt sympati for Fortuyn ser likevel ut til å ha hatt liten betydning for LPFs valgresultat.

Oppsummering av strukturperspektivet

Ulike samfunnsmessige, strukturelle forholds betydning for LPFs suksess ved parlamentsvalget i 2002 har vært gjenstand for vurdering i denne delen av analysekapitlet. I denne sammenheng har sett nærmere på den politiske situasjonen, det postmoderne samfunnet, det flerkulturelle samfunnet og drapet på Pim Fortuyn.

Når det gjelder den politiske situasjonen, kan en på bakgrunn av den økte politiske ustabiliteten i landet, spesielt fra og med høsten 2001, stille spørsmål om Nederland var i en krise i forkant av valget i 2002. For å svare på dette spørsmålet har jeg sett på 'den lilla koalisjonens' resultater i deres to perioder. Mens 'Lilla 1' kan betegnes som en suksess, opplevde 'Lilla 2' større problemer, først og fremst innenfor den offentlige sektor. Likevel mener jeg at å bruke begrepet politisk krise er å overdrive og at dette ikke står i forhold til realiteten i Nederland i 2002. En økonomisk krise kan det heller ikke snakkes om. Årsaken til den økte politiske misnøyen og den svekkede tilliten til 'den lilla koalisjonen' kan blant annet være de nevnte problemene i den offentlige sektor, ulike nasjonale og internasjonale hendelser, regjeringsslitasje, manglende alternativer i politikken og misnøye med det politiske

¹²⁵ Kilde: Nationaal Kiezersonderzoek 2002, gjengitt i: Wansink 2004, s. 159.

systemet og det som blei oppfattet som en svært lukket politisk elite. At det politiske systemet var et såkalt åpent system, kjennetegnet ved et proporsjonalt valgsystem og relativt mange politiske partier, kan samtidig ha lettet LPFs inntreden i parlamentet til en viss grad.

Ulike aspekter ved det postmoderne samfunnet kan også ha hatt betydning for den økte politiske mistilliten. Større forventninger, som en konsekvens av den økte velstanden i det postmoderne samfunnet, har etter manges mening skapt et større press på politikerne. At velgerne er mer rotløse, har en svakere ideologisk tilknytning til de politiske partiene og tar valget om hvilket parti de skal stemme på seinere enn hva de gjorde tidligere, kan ha forsterket dette presset. Mange har også snakket om en identitetskrise i det postmoderne samfunnet, som en følge av det tradisjonelt sett svært oppsplittede samfunnets forvitring. Dette kan ha lettet mobiliseringa for en karismatisk politiker som mange oppfattet som en sterk og trygg leder.

Samtidig stod det flerkulturelle samfunnet fram som en illusjon for mange velgere i 2002. Selv om fremmedfiendlige holdninger ikke var noe nytt blant de nederlandske velgerne, hadde dette ikke blitt utnyttet tidligere. Mens mange hadde følt at det ikke var noe parti som representerte deres holdninger til innvandring, hadde velgerne nå et nytt politisk alternativ, som satte innvandring på dagsorden. Dermed blei det i løpet av valgkampen tydeligere at integreringspolitikken hadde mislykkes. På denne måten var LPF sterkt delaktige i at innvandringsspørsmålet virkelig blei politisert og at innvandringsproblematikken i økende grad blei oppfattet som et nasjonalt problem. Den tabubelagte politikkenes svekkede betydning og 11. september kan også ha bidratt til at en skeptisk holdning til islam og til innvandring mer generelt var blitt mer akseptert. Dette lettet sannsynligvis LPFs mobilisering av velgerne.

I hvor stor grad drapet på Pim Fortuyn hadde innvirkning på valgresultatet, er det vanskelig å gi et entydning svar på, ettersom spørsmålet om hva som ville skjedd dersom drapet ikke hadde funnet sted er en kontrafaktisk hypotese. På den ene side kunne flere faktorer, som for eksempel at velgerne er mer rotløse og tar avgjørelsen om hvilket parti de skal stemme på like før valget, teorien om *post-mortem* karisma og den sorg, sinne og det politiske engasjementet som kom til uttrykk i den nederlandske befolkninga etter drapet, tyde på at drapet ville skape positive ringeffekter for LPFs valgresultat. På den annen side kunne Fortuyns svært sentrale rolle i partiet tilsi at drapet på ham ville få negative konsekvenser for LPF ved valget.

Selv om sympatien for Fortuyn økte etter drapet, viser meningsmålingene at drapet hadde ingen eller svært liten betydning for LPFs valgresultat. Én av årsakene til dette kan være at tida mellom drapet og valget var for kort. En annen grunn kan være at det var like mange velgere som forlot partiet, som kom til partiet som en direkte konsekvens av drapet. Dermed påvirket ikke disse velgernes endringer det endelige valgresultatet. Alt i alt ser det ut til at drapet hadde større konsekvenser for andre partiers valgutfall enn for LPF. Mens CDA gikk fram ifølge meningsmålingene, gikk PvdA og GL tilbake i oppslutning etter drapet. Hva som gjorde utslaget, var sannsynligvis partienes forhold til LPF i forkant av drapet og om de blei sett på som å ha vært medskyldige i den såkalte demoniseringa av Fortuyn eller ikke.

Konklusjon for kapittel 5

Gjennom de to delene i dette kapitlet har jeg vist at både ulike aktører og strukturelle forhold var medvirkende til LPFs suksess i 2002. Flere faktorer må med andre ord legges til grunn for å forstå det komplekse bildet av 'det høyrepopulistiske gjennombruddet' i Nederland. I tillegg til å veie de ulike faktorene opp mot hverandre, er også spørsmålet om hvorvidt gjennombruddet kan forklares ut ifra et typisk høyrepopulistisk mønster eller om de nasjonale faktorene hadde større forklaringskraft, et sentralt tema for denne konklusjonen.

Dersom en veier de ulike faktorene opp mot hverandre, vil jeg først og fremst trekke fram hovedaktøren selv, Pim Fortuyn. Uten ham hadde ikke partiet LPF blitt dannet og dermed sier det seg selv at LPFs suksess heller ikke hadde vært en realitet. Fortuyns evne til å sette søkelyset på saker som opptok de nederlandske velgerne, hans karismatiske egenskaper, bruk av media og en populistisk språkstil som appellerte til velgerne, var etter min mening av avgjørende betydning for partiets suksess. Suksessen oppstod likevel ikke i et politisk vakuum.

Hadde tida ikke vært moden for et høyrepopulistisk gjennombrudd, er det sannsynlig at Fortuyns rolle ikke hadde vært en tilstrekkelig faktor. Med dette mener jeg at de strukturelle forholdene også måtte ligge til rette og var en nødvendig faktor for gjennombruddet. Med de strukturelle forholdene tenker jeg først og fremst på tendenser til økt ustabilitet med hensyn til både den politiske situasjonen, det postmoderne samfunnet og det flerkulturelle samfunnet. Når det gjelder det flerkulturelle samfunnet, som framstod som en illusjon for mange, mente Fortuyn at LPFs fokus på innvandringsspørsmålet var en av hovedårsakene til partiets høye oppslutning blant de nederlandske velgerne.

Selv om den økte ustabiliteten i det nederlandske samfunnet var en utvikling som startet alt på 1960-tallet, gav den seg spesielt fra og med høsten 2001 (da Fortuyn trådte inn i politikken) utslag i økt politisk misnøye. Om årsaken til dette er å finne i de faktorene som bidro til den økte misnøyen eller om det var Fortuyns politisering og utnyttelse av disse faktorene, samt evne til å skape det som Canovan har omtalt som *the populist mood*, som var avgjørende, kan derimot diskuteres. Dersom det sistnevnte er tilfellet, kan det stilles spørsmålsteget ved om LPFs suksess kan forklares ut ifra Fortuyns evne til å skape en *følelse* av krise. Å betegne det nederlandske samfunnet som et samfunn i krise samsvarer etter min mening verken med den reelle politiske eller økonomiske situasjonen i landet i forkant av valget. Likevel maktet Fortuyn å bidra til en relativt sterk politisk misnøye. På denne måten skapte han også grobunnen for partiets suksess.

Balansen mellom hva som kan betegnes som følelsen av en krise og utbredt politisk misnøye, er derimot skjør. Uttrykk for politisk misnøye er en naturlig del av et demokrati, uten at en automatisk kan betegne dette som en krise. Hvordan LPFs velgere oppfattet den politiske situasjonen i forkant av valget varierer naturligvis også fra velger til velger. Mens mange av LPFs velgere har gitt uttrykk for at de stemte på partiet på bakgrunn av politisk misnøye, stemte sannsynligvis også en del av velgerne på partiet på bakgrunn av en følelse av krise. Selv om en ikke kan begrunne LPFs suksess ut ifra Fortuyns evne til å skape en følelse av krise hos alle velgerne som stemte på LPF, kan teorien om en fiktiv krises betydning for høyrepopulistiske partiers suksess etter min mening likevel være en fruktbar tilnærming til dette tilfellet når det gjelder en del av LPFs velgere.

Fortuyn er imidlertid ikke den eneste aktøren som bidro til LPFs suksess. Rollen som leder i LN gav ham verdifull politisk erfaring og publisitet på både nasjonalt og lokalt nivå. Viktigere mener jeg imidlertid at aktøren media var. Som jeg har vist var forholdet mellom media og Fortuyn svært komplekst. Mens forholdet spesielt i starten var preget av den såkalte demoniseringen av Fortuyn, var media på et seinere tidspunkt i valgkampen langt mer positiv til ham. Media kan også ha bidratt til partiets suksess gjennom å ha forsterket krisefølelsen hos deler av befolkninga ved å ha overdramatisert situasjonen. Uansett er det klart at Fortuyn fikk mer oppmerksomhet enn de andre partilederne i valgkampen, noe som i seg sjøl er en sentral faktor i forklaringa av LPFs suksess. Uten media ville sannsynligvis ikke LPF ha opplevd en like høy oppslutning blant velgerne som partiet gjorde i 2002, ettersom media spiller en større og større rolle i samfunnet, også når det gjelder politikken.

At Nederland kan regnes som et åpent politisk system, kan ha lettet LPFs inntreden i politikken. Likevel vil jeg som sagt ikke legge for stor vekt på denne faktoren. At det heller ikke kan legges særlig vekt på drapet på Fortuyn, var imidlertid en større overraskelse for meg. Som jeg har vist til kan én av årsakene til dette være at selv om relativt mange velgere forlot LPF som en direkte konsekvens av drapet, var det sannsynligvis også mange velgere som brukte valget som et kondolansevalg eller for å vise sin protest mot drapet (som blei oppfattet som et angrep på demokratiet). I og med at tilskuddet og frafallet var relativt likt, hadde dette liten betydning for LPFs valgresultat.

I likhet med at det er vanskelig å gi et entydig svar på hvilke faktorer som hadde størst betydning for LPFs suksess, er det også vanskelig å gi et lignende svar på om partiets gjennombrudd følger et typisk høyrepopulistisk mønster. Dersom en ser bort ifra det tyske partiet *Schill-partei*, er LPFs 'braksuksess' helt unikt. Partiet opplevde allerede stor suksess ved sitt første valg, etter å ha eksistert i kun tre måneder. Når det gjelder de bakenforliggende årsakene til suksessen, har jeg på den ene side vist at flere karakteristiske trekk kan overføres til 'fenomenet Fortuyn'. På den annen side spilte også nasjonale faktorer inn. Samtidig er det også vanskelig å operere med et helt klart skille mellom hva som kan regnes som typiske høyrepopulistiske trekk og hva som kan regnes som nasjonale faktorer. Dette kommer av at høyrepopulistiske partiers oppblomstring må, som jeg også nevnte i starten av oppgaven, sees i en nasjonal kontekst.

Når det gjelder de karakteristiske kjennetegnene ved høyrepopulistiske partiers suksess, kan jeg i dette tilfellet blant annet trekke fram den karismatiske lederens og medias sentrale rolle. I tillegg har jeg også vist til betydninga av den politiske misnøyen som fantes i befolkninga og LPFs fokus på problemer knyttet til det postmoderne og det flerkulturelle samfunnet. Fortuyns evne til å skape følelsen av en krise hos en del av LPFs velgere, er også et karakteristisk kjennetegn for høyrepopulistiske ledere med hensyn til deres mobilisering av velgerne.

Med 'fenomenet Fortuyns' nasjonale kontekst, tenker jeg i tillegg til drapet på Fortuyn, også på den betydning følelsen av en svekket identitet i det postmoderne samfunnet og oppgjøret med den sterkt tabubelagte politikken hadde. De to sistnevnte faktorene kan en til en viss grad også finne igjen i andre land. Etter min mening spilte de imidlertid en spesielt sterk rolle i Nederland. Når det gjelder bakgrunnen for den svekkede identitetens betydning, må den sees i lys av forvitringa av det tradisjonelt sett svært oppsplittede, nederlandske samfunnet. Den

tabubelagte politikkenes betydning kan forklares med den sterke nederlandske tradisjonen for å vise toleranse, blant annet på bakgrunn av en følelse av skyld i forhold til kolonitida og i forhold til jødene etter andre verdenskrig. Drapet på Fortuyn – den klareste nasjonale faktoren i denne analysen – viste seg imidlertid å ha ingen eller svært liten betydning for LPFs valgresultat.

På tross av at LPFs gjennombrudd kan forklares ut ifra en kombinasjon av typiske kjennetegn ved høyrepopulistisk suksess og nasjonale faktorer, ser det ut ifra min analyse av LPF ut til at de høyrepopulistiske kjennetegnene veier sterkere enn de nasjonale elementene. At en likevel ikke kan se helt bort ifra de nasjonale faktorene, svekker etter min mening ikke denne konklusjonens gyldighet. Dersom en ser på andre høyrepopulistiske partiers gjennombrudd, så er nettopp denne kombinasjonen et gjennomgangstrekk. Dermed representerer LPFs suksess heller ikke noe unntak på dette området.

Kapittel 6. Avslutning

Er det fruktbart å betegne Lijst Pim Fortuyn som et høyrepopulistisk parti og hva var bakgrunnen for Lijst Pim Fortuyns suksess ved det nederlandske parlamentsvalget i 2002?

Disse spørsmålene er oppgavens to problemstillinger. For å gi et svar på dem har jeg tatt for meg hva som er karakteristiske kjennetegn ved høyrepopulistiske partier og ulike teorier om hvordan høyrepopulistiske partiers gjennombrudd kan forklares. Jeg har også gjort rede for det nederlandske samfunnet og den nederlandske politikken, ettersom den nasjonale konteksten er et sentralt aspekt ved høyrepopulistisk oppblomstring.

Målsettinga med denne avslutninga er å presentere hva jeg har kommet fram til i min analyse av 'fenomenet Fortuyn' og dermed gi et svar på de to problemstillingene. I tillegg vil jeg også komme med forslag til videre forskning, både når det gjelder partiet *Lijst Pim Fortuyn* (LPF) spesielt og nederlandsk politikk mer generelt.

Hvordan kan 'fenomenet Fortuyn' forstås?

For å gi et svar på hvorvidt det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti, har jeg sett på partiets leder, valgprogram, organisasjonsstruktur og velgergrunnlag. Gjennom å sammenligne disse aspektene med det som kan regnes som typiske kjennetegn ved høyrepopulistiske partier, har jeg vist til at en rekke kjennetegn går igjen når det gjelder LPF.

Eksempler på slike kjennetegn er partiets sterke fokus på innvandringspolitikken, negative holdning til en sterk offentlig styring, dets sentraliserte og svært personfokuserte partiorganisasjon og at unge, lavt eller middels utdannede menn var overrepresentert blant partiets velgere. At LPFs leder var homofil, partiets relativt positive holdning til EU, dets argumenter i innvandringsdebatten og at overrepresentasjon av menn var svakere enn hva som er karakteristisk for høyrepopulistiske partier flest, er imidlertid momenter som skiller LPF fra andre høyrepopulistiske partier. Partiets spesielt sterke fokus på én person er også unikt. Dersom en veier momentene opp mot hverandre mener jeg likevel at det er fruktbart å betegne LPF som et høyrepopulistisk parti. For å komme med en endelig konklusjon på spørsmålet om hvorvidt denne betegnelsen er fruktbar, må imidlertid også svaret på oppgavens andre problemstilling tas i betraktning.

Gjennom å vurdere ulike aktørers og strukturers betydning har jeg også analysert LPFs suksess ved parlamentsvalget i 2002. Foruten å stille spørsmålet om hvilke faktorer som hadde størst betydning, har jeg også vurdert hvorvidt disse faktorene kan sies å følge et mønster som er karakteristisk for høyrepopulistisk oppblomstring eller om de nasjonale faktorene er mer framtreddende.

I analysen av parlamentsvalget har jeg vist til at Pim Fortuyns rolle hadde svært stor betydning for partiets suksess. Ved bruk av en populistisk språkstil og karismatiske egenskaper som skilte seg ut fra de mer fargeløse og tradisjonelle politikerne, appellerte Fortuyn til mange velgere som nærmest hadde mistet troen på politikken. I tillegg til å skape et sterkere politisk engasjement i befolkninga, maktet han også å skape større politisk misnøye. Denne misnøyen var først og fremst rettet mot 'den lilla koalisjonen', som hadde sittet ved makta i åtte år, men også mot det flerkulturelle og postmoderne samfunnet og det politiske systemet - Poldermodellen. Til tross for at økt ustabilitet i det nederlandske samfunnet og politikken hadde kommet tydeligere til uttrykk i løpet av de siste årene, kan Nederland etter min mening *ikke* karakteriseres som et samfunn i krise i forkant av valget i 2002. Som en konsekvens av Fortuyns svært negative skildring av samfunnet, kan likevel en del av LPFs velgere ha oppfattet denne situasjonen som en krise. På bakgrunn av disse velgernes subjektive krisefølelse, mener jeg at LPFs suksess blant annet kan forklares med en *følelse* av krise for en del av partiets tilhengere.

Etter manges mening var den nederlandske befolkninga klar for en karismatisk leder som kunne ta et oppgjør med *l'ancien regime*. Selv om det kan argumenteres for at mange samfunnsmessige, strukturelle elementer bidro til at det lå til rette for 'et høyrepopulistisk gjennombrudd' i Nederland, som for eksempel den økte misnøyen med det flerkulturelle samfunnet, var det Fortuyn som utnyttet at tida tilsynelatende var moden for et slikt gjennombrudd. I tillegg til Fortuyn, bidro imidlertid også andre aktører til at gjennombruddet blei en realitet. Uten media ville ikke LPF fått den store publisiteten som partiet sannsynligvis var svært avhengige av, for å slå igjennom i det som Elchardus har omtalt som dagens 'dramademokrati'. Media kan også ha bidratt til å forsterke manges følelse av en krise i det nederlandske samfunnet. Partiet LN kan også hatt en viss betydning som aktør, i og med at Fortuyns rolle i dette partiet gav ham verdifull politisk erfaring, før han dannet sitt eget parti.

En annen faktor som mange uttrykte bekymring for at ville påvirke valgresultatet, var drapet på Fortuyn. Sammenligninger mellom meningsmålinger fra før drapet og det endelige valgresultatet viser imidlertid at redselen for at valget skulle utvikle seg til et rent kondolansevalg i LPFs favør, var ubegrunnet. Drapet hadde med andre ord liten umiddelbar betydning for LPF.

På bakgrunn av denne analysen er det tydelig at både ulike aktører og de strukturelle forholdene hadde stor betydning for LPFs suksess. Uten Fortuyn ville ikke det 'høyrepopulistiske gjennombruddet' ha funnet sted ved valget i 2002. Uten at de strukturelle forholdene lå til rette, ville det imidlertid også ha vært vanskelig å gjennomføre et slikt gjennombrudd. Verken aktørene eller de strukturelle forholdene ser med andre ord ut til å være tilstrekkelige faktorer. Samtidig var begge elementene etter min mening nødvendige faktorer for partiets suksess. Dette komplekse samspillet mellom aktørene og de samfunnsmessige, strukturelle forholdene er også et karakteristisk trekk ved høyrepopulistiske partiers oppblomstring.

Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt de faktorene som bidro til LPFs gjennombrudd kan regnes som karakteristiske for høyrepopulistiske partier, er det flere momenter som taler for dette. Tilstedeværelsen og utnyttelsen av en reell eller fiktiv krise er et vanlig gjennomgangstrekk ved høyrepopulistiske partiers suksess. At en til en viss grad kan snakke om en fiktiv krise i forhold til 'fenomenet Fortuyn' har jeg allerede argumentert for. Andre eksempler på typiske trekk ved høyrepopulistiske partiers oppblomstring er betydninga av partienes karismatiske ledere, den sterke fokuseringa på innvandringsspørsmålet, medias rolle og partienes opposisjon til den politiske eliten. Her representerer LPF heller ikke et unntak. Likevel har jeg vist til at en ikke kan se helt bort ifra nasjonale faktorer. Her har jeg pekt på den spesielle betydninga forvitringa av det oppsplittede samfunnet og landets utbredte holdninger med hensyn til toleranse (med den konsekvens at en del av politikken blei tabubelagt) spilte for LPFs suksess.

På bakgrunn av flere forhold har jeg konkludert med at LPFs suksess i stor grad kan sammenlignes med andre høyrepopulistiske partiers gjennombrudd. For det første hadde den klareste nasjonale faktoren – drapet på Fortuyn – liten betydning. For det andre kan en til en viss grad også finne de andre faktorene som jeg har betegnet som nasjonale faktorer i andre land. For det tredje går mange karakteristiske trekk for høyrepopulistiske partiers

oppblomstring igjen dersom en analyserer LPFs suksess. Denne konklusjonen styrker også mine argumenter for at høyrepopulisme er en fruktbar betegnelse på partiet LPF. Dermed blir den foreløpige konklusjonen på den problemstillinga jeg først tok for meg i denne avslutninga, også stående som den endelige konklusjonen på problemstillinga.

På tross av at det finnes innvendinger mot konklusjonene på de to problemstillingene, mener jeg at de svarene jeg har kommet fram til, likevel er fruktbare. Som jeg var inne på i kapittel 2 er det her snakk om idealtyper. Når det gjelder høyrepopulistisk oppblomstring er det på samme måte snakk om idealtypiske mønstre. Ettersom hvert parti er unikt på sin måte, vil det med andre ord ikke finnes noe parti som passer hundre prosent inn i det høyrepopulistiske bildet når det gjelder *alle* aspekter. En viss grad av generalisering er dermed nødvendig. Selv om det alltid vil forekomme enkelte innvendinger og unntak fra regelen, betyr dette likevel ikke at konklusjonene må forkastes.

Foruten å gi et svar på de to problemstillingene, har målsettinga med denne oppgaven også vært å fylle enkelte hull i forskninga. Dette gjelder mer konkret nederlandsk, politisk historie og høyrepopulisme. Mitt inntrykk er, på bakgrunn av de svært positive tilbakemeldingene jeg har fått i arbeidet med oppgaven, at selv om de fleste nordmenn vet lite om nederlandsk politikk og dette er viet relativt liten interesse i media, er det likevel en del som er interessert i dette temaet. Av denne grunn vil jeg komme med noen forslag til videre forskning på LPF, høyrepopulisme i Nederland og nederlandsk politikk mer generelt. Her har jeg først og fremst tatt utgangspunkt i hva som har skjedd med LPF og nederlandsk politikk etter parlamentsvalget i 2002. Dermed får oppgavens siste del til en viss grad også karakter av en epilog.

Forslag til videre forskning

Ved parlamentsvalget i 2002 fikk LPF en oppslutning på 17% og stod, sammen med *Christen Democratisch Appèl* (CDA), fram som den store vinneren etter det turbulente valget. De to partiene dannet regjering sammen med *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie* (VVD), under ledelse av Jan Peter Balkenende (CDA).¹ På bakgrunn av LPFs regjeringsdeltakelse kan det dermed argumenteres for at partiet kan plasseres i Widfeldts fjerde fase av høyreekstreme/populistiske partier, som er kjennetegnet ved partienes økte politiske innflytelse.

¹ For en fullstendig oversikt over valgresultatet fra, og hvilke partier som dannet regjering etter, valgene i perioden 1994-2006, se vedlegg nummer 2.

Etter drapet på Fortuyn oppstod det stridigheter innad i partiet om hvem som var den virkelige arvtakeren etter ham. Da LPFs konflikter utviklet seg fra å være interne stridigheter, til å også gjelde to ministre i regjeringa, blei regjeringas stabilitet satt i fare. Etter 87 dager annonserte regjeringa sin avgang, noe som resulterte i nyvalg i januar 2003.² LPF gikk kraftig tilbake ved dette valget og mistet sin posisjon i regjeringa. Partiet beholdt kun 8 av sine 26 mandat, noe som likevel var mer enn de fleste hadde forventet på forhånd at partiet skulle oppnå. På samme måte som LPFs opptur i forkant av parlamentsvalget i 2002 har mange likhetstrekk med hva som kan regnes som typisk for høyrepopulistiske partiers suksess i opposisjon, har også partiets historie i etterkant mange fellestrekk med andre høyrepopulistiske partiers skjebne i posisjon.

Ettersom LPFs opptur, og ikke nedtur, er temaet for denne oppgaven, har jeg ikke gått nærmere inn på hvordan partiets problemer i posisjon kan forklares. Dette kan imidlertid være utgangspunkt for videre forskning på partiet. Et annet utgangspunkt for videre forskning på LPF kan være å gå mer i dybden på én eller flere av de faktorene jeg har tatt for meg i analysen av partiets suksess. Forslag til dette kan være partiets fokus på innvandringsspørsmålet, medias rolle eller Fortuyns karismatiske egenskaper. Et tredje forslag til videre forskning på LPF er å sette partiet inn i en større komparativ sammenheng og sammenligne det med høyrepopulistiske partier i andre land. En sammenligning med det tyske lokalpartiet *Schill-partei*, kan også danne grunnlaget for en vurdering av hvorvidt disse to partienes karakteristiske kjennetegn tilsier at en nye type høyrepopulistiske partier har dukket opp i starten av det nye milleniumet. Begge partiene er blant annet kjennetegnet ved et svært raskt gjennombrudd, der partienes ledere spilte en spesielt sentral rolle. Dersom dette er tilfellet, kan det argumenteres for at von Beymes faser må utvides med ytterligere én fase. Dermed vil LPF høre til i en femte fase, og ikke i den fjerde fasen av høyreekstremer/ populistiske partier som jeg nettopp har argumentert for at det kan være fruktbart å plassere LPF i.

Gjennom valget i 2003 hadde de etablerte partiene på mange måter gjenopprettet den politiske situasjonen slik den var før Fortuyn meldte sin ankomst på den politiske arenaen. Mange misfornøyde velgere hadde vendt tilbake til de tradisjonelle partiene og partiene til høyre for det liberal-konservative VVD stod igjen svakt. Den mest ustabile og urolige perioden i nederlandsk, politisk historie var dermed forbi. Alt var likevel ikke helt ved det samme. Selv

² Hylarides 2003, s. 272.

om LPFs politiske innflytelse var svekket, var det tydelig at den nederlandske politikken fortsatt bar preg av 'arven etter Fortuyn'. utfordringer knyttet til det flerkulturelle samfunnet viste seg å spille en sentral rolle også i valgkampen i 2003.³ I etterkant av drapet på den nederlandske filmregissøren Theo van Gogh – som hadde regissert den kontroversielle filmen *Submission*, som tok for seg kvinneundertrykkelse i islam – blusset den allerede spente situasjonen i det flerkulturelle Nederland opp høsten 2004. Flere moskéer og skoler blei angrepet og påtent av ekstremister, med påfølgende hevnaksjoner mot kirker som konsekvens. Innvandringsdebatten og politikken hardnet også til.⁴ Innføringa av mange av Fortuyns krav på dette området,⁵ må med andre ord sees i lys av 'etterdønningene etter Fortuyn'. Denne gangen er imidlertid aktørene å finne innenfor de tradisjonelle partiene.

I denne sammenheng kan det være aktuelt å studere på hvilken måte LPFs innvandringsyn har levd videre etter partiets sammenbrudd og hvordan det har funnet sin plass innenfor de tradisjonelle partiene. Mens en i dag kun kan si noe konkret om hvilke umiddelbare virkninger Fortuyns inntreden i politikken fikk for den nederlandske innvandringspolitikken, vil det være interessant å følge med på konsekvensene og utviklinga i et lengre, framtidsskuende perspektiv. Et annet utgangspunkt kan være å studere bakgrunnen for de store endringene som har funnet sted når det gjelder innvandringspolitikken i Nederland i et større, tilbakeskuende og historisk perspektiv.

På van Goghs kropp var det festet en drapstrussel til den somalisk-fødte, daværende VVD-politikeren Aayan Hirsi Ali. Hun hadde skrevet manuset til regissørens film, samtidig som hun på bakgrunn av sine argumenter for en strengere innvandrings- og integreringspolitikk blei oppfattet som en kontroversiell politiker. Som en direkte konsekvens av spørsmålet om Hirsi Ali hadde mottatt nederlandsk statsborgerskap på falskt grunnlag, oppstod det en ny

³ Praag 2003, s. 18-19.

⁴ http://www.rights.no/innv_gen/innv_pol/hrs_15.60_050519_105.htm, lesedato: 01.02.2007; <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/06/29/470236.html>, lesedato: 12.02.2007: I denne sammenheng kan både obligatorisk statsborgerskapsundervisning, fengsling av asylsøkere og deportasjon av illegale innvandrere nevnes. Siden år 2000 er også innvandringa til Nederland halvert. I dag regnes Nederland, som tidligere var kjent for å være et svært liberalt og åpent land på dette området, for å være blant de landene i EU med den mest restriktive innvandringspolitikken.

⁵ Dagblad van het Noorden 06.05.2005: Den nederlandske journalisten Paul Koopman viser til at flere av Fortuyns standpunkter har blitt gjennomført tre år etter at han blei drept. Dette gjelder ifølge ham først og fremst når det gjelder integrasjons- og asylpolitikken, men også innenfor helsesektoren, undervisninga og sikkerhet.

regjeringskrise i juni 2006.⁶ Dermed måtte de nederlandske velgerne møte opp ved valgurnene igjen. I forkant av valget i november 2006 dukket det opp flere nye partier med høyrepopulistiske trekk i det nederlandske partilandskapet. Både *EénNL*, *Partij voor Nederland* (PVN) og *Partij voor de Vrijheid* (PVV) ønsket å fylle tomrommet etter LPF.⁷ Dette viser at, på tross av LPFs nedtur etter valget i 2002, er ikke høyrepopulismen et utdødt fenomen i Nederland. I dag er høyrepopulismen i det nederlandske parlamentet representert ved partiet PVV.⁸ LPF mistet med andre ord sin plass i parlamentet etter det siste valget.⁹ CDA dannet regjering sammen med PvdA og *ChristenUnie* (CU).

Hvordan det vil gå med PVV, samt partiets 'likesinnede brødre', vil det etter min mening være svært interessant å følge med på videre. Dette kan med andre ord være utgangspunkt for videre forskning på høyrepopulisme i Nederland.

Som jeg har vist til gjennom disse forslagene, er det mange interessante tema å ta utgangspunkt i når det gjelder videre forskning på nederlandsk, politisk historie. Mens nederlandsk politikk ofte blei ansett som til dels kjedelig og fargeløs tidligere, ser den ut til å ha fått mer oppmerksomhet og økt forskningsmessig aktualitet etter at høyrepopulisten Pim Fortuyn trådte inn på den politiske scenen og lanserte uttrykket *At your service!*

⁶ Dagbladet (Magasinet) 20.09.2005; <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/06/29/470236.html>, lesedato: 29.06.2007; <http://www.elsevier.nl/dossierartikel/asp/dossier/290/hoofdstuk/1/artikel/104589/index.html>, lesedato: 31.01.2007.

⁷ Morgenbladet 13.-19.10.2006.

⁸ Hvor PVV bør plasseres ideologisk sett kan diskuteres. På bakgrunn av partiets populistiske karakter og innvandringsfokus blir det som oftest karakterisert som et høyrepopulistisk (eller såkalt 'fortuynistisk') parti. Partiet blir derimot også omtalt som et konservativt-liberalt parti og plassert i samme gruppe som VVD – det partiet PVVs leder, Geert Wilders, brøyt ut fra. For ytterligere informasjon om partiet, se PVVs hjemmeside: <http://www.pvv.nl>.

⁹ Ettersom LPF ønsket å kvitte seg med stempelet som et konfliktparti, gikk partiet under navnet *Lijst Vijf Fortuyn* (Liste fem Foruyn, LVF) ved valget i 2006. I dag ser navnene LPF og LVF ut til å bli anvendt om hverandre. Partiets nye offisielle hjemmeside er: <http://lijst5fortuyn.nl/>.

Kilder og Litteratur

Oversikt over kilder

Fortuyn, Pim 2002. *De puinhopen van acht jaars paars. Een genadeloze analyse van de collectieve sector en aanbevelingen voor een krachtig herstelprogramma*. Uithoorn: Karakter.

Avisartikler

Dagbladet

Dagblad van het Noorden

Daily Mail

De Volkskrant

Focus

Morgenbladet

NRC Handelsblad

Reformatorisch Dagblad

Trouw

Internettadresser

Centraal Bureau voor Statistiek. URL:

<http://statline.cbs.nl/StatWeb/Table.asp?LYR=G5:11&LA=nl&DM=SLNL&PA=37325&D1=0-2&D2=1-2,244-245&D6=a&HDR=T&STB=G1,G2,G3,G4;>
<http://statline.cbs.nl/StatWeb/table.asp?STB=T&LA=nl&DM=SLNL&PA=37175ned&D1=a&D2=0,6,16,26,36,1&HDR=G1>.

Dagbladet. URL: <http://www.dagbladet.no/nyheter/2006/06/29/470236.html>.

De Telegraaf. URL:

http://www.telegraaf.nl/binnenland/15648681/Fortuyn_Grootste_Nederlander_.html.

Elsevier. URL:

<http://www.elsevier.nl/dossierartikel/asp/dossier/290/hoofdstuk/1/artikel/104589/index.html>.

Hoesnel.nl. URL: http://www.hoesnel.nl/demografie_nederland/prognose-allochtonen-rotterdam-den-haag-amsterdam.html.

Human Rights Service. URL:

http://www.rights.no/innv_gen/innv_pol/hrs_15.60_050519_105.htm.

Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging. URL:

<http://www.iiav.nl/scripts/wwwopac.exe?DATABASE=dossiers&%250=22&INGANG=detail>;

http://www.iiav.nl/scripts/wwwopac.exe?&DATABASE=archieff_archieven&LANGUAGE=1&TR=nachtarbeid&INGANG=detail.

Lijst Pim Fortuyn. URL: <http://www.lijst-pimfortuyn.nl>; <http://www.lijst-pimfortuyn.nl/article.php?id=891>.

Lijst Vijf Fortuyn. URL: <http://lijst5fortuyn.nl>.

Openbaar Ministerie. URL:

http://www.om.nl/dossier/de_zaak_fortuyn/de_zaak_fortuyn_nieuwsberichten/22469.

Parlement&Politiek. URL: <http://www.parlement.com/>;

<http://www.parlement.com/9291000/biof/02312>;

<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/ggefwp9>;

<http://www.parlement.com/9291000/modules/g42dcbye?layout/print>.

Partij voor de Vrijheid. URL: <http://www.pvv.nl>.

Pax leksikon. URL: <http://www.norgeslexi.com/paxlex/alfabetet/p/p11.html>.

PimFortuyn.com. URL: <http://www.pimfortuyn.com/Over%20Pim%20Fortuyn.html>.

Litteraturliste

Andeweg, Rudy B. og Galen A. Irwin 2002. *Governance and Politics of the Netherlands*. New York: Palgrave Macmillan.

Bennis, Martijn og Frank Renout 2002. "6 Mei 2002. De Nederlandse geschiedenis maakt een sprongetje", i *Fortuyn: de opkomst, de moord, de nasleep*: 7-9. Utrecht: Het Spectrum.

Betz, Hans Georg 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.

Betz, Hans-Georg 1998. "Introduction", i Hans-Georg Betz og Stefan Immerfall (red.), *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*: 1-10. New York: St. Martin's Press.

Beyme, Klaus von 1988. "Right-Wing Extremism in Post-War Europe". *West European Politics* 11 (2): 1-18.

- Botje, Harm Ede og Sasza Malko 2002. "Pims Magical Mystery Tour". *Vrij Nederland* (23 mars 2002): 23-24.
- Brink, Rinke van den 2005. *In de greep van de angst: de europese sociaal-democratie en het rechtspopulisme*. Antwerpen: Houtekiet.
- Bruff, Ian 2003. "The Netherlands, the Challenge of Lijst Pim Fortuyn, and the Third Way". *Politics* 23 (3): 156-162.
- Canovan, Margret 1999. "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy". *Political Studies* 47 (1): 2-16.
- Chaffee, Steven H. og Stacey Frank Kanihan 1997. "Learning about Politics from the Mass Media". *Political Communication* 14: 421-430.
- Cuperus, René 2003. *From Polder Model to Postmodern Populism. Five explanations for the 'Fortuyn Revolt' in the Netherlands*. Internationales Konferenzen, Parteien und politische Kultur. Die Niederlande und Deutschland in Vergleich', 4-5 juni, Münster.
- Decker, Frank 2004. *Der neue Rechtspopulismus*. Opladen: Leske + Budrich.
- Decker, Frank (red.) 2006. *Populismus: Gefahr für die Demokratie oder nützliches Korrektiv?* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Dohmen, Jean 2002. "De aftocht van de 'nieuwe premier'", i *Fortuyn: de opkomst, de moord, de nasleep*: 15. Utrecht: Het Spectrum.
- Dreher, Rod 2002. "On Tiptoe Through the Tulips". *National Review* 54 (13): 29-32.
- Eckardt, Frank 2003. *Pim Fortuyn und die Niederlande: Populismus als Reaktion auf die Globalisierung*. Marburg: Tectum Verlag.
- Ellemers, J.E. 2002. "Het fenomeen Fortuyn. De revolte verklaard", i *Jaarboek DNPP 2002*: 252-266. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Fortuyn, Pim 1997. *Tegen de islamisering van onze cultuur. Nederlandse identiteit als fundament*. Utrecht: Bruna.
- Heidar, Knut og Einar Berntzen 1998. *Vesteuropeisk politikk. Partier, regjeringsmakt, styreform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heinisch, Reinhard 2003. "Success in Opposition – Failure in Government: Explaining the Performance of Right-Wing Populist Parties in Public Office". *West European Politics* 26 (3): 91-130.
- Herwaarden, Clemens van 2005. *Fortuyn. Chaos en charisma*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Holsteyn, Joop J.M. van og Galen A. Irwin 2003. "Never a Dull Moment: Pim Fortuyn and the Dutch Parliamentary Election of 2002". *West European Politics* 26 (2): 41-66.

- Holsteyn, Joop J.M. van, Galen A. Irwin og Josje M. den Ridder 2003. "In the Eye of the Beholder: The Perception of the List Pim Fortuyn and the Parliamentary Elections of May 2002". *Acta Politica* 38 (1): 69-87.
- Holsteyn, Joop J.M. van og Cas Mudde 1998. "Inleiding: 15 jaar Centrumstroming", i Joop J.M. van Holsteyn og Cas Mudde (red.), *Extrem-rechts in Nederland*: 9-16. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Holsteyn, Joop J.M. van og Jens Rydgren 2004. "Pim Fortuyn: Den holländske populist", i Jens Rydgren og Anders Widfeldt (red.), *Från Le Pen till Pim Fortuyn: populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*: 125-146. Malmö: Liber AB.
- Hylarides, Peter 2002. "The Netherlands confronts assassination and election". *Contemporary Review*. 281 (1638): 1-6.
- Hylarides, Peter 2003. "A Dutch Reversal of Fortuyn". *Contemporary Review* mai 2003: 268-273.
- Ignazi, Piero 2003. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, Ronald 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Kaldenbach, Hans 2002. *Doe maar gewoon: 99 tips voor het omgaan met Nederlanders*. Amsterdam: Prometheus.
- Kitschelt, Herbert 1995. *The Radical Right in Western Europe. A comparative Analysis*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Kolbert, Elizabeth 2002. "Letter from Rotterdam: Beyond Tolerance: What did the Dutch see in Pim Fortuyn?". *The New Yorker* 9. September 2002: 106-113.
- Koole, Ruud og Hans Daalder 2002. "The Consociational Democracy Model and the Netherlands: Ambivalent Allies?". *Acta Politica* 37 (1/2): 23-43.
- Kuiper, Arie 2002. "Pim Fortuyn was geen Jean-Marie Le Pen, maar hij mobiliseerde wel hetzelfde electoraat". *Roodkoper* juni 2002: 9-13.
- Lijphart, Arend 1968. *The politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*. Berkeley, California: University of California Press.
- Lijphart, Arend 1999. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performances in Thirty-Six Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lorenz, Einhart 2005. "Wien: Populistisk og katolsk antisemittisme", i Trond Berg Eriksen, Håkon Harket og Einhart Lorenz, *Jødehat: antisemittismens historie fra antikken til i dag*: 307-323. Oslo: Damm.

- Lucardie, Paul 1998. "The Netherlands: The Extremist Center Parties", i Hans-Georg Betz og Stefan Immerfall (red.), *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*: 111-122. New York: St. Martin's Press.
- Lucardie, Paul 2003. "Populismus im Polder: Von der Bauernpartei bis zur Liste Pim Fortuyn", i Nicolaus Werz (red.), *Populismus. Populisten in Übersee und Europa*: 177-194. Opladen: Leske + Budrich.
- Lundshof, Kees 2004. *Van polderen en polariseren: dertig jaar Nederlandse politiek*. Amsterdam: Bakker.
- Mudde, Cas 2000. *The Ideology of the extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.
- Pakes, Francis 2004. "The Politics of Discontent: The Emergence of a New Criminal Justice Discourse in the Netherlands". *The Howard Journal of Criminal Justice* 43 (3): 284-298.
- Pennings, Paul og Hans Keman 2003. "The Dutch Parliamentary Elections in 2002 and 2003: The Rise and Decline of the Fortuyn Movement". *Acta Politica* 38 (1): 51-68.
- Praag, Philip van 2003. "The Winners and Losers in a Turbulent Political Year". *Acta Politica* 38 (1): 5-22.
- Puhle, Hans-Jürgen 2003. "Zwischen Protest und Politikstil: Populismus, Neo-Populismus und Demokratie", i Nicolaus Werz (red.), *Populismus. Populisten in Übersee und Europa*: 15-43. Opladen: Leske + Budrich.
- Randeraad, N. og D.J. Wolffram 2001. "Dutch Administrative Culture in a Historic Perspective", i Frank Hendriks og Theo A.J. Toonen (red.), *Polder Politics: the re-invention of consensus democracy in the Netherlands*: 41-59. Aldershot: Ashgate.
- Rydgren, Jens 2004. "Vad är radikal högerpopulism?", i Jens Rydgren og Anders Widfeldt (red.), *Från Le Pen till Pim Fortuyn: populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*: 18-27. Malmö: Liber AB.
- Scharsach, Hans-Henning 2002. *Rückwärts nach rechts: Europas Populisten*. Wien: Ueberreuter.
- Schilling, Timothy P. 2004. "Innundated". *Commonweal* 131 (4): 9-10.
- Stiephout, Robert 2002. "Eenzaam leven: Pim Fortuyn (1948-2002): Leven van een dandy solist, grenzeloos ambitieus uit betrokkenheid met Nederland". *Elsevier* 58 (19): 16-18.
- Stouthuysen, Patrick 1993. *Extreem-rechts in na-oorlogs Europa*. Brüssel: VUBPRESS.

- Taggart, Paul A. 1996. *The New Populism and the New Politics. New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*. Basingstoke: Macmillan Press Ltd.
- Taggart, Paul A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- Vries, Jouke de 2005. "Troebele tijden in de Nederlandse politiek". *Vrij Nederland* 26. februar 2005.
- Waarden, Frans van 2002. "Dutch Consociationalism and Corporatism: a case of institutional persistence". *Acta Politica* 37 (1/2): 44-67.
- Wansink, Hans 2004. *De erfenis van Fortuyn. De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Weber, Max 1964. *The Theory of Social and Economic Organization*. New York: The Free Press.
- Widfeldt, Anders 2004. "Introduktion: Den radikala högerpopulismen – en etablerad politisk kraft", i Jens Rydgren og Anders Widfeldt (red.), *Från Le Pen till Pim Fortuyn: populism och parlamentarisk högerextremism i dagens Europa*: 9-17. Malmö: Liber AB.
- Wintle, Michael 2000. "Pillarisation, Consociation and Vertical Pluralism in the Netherlands Revisited: A European View". *West European Politics* 23 (3): 139-152.
- Wynia, Syp 2002. "Moord Fortuyn is aanslag op de democratie". *Elsevier* 19 (58): 10-14.
- Zwart, Milja de 2002. "Nederige dienaar van Leefbaar Nederland", i *Fortuyn: de opkomst, de moord, de nasleep*: 14-15. Utrecht: Het Spectrum.
- Østerud, Øyvind 2002. *Statsvitenskap: innføring i politisk analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vedlegg 1. LPFs valgprogram 2002

Hovedpunkter fra LPFs valgprogram for 2002 – *Saklig med et hjerte*:¹

Sosiale- og finansiell-økonomiske målsettinger:

- ikke bruke ekstra penger og opprettholding av *de Zalmnorm*²
- avskaffe *Kwartje van Kok*,³ men forøvrig ingen lavere beskatning
- motarbeiding av inflasjon gjennom lavere indirekte skatt
- stimulering av entreprenørskap og sysselsetting
- begrensning av tilgangen til 'Lov om arbeidsuførhet' (bare yrkesrelaterte sykdommer tillatt)
- avskaffing av husleiesubsidier, erstattes med øremerkede subsidier til boligkorporasjoner
- bringe tilbake antall funksjonærer med minst 25%, redusert offentlig styring
- lavere bensinpriser gjennom kreative løsninger, for eksempel gjennom en statlig innkjøpsordning for olje på verdensmarkedet for videresalg til små og mellomstore bedrifter i Nederland

Helse- og sosialpolitikk:

- fryse budsjettet til helsevesenet i minimum to år, med unntak av penger til personell i eldreomsorgen
- økt effektivitet og mindre offentlig styring

Sikkerhet:

- gjeninnføring av bydelspoliti i de store byene
- avslutte toleransepolitikken
- lønning av politiet i forhold til oppklaringsprosent

¹ Egen oversettelse av utdrag fra LPFs valgprogram slik det forelå på nettsiden:

<http://www.parlement.com/9291000/modules/g42dcbye?layout/print>, lesedato: 21.12.2005.

² En lov, oppkalt etter finansminister Gerrit Zalm (VVD), som innebar at en ikke skulle kunne bruke uforutsette inntekter på det offentlige budsjettet til andre utgifter, men kun for å minske statsgjelda.

³ Bensinavgift innført i 1991 av tidligere statsminister Wim Kok.

Undervisning:

- deregulering av undervisninga, små skoler med maksimum 600 elever

Innvandringspolitikk:

- maksimal motarbeiding av immigrasjon; kun mottak av flyktninger fra naboområdene, det vil si at Nederland bare må ta imot flyktninger fra Frankrike, Storbritannia, Tyskland og Danmark dersom noe alvorlig skulle skje i disse landene
- avskaffing av Schengen-avtalen, gjeninnføring av nasjonale grensekontroller og skanning av alle containere som kommer til Nederland
- avskaffe FNs flyktningekonvensjon dersom den ikke kan revideres
- redusere antall asylmottaksplasser til 10 000
- dersom nødvendig, tvungen spredning av fremmedkulturelle

For øvrig:

- omfattende støtte til informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), blant annet som løsning på mobilitetsproblemer
- sterk tilbakeholdenhet med hensyn til subsidiering av kulturell utvikling
- avskaffing av land- og luftforsvaret. Personell og materiell fra disse områdene overføres til marinen
- avskaffing av provinsene til fordel for større distrikter og oppdeling av store kommuner i flere mindre
- regjering med 6 ministre
- beskjæring av skogsholtet rundt *het Catshuis*⁴
- avskaffing av Europaparlamentet
- innføring av militær og sivil verneplikt for ungdom
- bekjempe problemer i Nederland med resultatorienterte løsninger gjennom en grundig og gjennomtenkt politikk på et lavest mulig nivå

⁴ Statsministerens bolig i den Haag.

Vedlegg 2. Valgresultatet 1994-2006

	1994	1998	2002	2003	2006
Valgdeltakelse	78,7	73,3	78,9	79,9	80,4
CDA	22,2 (34)	18,3 (29)	27,9 (43)	28,6 (44)	26,5 (41)
PvdA	23,9 (37)	28,9 (45)	15,1 (23)	27,3 (42)	21,2 (33)
VVD	19,9 (31)	24,6 (38)	15,4 (24)	17,9 (28)	14,7 (22)
D66	15,4 (24)	8,9 (14)	5,1 (7)	4,1 (6)	2,0 (3)
GL	3,4 (5)	7,2 (11)	7,0 (10)	5,1 (8)	4,6 (7)
LPF/LVF	-	-	17,0 (26)	5,7 (8)	0,2 (0)
SP	1,3 (2)	3,5 (5)	5,9 (9)	6,3 (9)	16,6 (25)
CU	-	-	2,5 (4)	2,1 (3)	4,0 (6)
LN	-	-	1,6 (2)	-	-
SGP	1,7 (2)	1,7 (3)	1,7 (2)	1,6 (2)	1,6 (2)
GPV	1,3 (2)	1,2 (2)	-	-	-
RPF	1,7 (3)	2,0 (3)	-	-	-
CD	2,4 (3)	-	-	-	-
AOV	3,6 (6)	-	-	-	-
Unie 55+	0,8 (1)	-	-	-	-
PVV	-	-	-	-	5,9 (9)
PvdD	-	-	-	-	1,8 (2)

Tallene er oppgitt i prosent.¹ Antall mandat i parentes.

Markerte felt angir hvilke partier som dannet regjering etter valget.

Kilde:

<http://www.parlement.com> (Tweede Kamer, Verkiezingen Tweede Kamer 1918-2006),

lesedato: 16.02.2007.

¹ Kun de prosentene som gav utslag i mandat i parlamentet er tatt med. For informasjon om de andre partiene, se <http://www.parlement.com>.